

SLOVO, sv. 60, 359-476, Zagreb 2010.

UDK 811.163.42'01'255
811.124'04'255=163.42
264-1(497.5)“13/15“:003.349.1

HRVATSKI CRKVENOSLAVENSKI PRIJEVOD TEKSTOVA SV. TOME AKVINSKOGA

Ana KOVAČEVIĆ, Milan MIHALJEVIĆ, Sandra SUDEC
Zagreb

U radu se opisuje jezik hrvatskoglagoljskoga prijevoda autorskih priloga sv. Tome Akvinskoga iz službe na blagdan Tijelova koju je sastavio. Tekstovi obuhvaćaju jednu posljednicu (sekvenciju) koja je sačuvana u hrvatskoglagoljskim misalima te tri liturgijska himna i *Slovo* u brevijarima. Raščlambi prijevoda dodana je transliteracija tekstova s usporednim latinskim izvornikom i kritičkim aparatom koji obuhvaća sve poznate hrvatskoglagoljske spomenike u kojima su tekstovi sačuvani.

Ključne riječi: hrvatski crkvenoslavenski jezik, hrvatskoglagoljski tekstovi, sv. Toma Akvinski, Tijelovo

1. UVOD

Sv. Toma Akvinski »općenito se ubraja među najistaknutije velika-
ne ljudskoga roda kao što su Heraklit, Platon, Aristotel, Dante, Kopernik,
Descartes, Shakespeare, Beethoven, Kant i drugi odličnici ljudskoga srca i
uma kojih slava i utjecaj, čini se, neće proći na ovome prolaznom svijetu.«¹
Rođen je oko 1225. kao četvrti sin u plemićkoj obitelji u dvorcu Roccasecca
kod Aquina (blizu benediktinskog samostana Montecassino koji je utemeljio
sv. Benedikt), a umro je 1274. u cistercitskoj opatiji Fossanuova putujući na
crkveni sabor u Lyonu. Kanoniziran je 1323. godine. Već od 1317. nosi na-
slov »zajednički naučitelj« (*doctor communis*), a od kraja 15. stoljeća i titulu
»anđeoski naučitelj« (*doctor angelicus*). Papa Pio V. proglasio ga je 1567.
»naučiteljem Crkve« (*doctor Ecclesiae*), a Lav XIII. 1880. patronom svih
kršćanskih škola, tako da je danas sv. Toma zaštitnik ne samo dominikan-

¹ Tomo Vereš. *Život i djelo Tome Akvinskoga* u TOMA AKVINSKI 2005: 19.

skoga reda kojemu je pripadao, već i kršćanskih škola, teologa, studenata, knjižničara i proizvođača olovaka, a uz to je i zaštitnik od nevremena.² Papa Ivan Pavao II. dodao je 1979. već navedenima i naslov »naučitelj čovječnosti« (*doctor humanitatis*).³ Toma Akvinski najznačajniji je teolog i filozof srednjega vijeka.⁴ Bio je vrstan predavač, ali i vrlo plodan pisac. David H. Farmer ističe kako bi samo za pisanje njegovih spisa o teologiji, filozofiji i Svetom pismu običnomu čovjeku trebalo nekoliko života.⁵

Između ostaloga, u Orvietu je 1264. godine, na molbu pape Urbana IV. sastavio »svoj prekrasan vjerničko-teološko-pjesnički biser Officium de festo Corporis Christi«.⁶ Tu su službu vrlo rano preveli i hrvatski glagoljaši, pa su se tako tekstovi sv. Tome Akvinskoga našli i u hrvatskoglagoljskim misalima i brevijarima. Velik broj hrvatskoglagoljskih misala sačuvao je posljednicu (sekvenciju) *Hvali Sione (Lauda Sion)*, a u velikom broju brevijara čuvaju se u *Službi na blagdan Tijela Kristova (Tijelovo)* prijevodi *Slova sv. Tome Akvinskoga (Sermo S. Thomae Aquinatis)* i triju himana: *Vspoi êzikъ (Pange lingua gloriosi)*, *Glasъ izide ot višnihъ / Slovo višnee ishodečee (Verbum supernum prodiens)* i *Častnimъ prazdnikomъ (Sacris solemniis)*. Jedino nema četvrtoga himna poznate pjesme *Adoro te devote (Klanjam ti se smjerno)*. Ti su prijevodi, zajedno s opisom njihova jezika, naš prilog zborniku u čast danas vodećoj hrvatskoj ćirilometodistici i najboljoj poznavateljici hrvatske srednjovjekovne hagiografije, ali i dragoj učiteljici i kolegici, Ivanki Petrović.⁷

Zašto su baš tekstovi sv. Tome Akvinskoga izabrani za temu ovoga rada?

² Usp. GORYS 2003: 364.

³ Usp. IVAN PAVAO II. 1998.

⁴ Usp. GORYS 2003: 365. Lav XIII. naziva ga prvakom »među skolastičkim naučiteljima«. Usp. IVAN PAVAO II. 1998: 25.

⁵ Usp. FARMER 1987: 408: »Quite apart from his oral teaching, his writings alone on theology, philosophy, and scripture with the study necessary to produce them would have taken several normal lifetimes to produce.«

⁶ TOMA AKVINSKI 2005: 41.

⁷ Ana Kovačević obradila je *Slovo sv. Tome Akvinskoga*, Milan Mihaljević posljednicu *Hvali Sione* i himan *Vspoi êzikъ*, a Sandra Sudec himne *Častnimъ prazdnikomъ* i *Glasъ izide ot višnihъ / Slovo višnee ishodečee*. Latinski tekst s kojim smo uspoređivali crkvenoslavenski tekst himana uzeli smo iz BREVIARIUM 1814: 208-222, tekst posljednice *Lauda, Sion, Salvatorem* iz TOMA AKVINSKI 2005: 734-735, a kao paralelom za *Slovo sv. Tome Akvinskoga* služili smo se latinskim tekstovima iz BREVIARIUM 1814: 215-226. i WALTERS; CORRIGAN; RICKETTS 2006: 258-263.

Taj je izbor opravdan već samim ugledom njihova autora. No drugi je, i ovdje važniji razlog, činjenica da Akvinčeve tekstove glagoljaši nisu mogli preuzeti iz staroslavenskih predložaka te ih prepisivanjem »iskvariti« ili »popraviti«, već su ih sami morali prevesti s latinskoga. Zato su oni izvrstan pokazatelj koliko su dobro prevoditelji glagoljaši poznavali latinski jezik s kojega su prevodili i crkvenoslavenski jezik na koji su prevodili. Zbog toga je zanimljivo usporediti te tekstove s ostalim tekstovima u hrvatskoglagoljskim misalima i brevijarima, osobito onima naslijeđenima iz starocrkvenoslavenskih matica, i vidjeti razlikuje li se njihov jezik i, ako da, u kojoj mjeri od jezika starijih tekstova. Jezik mlađih, osobito nebiblijskih, tekstova koje su glagoljaši preveli s latinskoga paleoslavisti istražuju znatno rjeđe nego jezik naslijeđenih tekstova. Intenzivnije se njime počeo baviti Josip Leonard Tandarić.⁸ U cijelosti prenosimo zaključak njegova rada *Hrvatski glagoljaši i staroslavenski jezik*:⁹ »Zaključak je ponovno jasan, a on se može s pravom protegnuti na svu građu o kojoj smo govorili: Premda su sekvencije kod nas prevedene s latinskog, a nisu prepisivane sa starijih, staroslavenskih predložaka, u cjelini pokazuju osobine hrvatske redakcije staroslavenskog jezika. Kada pak tekstove sekvencija međusobno usporedimo, vidimo da je jezik u njima onoliko kroatiziran koliko se to općenito može reći o kodeksu kome one pripadaju. O tome koliko će biti kroatizirane ne odlučuje sama činjenica da su sekvencije tekst koji je naš glagoljaš za svoje potrebe u 14. i 15. st. prevodio nego je odlučno to pripadaju li one "starijim" misalima: Vat. III. 4, Kopenhagenskom, Ročkom, ili "mlađim" npr. Hrvojevu ili MR 180.« Tandarićev zaključak valja još jednom provjeriti i na djelima sv. Tome Akvinskoga. Ako je točan, pokazuje da su pisci glagoljaši imali stanovito znanje i svijest o tome što je hrvatska crkvenoslavenska norma i u skladu s time postupali su sa svim tekstovima koje su prevodili i prepisivali. To znači da pohrvaćivanje tekstova nije uvijek bio nesvjestan proces, tj. posljedica

⁸ U magistarskoj radnji *Jezik sekvencija u hrvatskoglagoljskim misalima* iz 1973. godine i doktorskoj disertaciji *Glagoljaški ritual* iz 1978. Ukratko rezultate njegove magistarske radnje iznosi rad *Hrvatski glagoljaši i staroslavenski jezik* objavljen u časopisu *Istra* 14 iz 1976. (str. 14-15), a neznatno izmijenjeni dijelovi disertacije objavljeni su u raspravi *Crkvenoslavenska jezična norma u hrvatskoglagoljskom ritualu* koja je objavljena u časopisu *Slovo* 32-33 iz 1983. godine (str. 53-83). Oba su rada preštampana u TANDARIĆ 1993: 66-70 i 85-107.

⁹ Usp. TANDARIĆ 1993: 70.

nepoznavanja jezične norme (i neukosti glagoljaša, kako su tvrdili neki), već, dapače, najčešće svjestan postupak koji proizlazi iz pišćeva poimanja norme i potreba sredine za koju tekst piše.

2. POSLJEDNICA *HVALI SIONE*

Posljednicu *Hvali Sione* pronašli smo u 13 hrvatskoglagoljskih misala iz crkvenoslavenskoga razdoblja:¹⁰ Vat₄ (134bd), Kop (130c-131a), Hrv (117ac), Roč (111bd), Lab₁ (112cd),¹¹ Lab₂ (104ac), Oxf₁ (90bd), Oxf₂ (124d-124Iic), Vb₁ (121bd), Vb₂ (143b-145a), Pt (401a-402c), Modr (102c-103a) i Kož (124ad). Kao osnovni izabrali smo tekst iz Vat₄ koji se tradicionalno smatra najstarijim hrvatskoglagoljskim misalom.¹² S njime smo uspoređivali tekstove iz ostalih misala navodeći u bilješkama samo jezično i tekstološki relevantne razlike.

Najviše se od Vat₄ razlikuje tekst u Kož.¹³ Iako je očigledno da je Kožičić imao pred sobom stariji prijevod posljednice, redaktorski su zahvati po svojoj naravi i obimu takvi da se opravdano može govoriti o novom prijevodu. Uz očekivane grafijske, fonološke i morfološke razlike, brojne su kod njega leksičke te sintaktičke i tekstološke razlike. Kožičić je »popravljaajući« tekst vjerno slijedio latinski izvornik. Stoga je često zamjenjivao riječi iz starijega prijevoda onima koje su bliži prijevodni ekvivalenti latinskih riječi: *slava* i *slaviti* zamjenjuje s *hvala* i *hvaliti* jer to točnije odgovara latinskomu *laus* i *laudare*; *g(lago)let se sa predlagaet sê* jer je posljednje značenjski bliže latinskomu *poponitur*; *pamet' radovaniê s misli vskliknovênie* što po nje-

¹⁰ Popis skraćena vidi niže. Kasnija Propagandina izdanja, kao i Parčićev misal iz 1893. pripadaju novocrkvenoslavenskom razdoblju i ne ulaze u naš korpus. O periodizaciji crkvenoslavenskoga jezika vidi MIHALJEVIĆ 2009: 284-289.

¹¹ Na mikrofilmu i fotokopijama Staroslavenskoga instituta nedostaje završetak posljednice. To vjerojatno znači da je između listova 112 i 113 lakuna, ali postoji i mogućnost da je pri fotografiranju preskočen jedan list, što, nažalost, nismo mogli provjeriti na izvorniku.

¹² U TOMA AKVINSKI (2005: 736-737) objavljena je crno-bijela preslika i transkripcija teksta (iako piše da je transliteracija) iz Vat₄ koju je napravio prof. Josip Mihojević. Ovdje se nismo služili njegovim prijepisom, već smo tekst transliterirali prema izvorniku.

¹³ To nije iznenađujuće, jer poznato je da je Kožičić bio nezadovoljan stanjem glagoljaške crkvene knjige: »... bolo ga je u oči jezično skretanje, zastarjelost i mnogi smisaoni promašaj, pa je na vlastitu pobudu prionuo uz njeno 'popravljanje'.« (BENVIN 1988: 158). Da je znatno popravljao i ispravljao mnoge tekstove ističe i u incipitu svojega misala: »v nem že neičtena mēsta popravlena sutъ : mnoga ošče znova stlmačena i pridana sutъ«.

govu sudu više odgovara smislu latinskoga *mentis iubilatio*; *stare isplñnit se s vethu skončavaet̃* (lat. *vetus terminat*); *prosvêc̃aet̃ s proganaet̃* (lat. *eliminat*);¹⁴ *na tr̃pezê s na večêri* (lat. *in coena*);¹⁵ *stvoriti s tvoriti* (lat. *gessit*); *povelê s ukaza* (lat. *expressit*); *bl(agoslo)vlaem̃ s posvećuemo* (lat. *consecramus*); *ne primeš̃ s ne znaši* (lat. *non capis*); *d(u)hovna s misalnaê* (lat. *animosa*); *po raz'branêh̃ s pod̃b razliĉnimi* (lat. *sub diversis*); oblike rijeĉi *obraz* nekoliko puta zamjenjuje oblicima rijeĉi *podob̃e* (lat. *species*); *daet se s taet se* (lat. *latent*); oblike glagola *požrêti* oblicima glagola *vzeti* za lat. *sumere*, a oblicima glagola *skonĉivati* za lat. *consumere*; *dêlom̃ s ždrêbom̃* (lat. *sorte*); *hrani s brani* (lat. *tuere*); *v stranê s na z(e)mli* (lat. *in terra*). Kožičićev prijevod sadrži i stihove *Ecce panis Angelorum, Factus cibus viatorum* koji su ispušteni u drugim misalima: *se e(stb) ĉastni hleb anăelski stvoreñ piĉa putuûĉih̃*. Na više je mjesta oĉito da toĉnost prijevo-da nije jedini motiv zamjene, veĉ Kožičić staroslavenske rijeĉi zamjenjuje hrvatskima smatrajuĉi vjerojatno da će one ĉitatelju biti razumljivije. Tako zamjenjuje: *c(êsa)ra s krala* (lat. *regis*); *otženet̃ s otgonit̃* (lat. *fugat*); *eže sa ĉto* (lat. *quod*); *eliko ĉakavskim kuko* (lat. *quantum*); *seliko ĉakavskim tuko* (lat. *tantum*);¹⁶ *eže s kim̃* (lat. *qua*) i *pagubi sa semrti* (lat. *interitus*). Sintaktiĉke i tekstološke razlike variraju od sitnih promjena reda rijeĉi¹⁷ do potpuno drukĉijega prijevoda pojedinih dijelova posljednice. Kada bi se htjelo navesti sve razlike, trebalo bi u cijelosti paralelno navesti tekst iz oba kodeksa, a to bi uzelo previše prostora. Stoga navodimo samo nekoliko mjesta koja zorno ilustriraju razliĉitost dvaju tekstova.¹⁸

¹⁴ Oĉito je da je ovdje stariji prevoditelj ili prepisivaĉ njegova latinskoga predloška zamijeni-o latinske rijeĉi *eliminat* i *illuminat*.

¹⁵ Ali rijeĉ *tr̃peza* ne zamjenjuje kada je ona prijevod latinskoga *mensa*. To pokazuje da prijevod doista Źeli uĉiniti toĉnijim i bliŹim izvorniku, a ne da zastarjelicu (ili stranu rijeĉ) Źeli zamijeniti novijom (domaĉom rijeĉju).

¹⁶ Razlozi za zamjenu rijeĉi *toliko* sa *tuko* (lat. *tantum*) u stihu *kuko ovi tuko oni* mogu biti metriĉki i stilistiĉki. Nešto niŹe od toga mjesta u tekstu *toliko* nije zamijenjeno sa *tuko*. Metrika moŹe biti dodatni razlog i kod zamjene *eliko* i *seliko* sa *kuko* i *tuko*.

¹⁷ Primjerice: Vat₄ ima *hvali zaĉetie edino*, a KoŹ *zaĉetie hvali edinie*; prema *na prês(ve)têi tr̃pezê* u Vat₄ u KoŹ *je na trpezi svêtie*; u Vat₄ stoji *bez̃ rêĉi rednih̃*, a u KoŹ *bez reda riĉi* i sl.

¹⁸ Ostale se razlike mogu iŹĉitati iz kritiĉkoga aparata ispod teksta iz Vat₄.

lat.	Vat ₄	Kož
Quantum potes, tantum aude Quia maior omni laude, Nec laudare sufficis.	vseû moćiû radui se· obъem' večšago vsъkoe sl(a)vi· iže slaviti ne dovlêet se·	kuko možeš tuko hvali: začъ e vekšî vsakoe hvali: i hvaliti ne dovlêeši.
Sub diversis speciebus, Signis tantum, et non rebus, Latent res eximiae.	po raz'branêh' obrazêh' znameniem' ne inim' daet se· rêči veličnie·	podъ podobî razliĉnimi: znamenî takmo a ne riĉmi: taet se riĉi veličnie.
Mors est malis, vita bonis Vide panis sumptionis Quam sit dispar exitus.	semr't' est' zblim život že dobrimъ · ot tudъ kruh' požrъt' · koliko est' razdêleno vihož- denie ·	smrtъ e(stъ) zalimъ: životъ dobrimъ: viidetъ ravna vazetiê: koli ishodъ e(stъ) razliĉanъ.
Tuos ibi commensales, Coheredes et sodales Fac sanctorum civium. Amen.	ti nasъ pridruži ondê êduĉih' i priblizni· i stvori n(a)sъ biti n(e)b(e)- skih' graên' am(e)нь·	tvoiъh onde satrpeznikъ: sanaslednikъ; i družbenikъ stvori s(ve)tiъh graênъ· am(e)нь

Znatno su manje razlike između Vat₄ i ostalih jedanaest misala. U svim je kodeksima riječ o istome prijevodu. Postojeće razlike rezultat su želje da se tekst ispravi i približi latinskomu izvorniku, da se stariji oblici zamijenjene mlađima koji će čitatelju biti razumljiviji ili su jednostavno pogreške nastale prepisivanjem sa starijega glagoljskoga predloška. Najbrojnije su promjene u Vb₁ koji riječ *trъpeza* zamjenjuje sa *stolъ* (lat. *mensa*); *prъvoe* dijalektizmom *prviĉъ* (lat. *primae*); *otъenet' s puêety* (lat. *fugati*); *eže sa č'to* (lat. *quod*), a *č'to sa č'a* (lat. *quod*); *žr'tvu s oš'tiû* (lat. *hostiam*); *uĉenie s nauk'* (lat. *dogma*); *egda s kog'da* (lat. *cum*); *zakalaet se s iz'dêlaet' se* (lat. *deputatur*); *v stranê s v'z(e)mli* (lat. *in terra*) te *priblizni s priž'rebleniê* (lat. *sodales*). Hrv sustavno zamjenjuje crkvenoslavensku odnosnu zamjenicu *iže* čakavskom *ki* u svim padežima, crkvenoslavensko *g(lago)let se* hrvatskim *govorit' se*, *eže sa č'to*, a zamjena *pasi* sa *sp(a)si* (za lat. *pasce*) može biti i pogreška pri prepisivanju. Pogreška je sigurno oblik *teškago* umjesto *večšago / vekšago* (za lat. *maior*). Za lat. *institutio* Vat₄ ima *upravleniê*, Vb₁ *popravleniê*, a Roč, Hrv, Pt i Modr *opravleniê*. *Uĉini* u Roč i Hrv umjesto *uĉeni* (lat. *dogma*) pogreška je pri prepisivanju. U Kop se za lat. *vitalis*,

umjesto *životnago*, pojavljuje složenica *životvorečago*. Razmotrimo također sintaktičke i tekstološke razlike. Prema *vseû močiû radui se* Vb₁ ima *eliko m(o)žeši toliko radui se*, što je točnije za latinsko *Quantum potes, tantum aude*, a Roč *vseû siloû radui se*. Prema *radui se · ob̂em* u Vat₄ u Oxf₁ stoji *ob nem' radui se*, a u Roč, Hrv i Modr *radui se ob' nem̂*. Teško je odrediti je li tu riječ o kakvoj svjesnoj ispravci ili samo o pogrešci pri prepisivanju. Umjesto *ob̂em' večšago vŝkoe sl(a)vi* Vb₁ ima *obače visoke sl(a)ve*, umjesto *ize slaviti ne dovlêet se* u istom je misalu *ni se sl(a)viti dovlêet̂* (lat. *nec laudare sufficis*). Red riječi promijenio je pisar Vb₁ i u *hv(a)li edino začetie*, prema *hvali začetie edino* kako je u Vat₄ i drugim misalima (osim Kož). Umjesto *na prês(ve)têi tr̂pezê* Vb₁ ima *na s(ve)tom̂ s' tolê*. Prema *va n že prazdnik̂*, Vb₁ ima *ize b' l(a)godêtan̂*, a Roč *va n že pamet̂*. Prema *egda tr̂peza* u Vb₁ je *na kom̂ stolê* (lat. *in qua mensae*). Primjer *pomene v' se* iz Kop, umjesto *pomenet se* iz Vat₄ (za lat. *recolitur*), najvjerojatnije je pogreška nastala zamjenom glagoljskoga slova *t* slovom *v*, a onda kao posljedica toga i krivim segmentiranjem teksta. Zbunjuje međutim činjenica da na tom mjestu Oxf₁ ima *pomenet se vsego*. Umjesto *novago c(êsa)ra · novie paski* Roč ima *novago zavêta paski*. Tekst *novie paski · novago zakona · paski starie ispl̂nit se* · glasi u Oxf₁ *novago zavêta · paski starie ispl̂nit' se*, a u Hrv *novie paski stari ispl̂ni vse* ·. U primjeru *stvoriti i nam' povelê* Oxf₁, Pt i Modr promijenili su red riječi te dobili *i n(a)m̂ stvoriti pov(e)lê*,¹⁹ a Hrv je ispustio početak *stvoriti i*, tako da to mjesto glasi samo *nam̂ pov(e)lê*. Stih *da pl̂t' prêmênûet se v hlêb̂* u više je misala ispravljen tako da bude u skladu s latinskim *quod in carnis transit panis: da hlêb̂ prêmênit se v' pl̂t̂* Oxf₁, *da hlêb̂ premunuet' (sic!) se v' pl' t̂* Oxf₂, *da hlêb̂ premînûet' se v' pl' t̂* Vb₁, *da hl(ê)b̂ prêmênûet se v plt'* Roč, *da hlêb̂ prêmênuet se v plt̂* Pt, Modr. Kod zamjene stiha *znameniam' ne inim' daet se* (lat. *signis tantum, et non rebus*) sa: *z' namêniam̂ nevin' nim̂ daût' se* Kop, *zn(a)m(e)niem' nevinnim'* Oxf₁ i *z' nameniam̂ · nimim̂ daet' se* Vb₁ očito je riječ o pogreškama pri prepisivanju sa starijega glagoljskoga predloška. Zanimljiva je i varijacija u tekstu *sed memento, tantum esse sub fragmento*. U Vat₄ glasi taj dio teksta *na pomeni selikoe*; u Kop *na pomenet' se elikoe*; u Oxf₁ i Roč *na pomeni tolikoe*; u Oxf₂, Pt i Modr *na pomeni se eliko te* u Vb₁ *na pomeni velikoe*. Iz primjera je očito da je riječ *seliko(e)* prepisivačima bila

¹⁹ U Modr je primjer bez skraćena: *i nam̂ stvoriti povelê*.

zastarjelica. Oni koji su je razumjeli (Oxf₁ i Roč) zamijenili su je s *tolikoe*, a ostali je nisu razumjeli pa su ili krivo segmentirali tekst kao *se eliko(e)* ili su je krivo identificirali kao *velikoe*. Stih *qua nec status nec statura* koji u Vat₄ glasi *eže ni stanie ni stoēnie* pretvoren je u Hrv u *ko n(a)s_b s(ve)tinie*, što je vjerojatno pogreška nastala pri prepisivanju sa starijega glagoljskoga predloška,²⁰ u Pt i Modr ispušten je drugi dio stiha *ni stoēnie*, a Vb₁ ima u prvom dijelu *na s'tanie* gdje je *na* umjesto *ni* moglo doći samo pogreškom pri prepisivanju iz starijega glagoljskog predloška. U stihu *ti nas_b pasi · ti nas_b hrani* (lat. *tu nos pasce, nos tuere*) u Oxf₁ promijenjen je red riječi u *ti n(a)s_b hrani ti n(a)s_b pasi*, iako to nije u skladu s latinskim, a u Vb₁ stih je ispušten. Red riječi promijenjen je i u prvom stihu posljednje kitice *ti iže vsa vēsi i možeši*, u Vb₁ *ti iže vēsi v'sa i m(o)žeši* i u Roč *ti iže vēsi vsa i možeši*. I tu tekst iz Vat₄ točnije odgovara latinskomu *tu qui cuncta scis et vales*, pa se postavlja pitanje zbog čega su pisci navedenih kodeksa promijenili red riječi. U završnom stihu *i stvori n(a)s_b biti n(e)b(e)skih graēn_b* (lat. *fac sanctorum civium*), Oxf₁ umjesto *i stvori n(a)s_b* ima *i pridruži n(a)s_b ondē*, a Hrv je ispustio glagol *biti*.

Grafijske i fonološke pojave i razlike u njima među kodeksima ne mogu biti pokazatelj jezične konzervativnosti ili pomlađenosti prijevoda. One više ovise o tome kakav je stav prepisivača kodeksa (ili njegova dijela) prema pravopisnoj i jezičnoj normi nego o samome tekstu o kojemu je riječ. U tom pogledu nema razlike između ovoga teksta i ostalih dijelova u misalima. Ako se u drugim dijelovima kodeksa apostrof unosi između proizvoljnih suglasnika, tako će biti i u ovom tekstu; ako se u drugim dijelovima jaki poluglas (ne) vokalizira kao *a*, tako će biti i ovdje; ako se u drugim dijelovima kodeksa *jat* odražava kao *e* ili *i*, tako će biti i ovdje itd. Ti podatci mogu biti važni za dataciju i lokalizaciju pojedinoga kodeksa,²¹ ali ne pokazuju koliko je dobro prevoditelj teksta s latinskoga poznavao hrvatsku crkvenoslavensku normu. Iako i na morfološkoj razini stanje često više ovisi o

²⁰ *Eže* je, kao i drugdje u Hrv, zamijenjeno mladim *ko*, niječna čestica *ni* pogrešno je interpretirana kao akuzativ lične zamjenice prvog lica množine i zamijenjena mladim oblikom *n(a)s_b*, a *stanie* je pretvoreno u *s(ve)tinie*. Jedino se takvim pogrešnim razumijevanjem glagoljskoga predloška može objasniti kako je latinsko *nec* postalo *nas_b*, a *status s(ve)tina*.

²¹ Primjerice ekavski refleksi *jata* i pisanje *Ѣ* umjesto *Ј* upućuju na to da je Kop prepisan u Istri, ikavski refleksi pokazuju da je Hrv prepisan na južnom, ikavskom području itd. To međutim znamo već od ranije, neovisno o ovome tekstu.

tome u kojemu je kodeksu tekst nego o samome tekstu, ipak se na temelju nekih činjenica mogu izvući određeni zaključci o tome koliko je prevoditelj dobro poznao crkvenoslavensku jezičnu normu. Glede kategorije živosti kod imenica svi se misali podudaraju rabeći akuzativne oblike koji su jednaki genitivnima: *sp(a)sitela, vožda / voja / voê, pastira, isaka*. To znači da je vjerojatno tako bilo i u izvornom prijevodu. Od sporednih sklonidbenih tipova bolje su oprimjerene samo imenice *i*-osnova. Oblici instrumentala jednine *moćiû* i *svêtlostiû* pokazuju stanje tipično za hrvatski crkvenoslavenski u kojemu izrazito prevladava nastavak *-iû*, koji se mora prihvatiti i kao norma.²² I u drugim se padežima dobro čuvaju nastavci *i*-promjene. Jedino se u lokativu množine, uz očekivani hrvatski crkvenoslavenski nastavak *-ehb*, očituje utjecaj *a*-osnova: *vb im'nahb* Oxf₂, *vb imnahb* Lab₁, *v im'nahb* Hrv, *pesnahb* Kož, ali i (*j*)*o*-osnova: *v' imnêhb* Oxf₁, *va im'nêhb* Vb₁, *va imnêhb* Vb₂ Roč Lab₂, *v' pêsnnêhb* Oxf₁ Vb₁ Lab₂, *v pêsnnêhb* Oxf₂ Vb₂ Roč Lab₁. Budući da se ti nastavci pojavljuju u mlađim misalima iz 15. st., a oba misala iz 14. st. (Vat₄ i Kop) imaju pravilan nastavak *-ehb*, razložno je pretpostaviti da je i u prvotnom tekstu prijevoda nastavak bio pravilan. Od *v*-osnova potvrđeni su samo oblici nominativa i akuzativa imenice *krbv* koji pokazuju da se akuzativni oblik *krbv* rabi i u nominativu, kako je bilo uobičajeno već i u kanonskim starocrkvenoslavenskim tekstovima. Malo je primjera dvojine: *dvêma na desete* i *podb oboê obraza*. Budući da se u oba primjera pravilno rabe dvojninski oblici, možemo reći da je dvojina još živa kategorija, ali je nemoguće reći ima li ona još i značenje parnosti ili samo značenje dvojnosti. Živost dvojine kao kategorije u svim misalima (a to onda znači i u prvotnom tekstu prijevoda) potvrđuje i činjenica da još nema uporabe dvojninskih oblika u množinskome kontekstu. Svi dativi množine završavaju na *-mb*, a instrumentali na *-mi* i nema još oblika na *-ma*. Genitivni oblik ženskoga roda zamjenice *vsbkoe / vsakoe* u svim misalima pokazuje stari zamjenični nastavak *-oe*, a to znači da u prijevodu zamjenična deklinacija nije izjednačena s pridjevskom.²³ U akuzativu je u većini misala²⁴ iza prijedloga kratki oblik zamjenice *iže*: *va n že*, što znači da je

²² Usp. MIHALJEVIĆ 2009: 306.

²³ Pridjevi imaju nastavak *-ie*: *novie, starie* itd.

²⁴ Osim Vb₁, Hrv i Kož. U Vb₁ je tu umjesto prijedložnoga akuzativa nominativ *iže*, u Hrv je kao i drugdje oblik zamjenice *ki* (*v'ki*), a u Kož je prijevod drukčiji.

tako vjerojatno bilo i u izvornom prijevodu. Većina misala čuva i pravilan crkvenoslavenski oblik lokativa jednine ženskoga roda zamjenice *sei*, jedino Vb₂ ima mlađi oblik *vsēi*. Svi misali osim Kož imaju nominativ jed. ž. r. participia prez. act. na *-i*: *zvъneĉi* / *zvaneĉi* / *z'vanuĉi*. Kož ima mlađi oblik *zvoneĉa* s nastavkom *-a*. To znači da stariji oblik s nastavkom *-i* možemo pretpostaviti i za prvotnu inačicu prijevoda. Kod glagola valja istaknuti da gotovo svi misali imaju u 3. licu jednine aorista atematskoga glagola *dati* oblik *dast'*, a i 3. lice jednine prezenta prefigiranoga oblika *podati* u većini misala završava na *-st*: *ne podast' se*.²⁵ Isto tako većina misala ima u 2. l. jed. prez. glagola *vēdēti* stariji oblik *vēsi*. Samo Hrv ima mlađi ikavizirani oblik *viši*. Vjerojatno starije oblike u tim primjerima treba pretpostaviti i u prvotnoj inačici prijevoda. U primjeru *ĉto ne primeš' ĉto ne vidiš'* Vat₄ | *ĉa ne imašb · ĉa ne vidišb* Vb₁ u većini je misala (i u Vat₄) mlađi hrvatski oblik 2. lica jed. prez. bez završnoga *-i*. To znači da vjerojatno takav oblik treba pretpostaviti i u predlošku. Primjeri zamjene nastavka *-mb* u 1. licu množine hrvatskim nastavkom *-mo* pojavljuju se samo u Vb₁ (*bl(agoslo)-vlaemo*) i Kož (*posveĉuemo*), a to znači da za prvotnu inačicu prijevoda valja pretpostaviti crkvenoslavenski nastavak *-mb*. Na sintaktičkoj razini valja upozoriti na odsutnost niječnoga slaganja u primjeru *eže ni stanie ni stoēnie · znameniu umnit se* što valja pripisati utjecaju latinskoga *qua nec status nec statura signati minuitur*. Jedino Kož ima niječni slog: *kimb ni stanbe : ni stoēnbe znamenana ne umnit se*. Pozornost privlači i akuzativ s infinitivom *stvorī n(a)sb bitī n(e)b(e)skih' graēn'* na mjestu gdje ga nema u latinskome u kojemu je predikacija bez infinitiva *Fac sanctorum civium*. Za poznavanje crkvenoslavenske norme osobito je važan pokazatelj leksik koji je dio jezika koji se najbrže mijenja. U najstarijem sačuvanom tekstu posljednice iz Vat₄ potvrđeno je 175 različitih leksema. Među njima je samo trinaest leksema kojih nema u SLOVNÍK 1959.-1997., najreprezentativnijem rječniku starocrkvenoslavenskoga jezika: *veličьnъ, vihoždenie, zlomlenie, izlomlenie, kruhъ, nerazlomlenъ, nerazrēzanъ, novostъ, pribliznuti, razbranъ, razrēzanie, redьnъ, sinovъ*.²⁶ Većina su njih izvedenice tvorbenim

²⁵ Tek Pt i Modr imaju oblik bez *-s-*: *ne podat se*, a u Vb₁ i Hrv na tom je mjestu oblik glagola *podaēti*: *ne podaet' se*.

²⁶ SLOVNÍK (1992: 369) ima oblik *synovъ* / *synovъ*, ali ne kao pridjev, već kao imenicu koja znači 'sinovac'.

sufiksima uobičajenima i u starocrkvenoslavenskom od korijena koji su potvrđeni i u kanonskim starocrkvenoslavenskim tekstovima. Za *veličьnъ* su u SLOVNÍK 1959.-1997. potvrđeni oblici *veličiti*, *veličati*, *veličьskъ* i sl., za *vihoždenie* glagol *vyhoditi*, za *izlomlenie* i *nerazlomlenъ* glagoli *izlomiti*, *razlomiti* te particip *razlomlenъ*, za *pribliznuti* glagoli *približati* i *približiti*, za *redьnъ* imenica *redь*. Prema tome, odsutnost tih oblika u starocrkvenoslavenskim tekstovima može biti slučajna. Štoviše riječi kao što su *veličьnъ*, *vihoždenie* i *pribliznuti* teško se mogu okarakterizirati kao tipični kroatizmi. Prije bi se moglo reći da je riječ o staroslavenizmima u hrvatskoglagoljskim tekstovima. U ostalim misalima sveukupno je 51 leksem koji se kao inačice pojavljuju umjesto pojedinih riječi iz Vat₄. Među njima je devet leksema kojih nema u SLOVNÍK 1959.-1997.: *kuko*, *naukъ*, *opravlenie* / *opravlanie*, *popravlenie*, *posvečevati*, *prižrěblenie*, *prьvičь*, *puēti*, *tuko* i *ča*. Riječi *kuko*, *prьvičь*, *puēti*, *tuko* i *ča* sa sigurnošću se mogu pripisati utjecaju govornoga jezika, a vjerojatno i *opravlenie* / *opravlanie*, *popravlenie*. Nasuprot tomu, riječi *posvečevati* i *prižrěblenie* izgledaju više kao staroslavenizmi nego kao kroatizmi, što potvrđuje i činjenica da nisu potvrđene u RJEČNIK HRVATSKOGA 1880.-1976.

Na temelju rečenoga možemo zaključiti da je prevoditelj naše posljednice dobro poznao crkvenoslavensku jezičnu normu i da je pri prijevodu bio prilično konzervativan. To vjerojatno znači da je posljednica prevedena razmjerno rano, nedugo nakon što ju je sv. Toma napisao. Vidjeli smo više pogrešaka koje potvrđuju da su pisari većine misala prepisivali tekst sa starijega glagoljskoga predloška. Time se potvrđuje postojanje starijega prijevoda. Najstariji potvrđeni tekst (Vat₄) potječe s početka 14. st. U njemu je stih *latent res eximiae* preveden kao *daet se · rêči veličnie*. Budući da se pojava oblika *daet se*, umjesto očekivanoga *taet se* (za lat. *latent*), može najlakše objasniti zamjenom glagoljskoga $\Pi\Pi$ sa $\Pi\mathfrak{h}$, znači da ni njegov pisar nije posljednicu sam prevodio, već ju je prepisao sa starijega glagoljskoga predloška, a to pokazuje da je tekst posljednice preveden vjerojatno već krajem 13. st. Vidljivo je isto tako da su i kasniji prepisivači bili svjesni crkvenoslavenske norme i da su elemente govornoga jezika najčešće unosili svjesno, s namjerom da olakšaju razumijevanje čitateljima/slušateljima tekstova.

3. HIMAN VSPOI ĚZIKB

Ovaj himan potvrđen je u 19 hrvatskoglegoljskih brevijara iz crkvenoslavenskoga razdoblja: Vb₂ (177b), Pad (234c), Pm (144bc), Vat₆ (211bc), Drag (132d), Metr (187a), Mosk (151c), Lab₂ (197c), Rom (194r), N₁ (161a), Mavr (137d), Vat₁₉ (125b), Brib (37d), Vat₁₀ (131d), Dab (47bc), Kos (144a), Bar (247bc), N₂ (161d-162a), Broz (239b).²⁷ Kao osnovni izabrali smo tekst iz Pm, a jezične i tekstovne razlike u ostalim brevijarima navedene su u bilješkama. Rukopisni se brevijari tekstološki jasno dijele u četiri skupine. Prvu čine krčki kodeksi Pad, Vb₂, Metr i Mavr te Drag. Njih možemo uvjetno nazvati sjevernom skupinom koja predstavlja stariju redakciju prijevoda. Drugoj skupini pripadaju Pm i Rom koji također čuvaju stariju redakciju prijevoda i najčešće se slažu s prvom skupinom, ali na nekoliko mjesta idu svojim putem. Treću, »južnu« skupinu s mlađim tekstom čine Vat₆, Mosk i Lab₂. U četvrtoj su skupini N₁, Vat₁₉, Brib, Vat₁₀, Dab, N₂. Za njih možemo reći da su prijelazna skupina između sjeverne i južne, jer se djelomice slažu s prvom, a djelomice s drugom skupinom. Riječ je mahom o tekstovima nastalim na području Vinodola i Like, što je i zemljopisno prijelazno područje između glagoljaškoga sjevera i juga. Od štampanih brevijara Kos redovito slijedi Vat₆, Mosk i Lab₂, a najčešće ga prate i Bar i Broz ipak uz nekoliko odstupanja.

Tekst brevijara druge skupine razlikuje se od teksta prve skupine na ovim mjestima: stih *Sanguinisque pretiosi* iz prve strofe preveden je u njima kao *kr'vi prĕcĕn'ne*,²⁸ dok prva skupina ima *kr'vi mnogo cĕn'nie*; pridjevski oblik *generosi* preveden je u njima kao *prĕžlahtna*, a prva skupina ima oblik *plemenitago*; prijedložna skupina *in mundo* u drugoj strofi prevedena je kao *na svĕtĕ*, dok svi ostali brevijari imaju oblik *v mirĕ*; stih *Sparso verbi semine* preveden je u njima kao *sĕûĕ' s(love)sa sĕme*, a u prvoj skupini glasi *siĕe*

²⁷ U Vat₅ (149a) naveden je samo incipit toga himna, a u Vb₃ između sadašnjih listova 218 i 219 nedostaje jedan list na kojemu se vjerojatno nalazio taj himan.

²⁸ Pri navođenju razlika ovdje se nismo obazirali na grafijske i fonološke razlike iste riječi ili iste tekstovne inačice koje postoje među kodeksima koji pripadaju istoj skupini, kao što su primjerice različiti refleksi *jata*, (ne)bilježenje apostrofa, činjenica da je u jednom kodeksu riječ skraćena, a u drugom nije i sl. Tako se primjerice u ovom slučaju Rom razlikuje od Pm jer ima oblik *k'rvī precimne* u kojemu je prvi *jat* odražen kao *e*, a drugi kao *i* te između dva *n* nema apostrofa. Takve su razlike za utvrđivanje tekstovnih odnosa i redakcija nevažne.

slavi sēmenem̃; glagolski je oblik *clausit* u njima preveden kao *sklenu*, a u prvoj skupini kao *sklopi*; stih treće strofe *Recumbens cum fratribus* koji u njima glasi *sēde s' bratiū* u kodeksima prve skupine je ispušten, a svi ostali brevijari imaju *vzleže* umjesto *sēde*;²⁹ stih pretposljednje (pete) strofe *Et antiquum documentum* preveden je u njima kao *videčei vet'ho učitel'stvo*, a u brevijarima prve skupine kao *videče êko vet'hoe učenje*.

U idućim se primjerima tekstovi te dvije skupine podudaraju, nasuprot ostalim kodeksima: latinska riječ *mysterium* u obje je skupine prevedena kao *êvlenie*, dok ostali tekstovi imaju na tom mjestu oblike *taenstvo* ili *taên'stvo*;³⁰ prijedložna skupina u prvoj strofi *in mundi pretium* prevedena je u obje skupine kao *na sego s(vê)ta cênu*, a u ostalim je brevijarima prijedlog *in* preveden kao *v(b)*, a imenica *mundus* kao *mir*;³¹ u početnom stihu treće strofe dio *in supremae nocte* preveden je u obje skupine kao *na pričestie noči*, dok na tom mjestu Vat₆, Lab₂, Mosk i Kos imaju *v naivš'nee nočiū*, brevijari četvrte skupine *na poslêd'nêi noči*, a Bar i Broz *v naivrhnū nočbū*; dvostih treće strofe *Observata lege plene / Cibis in legalibus* glasi u obje skupine *hrane že zakon' plne piče zap(o)v(ê)dne*, Vat₆, Lab₂, Mosk i Kos imaju na tom mjestu *shranenim' zakonom̃ · pičah̃ zakon'nih̃*, brevijari četvrte skupine *shraniṽ z(a)k(o)ñ plno v pičah̃ zak(o)nnih̃*, a Bar i Broz *shranenim̃ z(a)k(o)nomb̃ · plno v pičah̃ z(a)k(o)nnih̃*; treće lice jednine prezenta *efficit* u drugom stihu četvrte strofe u obje je skupine prevedeno kao *tvorit'se*, dok brevijari treće skupine i tiskani brevijari imaju *svršaet̃*, brevijari četvrte skupine *svršaet'se*, a jedino N₁ *s'tvaraet'se*; stih iste strofe *Et si sensus deficit* u prve je dvije skupine preveden kao *i êkože um'ne dovlêet̃*, u brevijarima treće skupine i tiskanim brevijarima je *i ače um̃ ičezaet̃*,³² a u onima iz četvrte skupine *i ače um̃ ne dovlêet̃*;³³ dvostih četvrte strofe *Ad firmandum cor sincerum / Sola fides sufficit* preveden je u obje skupine kao *k tvrdosti sr(̃d)ca čista edina vêra dovlêet'*, u trećoj skupini i tiskanim brevijarima kao *ukrepiti sr(̃d)ce čis'toe sama vera dovlêet̃*, a u brevijari-

²⁹ Jedino Vat₁₀ ima oblik *sede*.

³⁰ Osim Broz koji se tu slaže sa starijom redakcijom i ima oblik *êvlenie*.

³¹ Iznimka je i ovdje Broz koji ima *s(vê)ta cênu*, bez prijedloga. Nije iznenađujuće da se na nekim mjestima tekst u Broz slaže sa starijom (sjevernom) redakcijom kad se zna da je njegov priređivač Nikola Brozić iz Omišlja na otoku Krku.

³² Jedino Broz umjesto *ače* ima mlađi, hrvatski oblik *ako*.

³³ I tu Vat₁₀ ima *ako* umjesto *ače*.

ma četvrte skupine kao *ukrêpiti sr(̂d)ce čisto edina v(ê)ra dovlêet̂*; i prvi dvostih pete strofe *Tantum ergo sacramentum / Veneremur cernui* preveden je u obje skupine jednako *tolikoi že skrovnost' umoleče*, dok brevijari treće skupine i tiskani brevijari imaju *tolikuû ubo s(ve)tbu častim̂*, a oni četvrte skupine *n(i)ne že tolikuû s(ve)tineû častim' kupno*;³⁴ i završni dvostih te strofe *Praestat fides supplementum / Sensum defectui* preveden je u obje skupine kao *podai vêra svr'šenje razumu nedovlêv'šumu*, a u trećoj skupini i tiskanim brevijarima kao *podai vera isplnenie umov̂ ičezaniû*, dok četvrta skupina ima *podai vera svršenje čuvstviem̂ nedovleniû*; drugi stih završne strofe *Laus, et iubilatio* glasi u prve dvije skupine *slava i vskliknovenie*, u trećoj skupini i tiskanim brevijarima *hvala i klicanie*, a većina brevijara četvrte skupine ima *hv(a)la i vskliknovenie*, jedino se N₂ i Vat₁₉ slažu s prve dvije skupine; riječ *virtus* u stihu iza prethodnoga prevedena je u prve dvije skupine kao *krêpost'*, a u svim ostalim brevijarima kao *sila*; i konačno završna tri stiha *Sit et benedictio: / Procedenti ab utroque / Compar sit laudatio* u prve su dvije skupine prevedena kao *pače budi i bl(agoslovle)nie vshodeću ot oboû že edinaka budi sl(av)a*, a u ostalim brevijarima kao *t(a)kožde budi b(lagoslovle)nie ishodećumu ot oboû rav'no budi hvalenie*.

Većina mjesta na kojima se treća skupina kodeksa razlikuje od prve dvije već je navedena u gornjim primjerima. Navedena je i većina primjera iz tekstova četvrte skupine koji pokazuju njezin odnos prema ostalim skupinama. Ovdje navodimo preostale primjere iz kojih su vidljive razlike među tekstovima pojedinih skupina. Već navedeni stih iz prve strofe *Sanguinisque pretiosi* glasi u Mosk, Lab₂, Kos i Vat₁₀ *kr'vi že cênovitoe*, a u Bar *krvi že mnogo cênovitoe*. Kodeksi četvrte skupine te Vat₆ i Broz imaju na tom mjestu isti tekst kao kodeksi prve skupine. Pridjev *generosi* preveden je u Vat₆, Lab₂, Mosk i Vat₁₀ kao *plodovitago*, a ostali se kodeksi četvrte skupine, kao i Bar i Broz, slažu s prvom skupinom, dok je u Kos taj oblik izostavljen. Četvrti stih druge strofe *Sparso verbi semine* preveden je u trećoj skupini i u tiskanim brevijarima kao *razsêênien̂ s(love)se sêmenem̂*. S njima se i ovdje slaže Vat₁₀, dok ostali kodeksi iz četvrte skupine imaju *ras'sêêv'sême sl(o)v(e)se*. Kod prijevoda dvaju završnih stihova treće strofe *Cibum turbae duodenae*

³⁴ Ni tu u obzir nismo uzimali sitne razlike među kodeksima kao što su to da neki brevijari imaju *tolikuû* (Lab₂, Mosk, Brib, Vat₁₀) umjesto *tolikuû*, *č̂bstim̂* (Brib), *č̂stim̂* (Kos) ili pogrešku *č̂stem'* (N₁) umjesto *č̂stim̂*.

/ *Se dat suis manibus* stoji četvrta skupina nasuprot trima ostalima. U njoj su ti stihovi prevedeni kao *braš'no podastb družbi ·bĩ· (= 12) s(e)bê svoima rukama*, dok sve tri ostale skupine imaju na tom mjestu *piču narodu ·bĩ· (= 12) daet' svoima rukama*. Stih *Et antiquum documentum* preveden je u kodeksima treće skupine i u tiskanim brevijarima kao *zreče i drevlee naučenje*, a u onima iz četvrte skupine kao *zreče i drévlee poučenje*.³⁵ Najveća je šarolikost među tekstovima u prijevodu dvaju završnih stihova druge strofe *Sui moras incolatus / Miro clausit ordine*. Prve dvije skupine imaju isti prijevod i razlikuju se jedino u već navedenom prijevodu glagola *clausit*. U brevijarima prve skupine i u Broz preveden je taj dio kao *egože prebivanje gostinno divnim' sklopi redomь*, a u brevijarima druge kao *egože prebivanje gostinno divnim' sklenu redomь*. Tekstovi treće skupine također imaju u biti isti prijevod, ali postoje sitne razlike među njima: u Vat₆ glasi taj dio *pozdê prišastiê divno za h(rьsto)мь zaklopi činomь*, u Mosk *s'voego pozdê prišas't'viê ·div'nimь zaklopi redomь*, a u Lab₂ i Kos *svoego pozdê prišas'tviê ·divnimь zaklopi činomь*. Stanje je i u brevijarima četvrte skupine djelomice različito: N₁ ima *svoego prišastiê maš'kanie d(u)h(o)vnimь sk'lenu redomь*, Brib *s'voego prišas'tiê maš'kaniê div'nimь s'kьlenu rodomь*, Dab *ego prišas'tiê maš'kanie div'nimь s'klenu redomь*, a Vat₁₀ *svoego pozde prišastiê maškaniê divnimь sklenu redomь*, Vat₁₉ *svoego prišastie maškaniê divnimь sklopi redomь* i N₂ *svoego pozdê prišastie maškaniê divnimь sklopi redomь*. Od svih se ostalih kodeksa razlikuje Bar koji ovo mjesto prevodi kao *svoego krsmaniê preb(i)vaniemь divnimь zaklopi činomь*.

Ni ovdje grafijske i fonološke pojave nisu siguran pokazatelj jezične konzervativnosti ili pomlađenosti prijevoda. Grafijska i fonološka konzervativnost pojedinoga teksta više ovisi o starini kodeksa u kojemu se nalazi nego o tome kojoj tekstovnoj skupini pripada. Tek rijetke pojave, kao što je dosljedno pisanje u svim kodeksima završetka *-nie* u imenica srednjega roda (*vskliknovenie, klicanie, bl(agoslovle)nie, hvalenie* i sl.) i odsutnost grafije *-nye/-n'e*, pokazuju da je vjerojatno takvo stanje bilo i u prvotnome prijevodu, a to znači da je prevoditelj i tu dobro poznao hrvatsku crkvenoslavensku normu. Rijetka su u svim brevijarima odstupanja od crkvenoslavenske norme i na morfološkoj razini, a i ona najčešće ovise o starosti kodeksa u kojemu se tekst nalazi i o tome kakav je stav prema tradiciji i normi imao

³⁵ Jedino je u Dab izostavljen glagol *zreče*, a u N₂ je pogreška *poučenje*.

njegov pisar. Ipak se i ovdje na temelju morfoloških podataka mogu izvući neki zaključci o prevoditeljevoj normi. Već u prvom stihu himna brevijari prve i druge skupine imaju vokativ koji je oblikom jednak nominativu *vspoi ezikb* / *êzikb*, a svi brevijari treće skupine i većina brevijara četvrte skupine imaju vokativ različit od nominativa *vspoi êziče*. Pitanje je koji je od tih oblika bio u izvornom prijevodu. Vokativ koji je jednak nominativu pojavljuje se u tekstovima koji inače čuvaju stariju (prvotnu) redakciju, pa bi stoga bilo razložno pretpostaviti da je i u izvornom prijevodu vokativ bio izjednačen s nominativom, ali u tekstovima mlađe redakcije je oblik sa starijim vokativnim nastavkom *-e*, pa bi se isto tako moglo tvrditi da su na tom mjestu oni sačuvali prvotno stanje. Teško je isto tako reći koliko se dobro u izvornom prijevodu čuvaju sporedni sklonidbeni obrasci. U prve dvije skupine brevijara pojavljuje se genitiv jednine *têla* u kojemu se ne čuva *s*-promjena, već se ta imenica sklanja prema glavnoj *o*-promjeni. I tu neki brevijari mlađe redakcije teksta imaju pravilan oblik prema *s*-osnovama *têlese*. Slično je stanje i s genitivnim oblikom imenice *slovo*. Pm ima oblik *s(love)sa* koji pokazuje kontaminaciju *s*-osnova i *o*-osnova, Rom oblik *sl(o)va* prema *o*-promjeni, tekstovi prve skupine imaju pogrešno *sl(a)vi* pa stoga nisu ovdje mjerodavni, a tekstovi treće skupine i većina tekstova četvrte skupine imaju pravilan oblik *s*-osnova *s(love)se*. Nasuprot tomu, u instrumentalu iste imenice svi brevijari imaju oblik *slovomb*, što vjerojatno znači da je u tom padežu oblik prema *o*-osnovama bio već i u predlošku. Očito je da je hrvatski genitivni nastavak *-oga* u pridjevu *istinnoga* koji se pojavljuje u nekim brevijarima kasniji redaktorski zahvat pojedinih prepisivača. Pitanje je međutim treba li u tom slučaju kao izvorni pretpostaviti akuzativni oblik *hlêbb istinni*, kako je u tekstovima prve i druge skupine, ili genitivni oblik *hlêba istin'nago*, kako imaju tekstovi treće skupine. Sudeći po tome da tekstovi prve dvije skupine drugdje čuvaju stariji prijevod, razložno je pretpostaviti da je tako i ovdje. Uporaba mlađega, čakavskoga oblika genitiva množine *êzikovb* u Vat₆, Lab, Kos i Bar umjesto posvojnoga pridjeva *ezičaski* / *êzičaski* sigurno nije dio prvotnoga prijevoda, već je naknadna redaktorska intervencija, kao i posvojni dativ množine *êzikomb* u Mosk. To je još jedan pokazatelj da je u brevijarima prve i druge skupine starija redakcija prijevoda. Svi brevijari imaju dvojinke oblike *svoima rukama* i *ot oboû*, što znači da je dvojina i u prvotnom prijevodu živa kategorija koja se dobro čuva. Kod

pridjeva su zanimljivi dugi oblici genitiva jednine ženskoga roda. Pm i Rom imaju mlađe, stegnute oblike na *-e*: *prêcên'ne, plne* i *zap(o)v(ê)dne* (Pm) / *zap(o)v(ê)dane* (Rom). Kodeksi prve skupine imaju na tom mjestu redovito nestegnute oblike na *-ie*: *mnogo cên'nie, pl̃nie, zap(o)vêdnie*, što vjerojatno znači da je tako bilo i u prvobitnom predlošku³⁶ i pokazuje da ta skupina najbolje čuva prvotnu redakciju prijevoda. Upozoriti valja i na stari pridjevski nastavak *-umu* u dativu jednine muškoga roda u primjerima: *razumu nedovlêv'sumu* i *vshodečumu / ishodečumu / shodečumu*, ali i na već uobičajeni nastavak *-omu*: *roždenomu / roženomu / roenom, novomu* i sl. Brevijari prve skupine imaju 3. lice jednine aorista glagola biti na *-stb* (*prêbistb*), što također potvrđuje njihovu konzervativnost. U Pm i Rom se pojavljuje nominativni oblik participa prezenta aktivnoga *sêûc'* u kojemu se nominativ već poveo za ostalim padežima i ima završetak na *-učb*. I tu brevijari prve skupine imaju stariji (prvobitni) oblik na *-e*: *siêe*. Dobro poznavanje crkvenoslavenske norme pokazuje i čuvanje staroga nastavka *-e* u nominativu množine kod participa u primjerima: *umoleče, videče / zreče*. Za utvrđivanje vremena prijevoda našega himna, a time i cijele brevijarske službe, osobito je važna pojava dativa apsolutnoga *podai vêra svr'senie · razumu nedovlêv'sumu* u brevijarima prve i druge skupine. Budući da nije vjerojatno da je na tom mjestu raniji prijevod bio u 14. i 15. st. zamijenjen dativom apsolutnim koji je tada već izvan uporabe,³⁷ moramo pretpostaviti da je ta konstrukcija bila i u prvotnom prijevodu i da je naša služba prevedena u vrijeme kada je dativ apsolutni bio živa kategorija, a to znači još u 13. st., u isto vrijeme kada i posljednica koja se pojavljuje u misalima. S prijevodom posljednice povezuje naš himan i činjenica da su latinske riječi *laus* i *laudatio* u brevijarima prve i druge skupine prevedene kao *slava*, a to znači da je tako najvjerojatnije bilo i u prvotnom predlošku.³⁸ To bi moglo upućivati na to da je prevoditelj posljednice i brevijarske službe bio isti. Ni leksik našega teksta nije znatnije pohrvaćen. U himnu su, uključujući i sve varijante u svim brevijarima, potvrđena ukupno 143 leksema. Od toga samo 12 leksema nije potvrđeno u SLOVNÍK 1959.-1997.: *prêžlahtñb, plemenit̃b*,

³⁶ Potkrjepljuje to i činjenica da je u svim brevijarima u primjeru *ot nekosnenie d(ê)vi* nestegnuti oblik pridjeva.

³⁷ Usp. MIHALJEVIĆ; REINHART 2005: 66-67.

³⁸ Kao i kod posljednice, kasnije je *slava* zamijenjena s *hvala*.

прѣцѣнѣнь, цѣновитѣ, sklenuti, sklopiti, skrovnostъ, maš'kanie, krsmanie, naiviš'ni, naivrhni, ičezanie. Pridjevi *прѣžlahtѣнь* i *plemenitѣ* inačice su za lat. *generosus*. Zanimljivo je da je na tom mjestu treća inačica *plodovitѣ* potvrđena u SLOVNÍK 1959.-1997., ali ona sigurno nije bila u prvotnom prijevodu jer uopće ne odgovara latinskomu i jer se pojavljuje u brevijarima treće skupine koji imaju mlađu redakciju prijevoda. Najvjerojatnije je na tom mjestu u predlošku stajao oblik *plemenitago* iz prve skupine brevijara. Taj pridjev izveden je tvorbenim sufiksom *-it-* koji je svojstven i starocrkvenoslavenskomu³⁹ i hrvatskomu od imenice *plemę* koja je obilato potvrđena i u kanonskim starocrkvenoslavenskim tekstovima, a onda i u SLOVNÍK 1959.-1997. Prema tome, pitanje je možemo li u tom slučaju uopće govoriti o odstupanju od crkvenoslavenske norme i pohrvaćivanju leksika. I pridjevi *прѣцѣнѣнь* i *цѣновитѣ* inačice su za lat. *pretiosus*. Treća inačica, složenica *многocѣнѣнь*, koja je najvjerojatnije bila u izvornom prijevodu jer se pojavljuje u tekstovima prve skupine, dobro je potvrđena u starocrkvenoslavenskim tekstovima i u SLOVNÍK 1959.-1997. I glagoli *sklenuti* i *sklopiti* pojavljuju se kao inačice za lat. *claudere*. Samo je treća inačica na tom mjestu *zaklopiti* potvrđena u SLOVNÍK 1959.-1997. Tu je teško odrediti što je bilo u prvotnome prijevodu. *Zaklopiti* se pojavljuje samo u tekstovima mlađe redakcije, a i u SLOVNÍK 1959.-1997. je jednokratnica, što upućuje na to da je riječ o mlađem sloju starocrkvenoslavenskoga leksika. Oblik *sklopiti* tvoren je prefiksom *sb-* koji je svojstven i starocrkvenoslavenskomu i hrvatskomu od korijena koji se pojavljuje u oba jezika, a njemu u prilog govori i činjenica da je potvrđen u prvoj skupini koja i drugdje obično čuva najstarije stanje. Oblik *sklenuti* pak ne izgleda kao kroatizam, već prije kao staroslavenizam, što potvrđuje činjenica da je izvedenica od istoga korijena prefiksom *za-* (umjesto *sb-*) *zaklenqiti* posvjedočena u najstarijim starocrkvenoslavenskim tekstovima kao što su *Kijevski listići* i *Marijinsko evanđelje*. Činjenica da je u tom slučaju riječ o arhaizmu može biti argument da je takav oblik bio i u prvotnom prijevodu. Koja god od tri navedene riječi bila prvotna, teško se tu može govoriti o pohrvaćivanju leksika, već eventualno o zamjeni zastarjelice običnijom, ali također crkvenoslavenskom riječju. Apstraktna imenica *skrovnostъ* (lat. *sacramentum*) izvedena je od pridjeva *skrovънь* koji je obilato oprimjeren u SLOVNÍK 1959.-1997., pa je također

³⁹ Usp. KURZ 1969: 85.

upitno u kojoj se mjeri može smatrati pohrvaćivanjem crkvenoslavenskoga leksika.⁴⁰ Preostale riječi pojavljuju se samo u mlađim tekstovima i sigurno nisu bile dio prvotnoga prijevoda. To znači da je i kod ovoga himna prevoditelj dobro poznao hrvatsku crkvenoslavensku normu i pri prijevodu bio vrlo konzervativan.

4. SLOVO SV. TOME AKVINSKOGA NA TIJELOVO

4. 1. Hrvatskologoljski izvori

U hrvatskologoljskim brevijarima crkvenoslavenskoga razdoblja *Slovo sv. Tome Akvinskoga* nalazi se u službi na sam blagdan Tijelova te unutar osmine toga blagdana. U skladu s takvim rasponom lekcije *Slova* ne nastavljaju se neposredno jedna na drugu. U službi blagdana rastavljene su beršima, pjesnima i antifonama dok između lekcija na blagdan i onih u osmini blagdana najčešće dolazi duži razmak sastavljen od *Evandjelja po Ivanu*, propovijedi svetoga Augustina biskupa te Tomin himan *Verbum supernum prodiens*.

Sedamnaest rukopisnih i tri tiskana hrvatskologoljska brevijara iz razdoblja od sredine 14. pa do polovice 16. stoljeća sadrže tekst *Slova sv. Tome Akvinskoga*: Vb₂ (178b-180b), Pad (235c-237c), Vat₅ (149b-151c), Pm (145a-146a), Drag (133b-134a), Metr (187c-192d), Mosk (152a-154c), Lab₂ (198b-200d), Vb₃ (219b-225a), Rom (195r-196r), N₁ (161c-163d), Mavr (139a-142a), Vat₁₉ (126b-129d), Brib (38b-40d), Vat₁₀ (132d-136b), Dab (47d-50a), Kos (145a-148b), Bar (248a-251a), N₂ (162c-165a) i Broz (240a-243c). Kao što je vidljivo, lekcije *Slova sv. Tome* ne dolaze u jednakoj mjeri u svim brevijarima. Isto tako, uočena je i prilična sloboda u određivanju granica lekcija i njihova razmjesta s obzirom na službu blagdana i službu osmine blagdana, po kojoj se brevijari nerijetko međusobno razlikuju. Za osnovni je tekst zbog starine i čitljivosti rukopisa preuzet onaj iz Vat₅, a u kritičkom su aparatu, uz fonološke, morfološke, sintaktičke i leksičke razlike, zabilježeni i podatci o ispuštenim redcima i lekcijama te o završetku dviju kraćih verzija u Pm i Rom. Složenost tekstoloških razlika i redakcij-

⁴⁰ I u starijim hrvatskim rječnicima pojavljuje se samo kao crkveni termin u značenju 'otajstvo' (lat. *mysterium, sacramentum*). Da se ne radi o riječi iz svakodnevnoga, govornoga jezika pokazuje i činjenica da je u Mavr pogrešno zamijenjena sa *skvr 'n'nostb*.

skih zahvata stvorila je potrebu za *Dodatkom*, kojemu je kao osnovni tekst poslužio onaj iz Vb₂. U *Dodatku* se donose tri lekcije iz Vb₂, Pad, Drag, Metr i Vb₃ koje su izdvojene zbog izrazite slobode prijevoda prve od njih te, ponajviše, zbog činjenice da se u Vb₃ i Metr može pratiti nastavak službe blagdana, ali s očito različitim prijevodom. Zanimljivo je što pisari obaju rukopisa (ili pisari predložka kojim su se služili) iz nekoga razloga nisu prepoznali da su posljednje dvije lekcije Tomina *Slova* već napisali, pa su ih još jednom unijeli u svoj tekst, u drukčijem prijevodu i redakciji koja se može pratiti u osnovnome tekstu kritičkoga izdanja.

4. 2. Sadržaj *Slova*

Kada je odlučio odgovoriti na molbu pape Urbana IV. i sastaviti službu oficija i mise na blagdan Tijelova, Toma Akvinski pred sobom nije imao laganu zadaću. Blagdan je bio netom uveden i katoličku je dogmu valjalo predstaviti na način koji će biti pristupačan i razumljiv svećenicima i redovnicima, a preko njih i njihovoj pastvi, nerijetko skromnoga ili nikakvoga obrazovanja.

S obzirom na opseg kakvim ga donose hrvatskologoljski brevijari, točnije brevijari mlađega prijevoda koji čuvaju inačicu potpuniju i vjerniju izvorniku, može se govoriti o dvama dijelovima Tomina *Slova*. Prvi je dio, od početka *Slova* do *Podobaetъ takoe*,⁴¹ obilježen snažnim i zanosnim veličanjem kojim se već od početnih riječi, pregnantnoga imeničkoga niza *o bēzmerna b(o)žiego zdaniē bl(a)gosti* (Pm), privlači čitateljeva odnosno slušateljeva pozornost. U istom se tonu nastavlja i dalje uz sličnu invokaciju (*o cēnoviti i divni brakъ sp(a)si(i)t(e)lni i vsakoe slatkosti isplnenъ* (Bar)), preko retoričkih pitanja (*čto bo sego braka cēnovitie biti možetъ* (Vat₃), *čto estъ see s(ve)tbi div'nie* (N₁)) do aksiomatskih zaključaka među kojima su i oni kojima negacija pojačava ekspresivnost (*ni est' ni bilo est' tako veliko sēme eže bi imelo bogi približaūcee se sebē* (Vb₃), *niedna takoe svetba e(s)-t(b) see spasitelneiše* (Kos)). U taj je slavljenički početak Toma skladno unio i ključne obavijesti o Euharistiji kao pretvorbi kruha i vina na crkvenim oltarima, jedinstvenoj molitvi za žive i mrtve te svetom spomenu Kristove otkupiteljske žrtve na križu i Posljednje večere kada je sakrament i ustanov-

⁴¹ Razgraničenja u ovoj podjeli navode se prema tekstu *Slova* u Vat₃, kao osnovnom tekstu kritičkoga izdanja.

ljen. Preduhitivši svaki prigovor razuma Toma jasno daje do znanja da u cijelome činu *vêra mêtso imatb* (Vat₂).

Nakon dinamičnoga i himnički intoniranoga prvoga dijela, kojim su izrečeni temeljni vidovi Božjega milosrđa i zadobivena čitateljeva pozornost, slijedi drugi dio, od *Podobaetb takoe* pa do kraja. U drugom dijelu Toma čini svojevrstan zaokret usmjeravajući pogled na one koji časte blagdan Tijelova, tj. na vjernike, a tako i na svoga imaginarnoga čitatelja/slušatelja. Odmjerenim izjavnim rečenicama, lišenim uzvišenoga patosa prethodnoga dijela, Toma govori o svetkovini Tijelova kao izrazu zahvalnosti i štovanja vjerničkoga puka koji je duboko utkan u tradiciji Crkve. Definira dan slavljenja te pomične svetkovine i navodi povlastice njezinih štovatelja.

Cjelina *Slova sv. Tome Akvinskoga* otkriva da su s razlogom srednjovjekovni tekstovi više bili slušani nego čitani.⁴² Ne potvrđuje to samo njegova dinamičnost i retoričnost, nego i govorni subjekt prvoga lica množine – *blizb e n(a)mb b(og)b n(a)šb* (Vat₁₀), *hotê n(a)sb biti pričesniki* (Broz), *pltb n(a)šb priêtb* (Vat₁₉), *za n(a)še popravlenie* (Metr), *v' nasb prebivala bi pametb* (Mosk) i dr. – kojim se premošćuje bilo kakva distanca koja bi mogla postojati između govornika i slušatelja.

Ovdje opisani prvi i drugi dio nalaze se u većoj ili manjoj mjeri u svim navedenim brevijarima, osim u Pm i Rom, kojima nedostaje drugi dio. Zanimljivo je da suvremeni *Časoslov rimskoga obreda* donosi samo prvi dio *Slova*, i to skraćeno.⁴³ Prema dostupnim podatcima vjerojatno je da hrvatskoglagoljski brevijari crkvenoslavenskoga razdoblja čuvaju dosada najduži i zasada najsadržajniji sačuvani prijevod *Slova sv. Tome Akvinskoga na Tijelovo* na nekom od hrvatskih idioma.

4. 3. Stariji i mlađi prijevod *Slova*

Stariji i slobodniji prijevod te mlađi i s latinskim predloškom usklađeniji prijevod *Slova sv. Tome Akvinskoga* ono je što se u službama hrvatskoglagoljskih brevijara razaznaje već na prvi pogled. Takva kronološka razdioba nije izvedena samo na temelju datacije brevijara uključenih u razmatranje, jer u onim najstarijim sačuvanim (Vb₂, Pad i Vat₂) dolaze oba prijevoda. Samorazumljiva je pretpostavka da je prvo nastao slobodniji prijevod, a da

⁴² Usp. DÜRRIGL 2008: 45.

⁴³ Usp. ČASOSLOV 1984: 441-442.

će mlađi i noviji prijevod gledati kako da bude što vjerniji predlošku. Tim više što je poznato da su hrvatski crkvenoslavenski tekstovi grafijski i tekstološki bili revidirani u tri navrata između 12. i 14. st.⁴⁴ Tekstološki je to bilo usklađivanje i prilagođavanje biblijskih tekstova Vulgati, čemu je poticaj dala i službena potvrda slavenskoga bogoslužja od pape Inocencija IV. Služba na Tijelovo i u osmini Tijelova sv. Tome Akvinskoga, točnije, tekstovi Tominih autorskih priloga u toj službi pokazuju da su revizijama zahvaćeni i nebiblijski tekstovi. Brevijari starijega i mlađega prijevoda *Slova* velikim se dijelom podudaraju s podjelom na sjeverne i južne hrvatskoglagoljske kodekse koju je iznjedrila treća revizija⁴⁵ i prema kojoj južnu skupinu karakterizira inovativnost u jezičnom smislu odnosno pomlađivanje fonološkoga, morfološkoga i leksičkoga sustava.

4. 3. 1. Stariji prijevod

Stariji prijevod sadrže Vb₂, Pad, Pm, Drag, Rom te Metr i Vb₃. U posljednja dva brevijara, kao što je rečeno, u službi Tijelova dolazi do spajanja starijega i mlađega prijevoda te su posljednje dvije lekcije Tomina *Slova* zapisane u obje inačice. Stariji je prijevod kraći i slobodniji od mlađega. U njemu se izostavljaju pojedini dijelovi lekcija, a jedna u cijelosti i dosljedno kod svih nedostaje. U navedenoj je skupini brevijara po dužini najmanji Rom, a nakon njega Pm. Jednake su dužine Vb₂, Pad i Drag te Metr i Vb₃. Osim u proizvoljnosti kojom zahvaća u opseg latinskoga predloška, sloboda se ovoga prijevoda očituje i u jezičnim karakteristikama koje, u cjelini gledano, u manjoj mjeri od mlađega prijevoda nasljeđuju latinski predložak. Sljedećih nekoliko primjera ilustrirat će tu razliku:

- (1) svoego b(o)žstva hotê n(a)mъ udiliti Pm
 svoego b(o)žstviê hote n(a)sъ biti pričestniki Vat₅
suae divinitatis volens nos esse participes

Latinska konstrukcija akuzativa s infinitivom u brevijarima je mlađega prijevoda (Vat₅) također prevedena konstrukcijom akuzativa s infinitivom, u kojoj objekt u akuzativu sadrži i značajke subjekta, te leksemima istoga značenja. Brevijari starijega prijevoda (Pm) ne drže se tako dosljedno latinskoga izvornika nego prevode glagolom *udêliti* dodajući mu neizravni

⁴⁴ Usp. MIHALJEVIĆ 2007.

⁴⁵ Usp. REINHART 1990: 203-204.

objekt u dativu. Takav izbor nije samo konstrukcijski različit od izvornika nego i semantički. Glagol *udêliti*, za razliku od glagola *dêliti*, čijom je prefiksacijom nastao, nije zabilježen u SLOVNÍK 1959.-1997. No *udêliti* više od *dêliti* sadrži komponentu milostivosti kojom djeluje izvršitelj radnje te poniznosti kojom prihvaća primatelj, što je vidljivo i u citiranome primjeru. Dok mlađi prijevod (Vat₂) slijedi Tominu misao o sudioništvu Boga i čovjeka, sugeriranu i izborom egzistencijalnoga glagola *biti*, stariji prijevod (Pm) procesualnim glagolom *udêliti* naglašava razliku između subjekta (Boga) koji ima velikodušnu inicijativu i objekta (čovjeka) koji je ponizno prihvaća.⁴⁶ Nije isključeno da je riječ o svjesnoj prevoditeljevoj značenjskoj intervenciji. Osim glagola *udêliti*, u SLOVNÍK 1959.-1997. ne nalazimo ni imenicu *bož'stvie* (Vat₂) za latinski *divinitas*, za razliku od istoznačnice *bož'stvo* iz starijega prijevoda (Pm).

Odmak od latinskoga predloška restrukturiranjem njegove sintakse, da bi se naglasili određeni značenjski vidovi, pokazuje i sljedeći primjer:

(2) i togo radi da bi se ne zabila tolika dobrota нь паče da s nami прêбивала

bi Vb₂

i da tolika bl(a)gotvoriê vsag'daš'naê v' nasъ prebivala bi pametъ
Mosk

Ut autem tanti beneficij jugis in nobis maneret memoria.

Jednostavnu potvrdnu rečenicu, kako u latinskom tako i u mlađem hrvatskom crkvenoslavenskom (Mosk), stariji prijevod (Vb₂) prenosi složenom rečenicom u kojoj istu Tominu misao naglašava supostavljajući joj njezinu suprotnost izraženu zanijevanom rečenicom. Niječnica je u tom primjeru odvojena od finitnoga glagola, što je značajka hrvatskoga crkvenoslavenskoga jednako kao i starocrkvenoslavenskoga jezika.⁴⁷

Negaciju u hrvatskoglagoljskim tekstovima određuje i utjecaj latinskoga te, u nešto manjoj mjeri, utjecaj grčkoga jezika.⁴⁸ Riječ je o odsustvu niječnoga slaganja u rečenicama s neodređenim zamjenicama i(li) priložima, tipičnome za latinski jezik,⁴⁹ za razliku od pojave niječnoga slaganja, koja je

⁴⁶ Suvremeni hrvatski prijevod – *hoteći nas učiniti dionicima svoga božanstva* (ČASOSLOV 1984: 441) – dosta vjerno slijedi latinski tekst, ali također ima zamjenu egzistencijalnoga *biti* procesualnim *učiniti*.

⁴⁷ Usp. DAMJANOVIĆ 2003: 161; MIHALJEVIĆ 2009: 338.

⁴⁸ Usp. MIHALJEVIĆ 2009: 338.

⁴⁹ Usp. GORTAN; GORSKI; PAUŠ 1993: 185.

karakteristika suvremenih slavenskih jezika.⁵⁰ U brevijarima starijega prijevoda *Slova sv. Tome Akvinskoga* (Drag) moguće je naći primjer u kojem je u svim brevijarima dosljedno prisutno niječno slaganje unatoč latinskomu izvorniku i mlađemu prijevodu (Kos) koji ga vjerno nasljeduje, što ukazuje na to da je tako bilo i u predlošku kojim su se služili:

- (3) niedna s(ve)tostъ see s(ve)tosti nêstъ vekši Drag
 niedna takoe svetba e(s)t(ъ) see spasitelneišiê Kos
Nullum etiam Sacramentum est isto salubrius

Na drugom mjestu stariji prijevod (Vb₃) izostavlja zanijekani prilog, što se ne može tumačiti kao pogreška ili previd jer je niječnicu dodao glagolu (a izostavio je i prilog iz prvoga dijela rečenice), pa time formalno zadovoljava i oblik negacije latinskoga predloška i duh vlastitoga jezika. Mlađi prijevod (Lab₂) očekivano slijedi latinski tekst:

- (4) sego hliba êdut verni iže ne skrušaet se Vb₃
 êstъ se vis'tinu ot ver'niĥ na nikoliže razd'ret' se Lab₂
*Manducatur itaque a fidelibus, sed minime laceratur*⁵¹

Jedna skupina brevijara mlađega prijevoda na ovom mjestu očituje sličnost sa starijim prijevodom, o čemu će poslije biti više riječi. Tako npr. u N₂ stoji:

- êst' se vistinu ot vêrniĥ iže ne s'krušaet' se N₂

U istoj je skupini i Vat₁₉ koji jedini sadrži zanijekani prilog (kao Lab₂), ali glagol ne ostavlja bez niječnice *ne*:

- êst' se vistinu ot verniĥ i nikoliže ne skrušaet se Vat₁₉

Ipak, obje skupine mlađega prijevoda (Lab₂ te N₂ i Vat₁₉) latinsku pasivnu rečenicu iz navedenoga primjera (4) prenose hrvatskom crkvenoslavenskom pasivnom rečenicom služeći se tzv. *se*-pasivnim oblikom i prijedložnom skupinom *od* + genitiv koja označava vršitelja radnje, dok stariji prijevod (Vb₃) uvodi aktivnu rečenicu, što je više u naravi hrvatskoga jezika, pogotovo kada je subjekt poznat i izrečen kao u ovom slučaju. Budući da mu je bio potreban objekt, izrečen u završnoj rečenici prethodne lekcije koju nije prevodio, uveo ga je eksplicitno na početku nove lekcije neovisno od latin-

⁵⁰ Usp. SIMEON 1969: 892; KATIČIĆ 1986: 129-131; DAMJANOVIĆ 2003: 161; MIHALJEVIĆ 2009: 338.

⁵¹ I u brevijarima starijega prijevoda odsutnost je niječnog slaganja potvrđena u primjeru *slatkosti see s(ve)tine niktože možetъ izreči* (Metr) prema latinskome *Suavitatem denique hujus Sacramenti nullus exprimere sufficit*.

skoga predložka.⁵² Osim razmještanja subjekta i objekta, u starijemu prijevodu (Pad, Vb₃) mijenja se i izbor subjekta i/ili objekta u odnosu na latinski tekst i mlađi prijevod (N₂, Bar) koji ga slijedi, kako pokazuju primjeri (5) i (6). Potonji ujedno pokazuje i kako stariji prijevod, za razliku od mlađega, ne prenosi latinsku tendenciju da se predikat smjesti na posljednje mjesto u rečenici:

(5) da bi vèrni upvanie istinno imèli Pad

da vèra mèsto imèetъ N₂

ut fides locum habeat

(6) i togo radi istina se eže previše nee lûbvê da vnidetъ v sr(дъ)ca vernimъ

Vb₃

otnûdeže da tesnie see lûbve neizmêranstvie srcemъ vèrnih v'naznulo se bi Bar

Unde ut arctius hujus caritatis immensitas fidelium cordibus infigetur

Oba primjera ujedno svjedoče i o hrvatskoglagoljskoj grafijskoj pojavi udvajanja suglasnika kako bi se razlikovao pridjev (*upvanie istinno*) od imenice (*istina se eže previše nee lûbve*)⁵³ dok *Baromićev* prijevod iz primjera (6) pokazuje običaj da se latinski konjunktiv prevodi hrvatskim crkvenoslavenskim kondicionalom,⁵⁴ što se vidi i u primjerima (2) i (8). U primjeru (6) potvrđena su i dva leksema nezabilježena u SLOVNÍK 1959.-1997.: prilog *têsno* te imenska složenica *neizmêr'nstvie / neizmêrstvie*, čije osnove ipak nisu nepoznanica starocrkvenoslavenskome rječniku.

Sloboda se starijega prijevoda, osim kraćenja latinskih lekcija i izbjegavanja doslovnoga semantičkoga i strukturnoga nasljedovanja predložka, ostvaruje i dodavanjem dijelova koje nije moguće naći u latinskome tekstu:

⁵² Da nije riječ o dosljednom postupku vidljivo je iz primjera gdje stariji prijevod, kao i noviji, pasiv prevodi pasivom: *poče siê svêtlost' ot vèr' nihъ tvoriti se Vb₂, načetъ siê s(ve)tba ot vèr' nihъ častiti se Vat₃ za cepit hoc Sacramentum a fidelibus frequentari.*

⁵³ Usp. MIHALJEVIĆ 2008: 52. V. također niže primjer (13).

⁵⁴ Usp. MIHALJEVIĆ 2009: 342.

(7) *Podobaet že p(a)če po bož'stvu vernihъ · čtućim' prazdnikъ spo-
menuti službu h(r̄sto)vu · tolika
sp(a)s(e)niê radi · prečud'ne
s(ve)tine · nemoguće se isp(o)-
v(ê)d(i)ti · b(o)žst'va s n(a)mi
prebivaûć(a)go · molim se i hv(a)li
vsilaemъ b(og)u o(т)cu vs(e)-
meguć(e)mu · i edinočedomu s(i)-
nu ego g(ospod)u n(a)š(e)mu is(u)-
h(r̄st)u · prebivaûćumu s nami
do skonč(a)niê veka sego v hlêbê
n' s(ve)toem' olt(a)rê · po čist(ê)-
hъ ereihъ · svečeno pravuû veru
imućihъ s(ve)te rim'ske cr(ъ)kve
katol(i)čskie dostoino estъ hv(a)-
liti i velič(a)ti resn(a)go b(og)a ·
i resn(a)go č(lovê)ka život' večni
nam' davšago · Metr*

*Convenit itaque devotioni fidelium,
solemniter recolere institutionem
tam salutiferi tamque mirabilis
Sacramenti; ut ineffabilem modum
divinae praesentiae in Sacramento
visibili veneremur; et laudetur Dei
potentia, quae in Sacramento eodem
tot mirabilia operatur; nec non et de
tam salubri, tamque suavi beneficio
exsolvantur Deo gratiarum debitae
actiones. Verum, etsi in die Coenae,
quando Sacramentum praedictum
noscitur institutum, inter Missarum
solemnia de institutione ipsius spe-
cialis mentio habeatur; totum tamen
residuum ejusdem diei officium ad
Christi passionem pertinet, circa
cujus venerationem Ecclesia illo
tempore occupatur.*

Kurzivom su istaknuti oni dijelovi u kojima je moguće pratiti prevođenje predložka, iako su i oni slobodnije prevedeni, svakako slobodnije od mlađega prijevoda, koji se u kritičkom izdanju prati u lekciji *Podobaetъ takoe*. Brevijari mlađega prijevoda *Slova* vjerno slijede predložak, za razliku od brevijara starijega prijevoda koji nadovezujući se na misao o potrebi hvale Bogu lekciju preoblikuju u izraz veličanja božanskih osoba Oca i Sina, ističući istovremeno i ulogu rimske Katoličke crkve kao posrednika sakramenta Euharistije. Njezina se važnost još jednom naglašava na drugom mjestu apostrofiranjem apostolskih prvaka Petra i Pavla, kojima u predložku nema ni traga, kao ni u mlađem prijevodu (Brib):

(7a) mazdu duhovnu b(la)ž(e)noû apostolu petra i pavla i proćihъ
ap(usto)lъ dara upvae i vazda Vb₂
mazdi d(u)h(o)vnie ap(usto)ls'koû milos'tiû podalъ e(stъ) Brib
stipendia spiritualia apostolica largitione concessit

Ovaj primjer pokazuje i da hrvatski crkvenoslavenski jezik čuva mor-

fološku kategoriju dvojine, u značenju dvojnosti koje se u njemu najdulje i zadržalo.⁵⁵

Kada je riječ samo o brevijarima koji čuvaju stariji prijevod *Slova sv. Tome Akvinskoga* može se reći da je među njima, ne uzimajući u obzir duljinu *Slova* u svakome od njih, veće jedinstvo i sličnost nego kod brevijara s mlađim prijevodom *Slova*. Razlike su ponajviše fonološke i morfološke prirode, te katkada u redosljedu sastavnica ili izostavljanju odnosno dodavanju neke od njih. Očita je razlika u prijevodu samo u primjeru:

- (8) da č(lovê)ki pričest'niki bož'stva svoego stvoril' bi Vb₂ Pad (slično Vb₃ i Metr)
da bi č(lovê)ki b(o)gi stvoril' Pm Rom Drag
ut homines deos faceret

Pm, Rom i Drag imaju doslovan prijevod dok ostali brevijari starijega prijevoda iz nekoga razloga izbjegavaju tako snažnu tvrdnju vezanu za odnos Bog – čovjek te pronalaze blažu verziju u prethodnom retku latinskoga teksta (vidi (1)), koju su pak svi brevijari starijega prijevoda na njezinu prvotnom mjestu preveli nešto drukčije, uz određene semantičke implikacije.

Osim navedenoga, vidljivo je da se među brevijarima starijega prijevoda ponegdje izdvaja *Dragučki brevijar* (1407.), ali karakteristikama koje se ipak ne mogu pripisati sustavnom zagledanju u latinski predložak koliko redigiranju istoga starijega hrvatskoga crkvenoslavenskoga prijevoda. Morfološki je uočljivo pohrvaćenje trećega lica jednine u glagolskim oblicima *zap(o)-v(ê)da* i *ukaza*, na čijem mjestu svi ostali imaju očekivano *zapovêdaet' i ukazuet'.* Uočljiva je razlika u leksičkom izboru za latinski *sacramentum*, ključnu i učestalu riječ Tomina *Slova*, koju Drag prenosi leksemom *svetost'*, a ostali rukopisi leksemom *svetina*, *svetini*⁵⁶ te rijetko leksemom *svêtlost'*.⁵⁷ Uz primjer (3), pokazuje to i sljedeći:

- (9) s(ve)ti duh' uč(en)ik' sr(dě)ca nauči plno poznati see skrvenie s(ve)-tine razumenie Vb₃
s(ve)ti duh' uč(e)n(i)k' sr(dě)ca nauči plno poznati siû tainu s(ve)-tost' razumnêe Drag

⁵⁵ Usp. MIHALJEVIĆ 2009: 300.

⁵⁶ Vidi primjer (7) i 51. bilješku.

⁵⁷ U brevijarima novijega prijevoda *Slova sv. Tome Akvinskoga* latinski se *sacramentum* ponajviše prevodi leksemom *svetba*. Vidi primjer (3).

*Spiritus sanctus corda discipulorum edocuit ad plene cognoscenda
hujus mysteria Sacramenti*

Znakovita je ovdje intervencija u uobičajeni latinski poredak imenice koja prethodi atributu. Iako se u ostalim sintagmama uglavnom držao predložka, stariji prijevod nalazi potrebnim latinski *Spiritus sanctus*, koji se i u standardnom hrvatskom ustalio tim redosljedom sastavnica, prenijeti kao *sveti duh*. Mlađi prijevod, očekivano, slijedi latinsku inačicu uz iznimku *Bribirskoga brevijara*.

Neke su od uočljivijih razlika između *Dragučkoga brevijara* i ostalih brevijara starijega prijevoda i ove:

- (10) vidimo i nevideniemъ poždet se pod tui obrazъ skrvenъ Vb₃
nevidimo nevidēniemъ poglnutъ se pod' tuji obrazъ skr'venъ Drag
visibile invisibiliter sumitur aliena specie occultatum
- (11) svr̃hu tēla g(ospod)a b(og)a n(a)š(e)go is(u)h(r̃st)a roždenago ot
d(ê)vi marie pr̃č̃st'nago i pr̃s(ve)tago Vb₂
vr'hu t(ê)la g(ospod)a b(og)a n(a)š(e)go is(u)h(r̃st)a d(ê)vi m(a)riê
s(i)na pr̃č̃stnago i pres(ve)tago Drag
- (12) vzda vsim' istinnimъ pokornim' ispov(ê)daûcim se gr̃hъ svoihъ
Metr
vъzda vs(ê)mъ ṽrnimъ i r̃snimъ poslušlivimъ pokornimъ isp(o)-
v(ê)daûcimъ gr̃hi svoe Drag
concessit (...) omnibus vere penitentibus et confessis

U primjeru (10), uz različit izbor glagola, jedino se u *Dragučkome brevijaru* pojavljuje svojevrсно niječno slaganje, ali ne na razini rečenice kako bi se pretpostavljalo, jer negacije u rečenici i nema. Zbog imenice *nevidēnie* pisar *Dragučkoga brevijara* ili pisar predložka kojim se služio negaciju pridružuje i pasivnom participu prezenta (*nevidimo*),⁵⁸ koji je u službi subjekta pasivne rečenice.⁵⁹ Primjer (11), osim što još jednom očituje slobodu sta-

⁵⁸ »Kad su s negacijom ti se participi prevode kao pridjevi na - *iv* ili -*ljiv*« (DAMJANOVIĆ 2003: 141).

⁵⁹ Netko bi pomislio kako je riječ o pogrešnom prijevodu u kojem je izmijenjen smisao izvornoga teksta, no valja se prisjetiti da je ne tako davno Antica Menac zagovarala dvostruku negaciju u spoju glagolskoga pridjeva trpnoga u nepredikativnoj službi s riječju (priloga ili neodređene zamjenice) koja sadrži negaciju (MENAC 1953-54) dok je Ljudevit Jonke to proširio na sve pridjeve (JONKE 1964: 141-142). Jasno je da se u hrvatskoglagoljskome tekstu ne nalazi prilog ili zamjenica s negacijom nego imenica tvorena negacijom, ali spomenuta su mišljenja dovoljno indikativna da potvrde kako bi odgovor na pitanje je li

rijega prijevoda jer mu nije moguće naći paralelu u latinskom predlošku, pokazuje i razliku u oblikovanju atribucije Kristova sinovstva za koju Drag, za razliku od ostalih brevijara starijega prijevoda, donosi imensku konstrukciju besprijedložnoga posvojnoga genitiva. Kao što se u istom primjeru opet pohvalno atribuirala i apostrofira Krist, središte blagdana Tijelova, tako se u sljedećem (12) opet ističe nužnost (pravo)vjernosti i pokornosti onih koji Krista primaju u Euharistiji. Stoga je participu, da bi se izbjegla višeznačnost glagola, izriječkom dodan objekt (*grêhъ svoihъ / grêhi svoe*) kojega nema u izvorniku, prilog (*vere*) zamijenjen je pridjevima (*istinnimъ, rêsnimъ*) u službi atributa kojima se pisar *Dragučkoga brevijara* ili pisar predložka kojim se služio ne ustručava pridružiti i još koji iz istoga semantičkoga polja pokornosti i poniznosti.⁶⁰ Leksički je zanimljiv i pridjev *rêsъnъ*⁶¹ koji se u SLOVNÍK 1959.-1997. obrađuje s primjerima iz isključivo hrvatskih izvora. U njima je moravski korijen *rêsъn-* pokazao tvorbenu plodotvornost postavši ishodištem za čak osam izvedenica, pa tako i za navedeni pridjev, svjedočeći tako i o drevnim vezama hrvatskoglagoljske književnosti s velikomoravskim razdobljem slavenske književnosti.⁶²

O vezama s jednom drugom tradicijom svjedoče redni brojevi za koje prevoditelj(i) starijega prijevoda (*Vb₂*), njegovi redaktori i pisari, nisu posegnuli u slavenski rječnički inventar, bilo narodni bilo starocrkvenoslavenski, potvrđen u mlađemu prijevodu (*Vat₃*):⁶³

(13) k' prêmê i k' tercê i k šestê i k nonê i k kumplêtu egda budut službi

Vb₂

v prvoe tretoe šestoe devetoe svršitel'noe blizъ bili bi činomъ *Vat₃*
primae, tertiae, sextae, nonae ac completorii adessent officiis

Latinizmi *terca, šeksta* i *nona* obrađeni su u SLOVNÍK 1959.-1997., ali

---

u *Dragučkome brevijaru* riječ o omaški ili o široj pojavi moglo dati samo sustavno i obuhvatnije proučavanje jezika glagoljskih tekstova.

⁶⁰ Prijevodne obrasce leksema kojima se izriče poniznost u hrvatskoglagoljskim tekstovima proučavala je Vida Vukoja (LUČIĆ 2006-2007; LUČIĆ 2009). Zanimljivo je da je Vukoja, istražujući leksikalizacije čuvstava u hrvatskome crkvenoslavenskome, pronašla da ih značenjski treba tumačiti u okviru sustava čuvstava kako ga je izrekao upravo sveti Toma Akvinski (LUČIĆ 2008; VUKOJA 2009).

⁶¹ Vidi i primjer (7).

⁶² Usp. ŠIMIĆ 2004.

⁶³ Jedna skupina brevijara novijega prijevoda pokazuje veliku sličnost sa starijim prijevodom na ovom mjestu. Npr. *k' preme k' ter'ce k šek'stê k' noni i kum'pletu priš'li bi Brib.*

su im izvori opet isključivo hrvatskoglagoljski, što je i očekivano s obzirom na činjenicu da se ćirilometodsko naslijeđe u Hrvatskoj nastavilo razvijati u okviru zapadne, tj. latinske liturgije, iako time nisu prekinute veze s kršćanskim Istokom. Za razliku od navedena tri redna broja jedino leksem *prima* nije zabilježen u SLOVNÍK 1959.-1997., kao ni još jedna latinska posuđenica iz primjera (14) – imenica *kumplêť / kumplêta* koja, označavajući molitvu na kraju dana, stoji za latinski *completorium*. Osim leksičkih izbora ovaj je primjer zanimljiv i zbog stilskoga umnogostručavanja prijedloga *кѣ*, što pridonosi ritmičnosti hrvatskoglagoljskoga retka sa starijim prijevodom u odnosu na latinski izvornik i njegov mlađi prijevod.

Za stariji se prijevod u osnovnim crtama može istaknuti da je kraći od latinskoga izvornika i mlađega prijevoda te da, u usporedbi s njim, očituje veći stupanj slobode u odnosu na predložak. Ta se sloboda ostvaruje kraćenjem i nadopunjavanjem lekcija te izbjegavanjem doslovnoga prijevoda gramatičkih konstrukcija i sintagmi latinskoga jezika. Znakoviti su dodatci u području odnosa Bog – čovjek kojima prevoditelj(i), redaktori i/ili pisari nisu zadirali u Tominu misao, nego su pojedine dijelove preoblikovali u opća mjesta apologije Boga, naglašavanja potrebe poniznosti vjernika te uloge Katoličke crkve.

4. 3. 2. Mlađi prijevod

Mlađi je prijevod *Slova sv. Tome Akvinskoga*, u odnosu na onaj koji mu je prethodio, vjeran latinskom predlošku u opsegu i jezičnoj strukturi, što je vidljivo i iz prethodno iznesenih primjera. Sadrže ga Vat₅, Mosk, Lab₂, N₁, Mavr, Vat₁₀, Brib, Vat₁₀, Dab, Kos, Bar, N₂, Broz te Metr i Vb₃ u ponovljenim posljednjim dvjema lekcijama. Među navedenim brevijarima dužinom *Slova* zaostaju Brib te, u većoj mjeri, Mavr.⁶⁴

S obzirom na jezične karakteristike odnosno razlike u prijevodu i tekstoplogiji brevijari koji čuvaju mlađi prijevod *Slova sv. Tome Akvinskoga* grupiraju se u dvije skupine. Jednu skupinu čine Vat₅, Mosk, Lab₂, Vat₁₀, Kos, Bar, Broz te Metr i Vb₃ dok u drugu ulaze N₁, Mavr, Brib, Vat₁₀, Dab i N₂. Narav razlika odnosi se na drukčije leksičke izbore te na strukturu rečenica i određenih nadrečeničnih cjelina. Leksičke se razlike mogu pratiti već od

⁶⁴ *Brevijar popa Mavra* poznat je po kratkim čitanjima, ali i po kroatizaciji jezika. Usp. PANTELIĆ 1965.

početka službe blagdana kao i službe u osmini blagdana:

- (14) o neiz'mêr'naê b(o)ž(ь)stvenie prostranosti bl(a)gotvoriê podobna lûdu krstên'skomu Vat₅
 neizmêr'naê b(o)ž(ь)stvenie m(i)l(o)sti bl(a)godêť podana lûd(e)-
 mь h(гьst)ьênskimь Vat₁₀

Immensa divinae largitatis beneficia, exhibita populo Christiano

- (15) v prvu petuû feriu po okt(a)vi p(e)t(i)kostь ot vsêhь vêrnihь da bržet se Bar
 prvi četrtakь po okt(a)bi petikostь vs(ê)mь vêrniimь čtovati N₂
prima quinta Feria post Octavam Pentecostes a cunctis fidelibus celebrari

Sa stajališta suvremene kroatistike svakako se ističe hrvatska crkvenoslavenska zbirna imenica *lûdb* (Vat₅) iz prvoga primjera, nezabilježena u starocrkvenoslavenskome kanonu, za razliku od množinskoga oblika *lûdi*, *lûdie* (kao u Vat₁₀) koji se u starocrkvenoslavenskom razdoblju smatrao imenicom *plurale tantum*,⁶⁵ a danas je supletivni množinski oblik imenice *čovjek*. Prevođeci latinski *populus*, *gens* i *plebs* te grčki *λαός* i *ἔθνος* leksemom *lûdb* hrvatskoglagoljski spomenici čuvaju drevno naslijeđe indoeuropskoga i praslavenskoga vremena u kojima je on također prvotno označavao narod.⁶⁶ No i u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku očito je razdvajanje tih dviju riječi ne samo značenjem nego i deklinacijom: *lûdb* se deklinira prema glavnoj *o*-promjeni, a *lûdi*, *lûdie* prema *i*-promjeni. Kada ne bi bio poznat predložak primjera (14) *lûdb* bi se mogao tumačiti i kao sinegdohalni *pars pro toto* u značenju čovjeka, što i nije nezamislivo uzme li se u obzir da u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku imenica *čovêkь* može imati množinske oblike. Tome bi u prilog govorili i neki slavenski jezici, pa i neki hrvatski govori izvan domovine, u kojima jednina te sveslavenske riječi označava čovjeka.⁶⁷ Osim imenice *lûdb* iz istoga su primjera *Slovníku* nepoznate i imenice *prostranostь* te *blagotvorie*, iako su im korijeni potvrđeni u kanonu starocrkvenoslavenskih spisa.

U drugom je primjeru uočljiva leksička razlika u prevođenju objašnjenja kada se slavi Tijelovo. Prva skupina (Bar) drži se latinskoga *quinta Feria* (*petuû feriu*) dok druga skupina (N₂) isti sadržaj prevodi drugim, domaćim

⁶⁵ Usp. HAMM 1974: 120.

⁶⁶ Usp. SKOK 1972: 339.

⁶⁷ Usp. SKOK 1972: 339.

izrazom (*četrtakъ*), koji se nalazi i u brevijarima starijega prijevoda:

р҃гѣѣ четврт(а)кѣ по ок'табѣ петикост' всѣм' вѣрним' h(гѣsto)vim'
pametiti Vb₂

U drugom se primjeru nalaze i latinizmi *feriê* te *oktaba / oktava*, očekivano nezabilježeni u SLOVNÍK 1959.-1997. s obzirom na činjenicu da je riječ o terminima rimokatoličke provenijencije. Zanimljivi su i hrvatski crkvenoslavenski leksički izbori za latinski *celebrari – brêci, čtovati* i *pametiti* – od kojih se jedino *čtovati* nalazi u SLOVNÍK 1959.-1997., ali samo s potvrdom u hrvatskoglegoljskom izvoru. Treba ipak napomenuti da SLOVNÍK 1959.-1997. donosi, primjerice, glagol *pamětovati* te imenicu *pamětъ*, kao i niječni oblik glagola *nebrêci*, pokazujući još jednom da nepotvrđenost nekoga hrvatskoglegoljskoga leksema u starocrkvenoslavenskome kanonu ne znači odsutnost veze s izvorištem jezika.

Osim leksičkih razlika i varijacija, koje nalazimo i među brevijarima unutar iste skupine, zanimljive su i one strukturalne, morfološke i sintaktičke, naravi. Gledajući cjelinu *Slova* za drugu se skupinu brevijara može reći da nije toliko sklona, barem ne koliko prva skupina, toliko dosljednom nasljedovanju latinskoga predloška, što pokazuju i sljedeći primjeri:

(16) i vspominaet se pametъ onoe v svoemъ mučeni h(гѣst)ъ pokaza pre-
visokie lûb'vi Kos

i vspominaet' se pametъ onoe previšnee lûb'vi ûže v' mučeni h(гѣ-
st)ъ pokaza N₂

*et recolitur memoria illius, quam in sua passione Christus monstra-
vit, excellentissimae caritatis*

(17) čudese ot nego stvoreniъ naivek'šee Vat₃

naivek'še čudesъ ot nego s'tvoreniъ Dab
miraculorum ab ipso factorum maximum

Latinska sintaksa očituje sebi svojstveno udaljavanje imenice od atributa,⁶⁸ a prva je skupina hrvatskoglegoljskih brevijara (Kos, Vat₃) odnosno prva redakcija mlađega prijevoda, u tome i slijedi. Druga skupina odnosno redakcija (N₂, Dab) mijenja red riječi združujući imenicu s njezinim atributom, što je više u duhu hrvatskoga jezika. No zato prenosi latinski genitiv množine (*čudesъ*) za razliku od prve skupine koja prevodi genitivom jednine (*čudese*). Oba slučaja pokazuju da je suglasnička s-promjena živa

⁶⁸ Usp. GORTAN; GORSKI; PAUŠ 1993: 321.

i u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku. U primjeru (16) nalaze se dva apsolutna superlativa, *prêvisokъ*, nepotvrđen u SLOVNÍK 1959.-1997., te *prêvišъnъ*, koji još jednom svjedoče o dobroj očuvanosti apsolutnoga superlativa u hrvatskoglagoljskim tekstovima.⁶⁹ Apsolutni superlativi nisu rijetkost u Tominu *Slovu*⁷⁰ jer im je stilska funkcija hiperbolizacija kojom se u čitatelju/slušatelju izaziva divljenje i poštovanje prema pojmu čiju karakteristiku potenciraju.

Razliku između dviju redakcija mlađega prijevoda donosi i sljedeći odlomak:

(18) dēt se pametъ · i čačenie ot sego bržitelnie imat se razdavan' i · teles'niъ · ka v cr(ъ)k(ъ)vaъ prêsv(ê)tlîhъ podaût se · budučimъ kanonomъ vrîmenmi nočnimi ravno že dnevnimi · pridrečeni rimski arhierêi · onimъ ki sego č(i)na vrim(e)nemъ vs(ê)mъ čačen' i sob- stveno v cr(ъ)kvaъ meû bili bi · plačeniê duhovnaê ap(u)s(tols)- kou prostranostiû podal' e(stъ) Broz	dēt' se pametъ i č'čenie ot sego br'žitelne razdavan' i t(ê)l(e)snîhъ êže v cr(ъ)k(ъ)v(a)ъ po- daût' se · budučimъ kanov'nikomъ i v <i>pročihъ mestêhъ sego</i> <i>čina plno služeciъ</i> · <i>i vsêtmъ prihodečimъ</i> <i>t(ê)lomъ svoimъ k</i> <i>z(a)p(o)v(ê)dnimъ i</i> <i>nareenimъ godinamъ</i> <i>nočn'nim' i dnev'nimъ</i> · tae rim'ski ar'hierêi sprêdъr(e)čeni m'zdu d(u)h(o)vnu ap(usto)- lskou m(i)l(o)stiû podalъ e(stъ) Mavr	honorificentius agatur memoria, et solemnitas de hoc celebrior habeatur, loco distributionum materialium, quae in Ecclesiis Cathedralibus largiuntur existentibus Horis Canonicis nocturnis, pariterque diurnis, praefatus Romanus Pontifex eis, qui hujusmodi horis in hac solemnitate personaliter in Ecclesiis interfuerint, stipendia spiritualia apostolica largitione concessit
---	---	--

Prva redakcija (Broz) vjerno se drži latinskoga predloška, što je posebno očito u doslovnom prijevodu latinskoga glagola *interfuerint* (*interesse*), točnije, njegovih sastavnica hrvatskim crkvenoslavenskim kalkom *meû bili bi*.

⁶⁹ Usp. SUDEC 2005: 96.

⁷⁰ Vidi i primjere (6) i (7).

U drugoj redakciji mlađega prijevoda (Mavr) nalazimo podosta slobodniji prijevod od onoga prve redakcije. Usporedimo li ga sa starijim prijevodom (Vb₂) toga odlomka, bit će jasno i odakle ta sloboda. Kurzivom su istaknuti oni dijelovi u kojima je vidljivo nasljedovanje starijega prijevoda:

služ'ba pľna vspomenet se · vь cr(ь)kvahъ stol'niĥ i v' pročiĥ · sego čina pľno služečiĥ · I vsēm' prihodečim' tĕlom' svoim' k' zapovĕdnim' i načinenim' uram' · nočnim' i d(ь)n'nim' tažde rimski ar'hierĕi m'zdu d(u)h(o)vnu b(la)ž(e)noû apustolu p(e)tra i pavla · i pročiĥ ap(usto)ľ dara upvae · i vzda Vb₂

Zanimljivo je što se u hrvatskoglagoljskim inačicama dogodilo s latinskom sintagmom *horae canonicae* odnosno s latinskim ablativom apsolutnim (*existentibus Horis Canonicis nocturnis, pariterque diurnis*) koji ima vremensko značenje. Očekivalo bi se da će barem prva redakcija mlađega prijevoda, vjerna latinskom predlošku, prevesti cijelu ablativnu konstrukciju instrumentalom apsolutnim, pa čak i dativom apsolutnim ili vremenskom rečenicom, kako je to inače slučaj u hrvatskim crkvenoslavenskim tekstovima.⁷¹ No suprotno očekivanjima dio konstrukcije prevodi se dativom (*budučimъ kanonikom'*), a dio instrumentalom (*vrimenmi nočnimi ravno že dnevnimi*) te se tako gramatički razdvaja ono što bi trebalo biti zajedno (*kanonikom'* i *vrimenmi* za *Horis Canonicis*). Stariji je prijevod stoga semantikom čak bliži originalu sa svojim dativnim *zapovĕdnim' i načinenim' uram' nočnim' i d(ь)n'nim'*. Druga je redakcija spajala mlađi i stariji prijevod čime je opet razbijena latinska sintagma i ostavljen samo njezin prvi dio (*kanov'nikomъ*) koji time prestaje biti u službi vremenske oznake. Dodaje mu se priložna oznaka mjesta, a on sam postaje neizravnim objektom zajedno s *vsēmъ prihodečimъ t(ĕ)lomъ svoimъ*. Osim navedenih pomaka u strukturi i značenju prijevoda u odnosu na njegov predložak, navedeni je primjer dragocjen i zbog pet leksema koji nisu zabilježeni u starocrkvenoslavenskom rječničkom inventaru *Slovnika*, a svih pet nalazimo u mlađem prijevodu; pridjevi *brъžitelъnъ* i *sobstvenъ*, već spomenuta imenica *prostranostъ*, imenica *razdavanje* te *čbčenie*.

Budući da primjer (18) nije jedino mjesto na kojem se uočava sličnost starijega prijevoda i druge redakcije mlađega prijevoda,⁷² može se pretpo-

⁷¹ Usp. MIHALJEVIĆ 2009: 341.

⁷² Vidi i primjer (4) i bilješku 63.

staviti da je drugi redaktor poznao stariji prijevod kojim se i poslužio onda kada je to smatrao potrebnim. Nije isključena mogućnost da je i prvi redaktor poznao stariji prijevod, ali ga nije tako očito uključivao u svoj tekst. Potvrđuju to i sljedeći primjeri:

- (19) očiçaûť se grêsi i sile nadodaûť se Vat₅
 očiçaûť se grêsi eûže vs(a)ka krêpostъ prihoditъ N₂
 očiçaûť se grêsi pro nûže krêpostъ vsъka prihoditъ Vb₂
purgantur peccata, virtutes augentur

- (20) da vsimъ prispietъ eže e(stъ) za spasenie vsehъ postavleno Lab₂
 vseмъ k pomoći eže estъ pro sp(a)sêniê vsehъ postavleno Dab
 vsimъ k pomoći · eže e(stъ) pro sp(a)s(e)nie vsimъ stvoreno Pm
ut omnibus prosit, quod est pro salute omnium institutum

Za niječno slaganje kao sintaktičku pojavu u mlađem je prijevodu već rečeno da slijedi latinski predložak te je u skladu s njim uglavnom odsutno. Ipak, potvrđena su dva primjera s niječnim slaganjem. Iako je riječ o pojedinačnim pojavama, znakovito je da su obje potvrde iz brevijara koji pripadaju drugoj, slobodnijoj, redakciji mlađega prijevoda. Jedna je iz primjera (4) u kojem Vat₁₉ umeće neodređenu zamjenicu u niječnu rečenicu. Drugi je također iz već navedena primjera (3). Na tom mjestu Mavr, jednako kao brevijari starijega prijevoda, a različito od brevijara mlađega prijevoda, donosi niječno slaganje:

nied'na s(vê)tlostъ see s(ve)tine nêstъ sp(a)s(i)t(e)lnêišiê Mavr

I inače, unutar skupine druge redakcije mlađega prijevoda Mavr katkada pokazuje određene posebnosti, iako je neupitno kojoj redakciji pripada. U toj skupini nerijetko se dobro slažu, mada nije riječ o pravilu, tekstovi N₂ i Vat₁₉, a s njima i N₁. Zanimljivo je da je dvadesetak godina nakon vlastoručna ispisivanja *Mavrova brevijara* Blaž Baromić priredio treću hrvatsku inkunabulu, *Brevijar iz 1493*. (Bar), u kojem je *Slovo sv. Tome Akvinskoga* na Tijelovo dužinom i redakcijom različito od onoga koje je mladi žakan ispisivao vlastitom rukom za popa Mavra. *Slovu iz Baromićeva brevijara* dosta je slično ono iz *Brozićeva brevijara*, što i nije neočekivano.⁷³ Unutar brevijara prve redakcije mlađega prijevoda razumljiva je i sličnost između Vb₃ i Metr s obzirom na činjenicu da se samo u njima spajaju stariji i mlađi prijevod u

⁷³ »Zapravo je to novo izdanje Baromićeva *Brevijara* s nekim dodatnim tekstovima oficija i jačom kroatizacijom jezika.« (NAZOR 1984: 13).

cjelini *Slova*. Upravo je to spajanje dobrodošlo kada treba potvrditi razliku između starijega i mlađega prijevoda, s obzirom na to da je jezična pomlađenost mlađega prijevoda u prvi mah vidljiva u zamjeni učestalih nepunoznačnica, npr. zamjenice *iže* zamjenicom *ki* i *ča*, veznika *ače* veznikom *ako*, priloga *egda* prilogom *k'da*, priloga *êko* i *êkože* priložima *kako*, *kadê* i sl., u čemu prednjače Mavr, Vat₁₀, Bar i Broz. Zanimljivo je kako Vb₃ i Metr u posljednoj lekciji starijega prijevoda imaju dosljedno *iže*, a kada je drugi put prepisuju prema mlađem prijevodu, *iže* se izmjenjuje s *ki*.

Cjelina prijevoda *Slova sv. Tome Akvinskoga*, u starijoj i mlađoj inačici, pokazuje da su hrvatski glagoljaši ostvarili tri jednako legitimna stupnja prevođenja: slobodniji prijevod koji čuvaju brevijari starijega prijevoda (Vb₂, Pad, Pm, Drag, Rom, Metr i Vb₃) te vjerniji prijevod koji čuvaju brevijari prve redakcije mlađega prijevoda (Vat₅, Mosk, Lab₂, Vat₁₀, Kos, Bar, Broz, a Metr i Vb₃ u posljednje dvije lekcije *Slova*). Između te dvije suprotnosti nalaze se brevijari druge redakcije mlađega prijevoda (N₁, Mavr, Brib, Vat₁₉, Dab i N₂) koji su kombinirajućim pristupom ostvarili »zlatnu sredinu«. Budući da nije bilo velike vremenske udaljenosti među tim verzijama, one svjedoče o poznavanju i razumijevanju teksta koji se prevodi i prema kojem se, ovisno o zahtjevima trenutka, prevodilac drukčije postavlja.

4. 3. 3. Leksik

Leksik *Slova sv. Tome Akvinskoga* manjim je dijelom komentiran i opisan u okviru analiziranih primjera kojima je potkrijepljena jezična i tekstološka analiza *Slova*. Prednost je dana leksemima koji nisu zabilježeni u SLOVNÍK 1959.-1997. kao najopsežnijem i najreprezentativnijem starocrkvenoslavenskom rječniku, ali i na one kojima SLOVNÍK 1959.-1997. potvrde nalazi samo u hrvatskoglagoljskim tekstovima. U osnovnome tekstu kritičkoga izdanja (Vat₅), koji broji 304 različnice, među potonjima je, osim moravizma *рѣсьнь*, i latinizam *kanonikъ*.⁷⁴

Već spomenuti leksemi *bož'stvie*, *neizmêr'nstvie* / *neizmêrstvie*, *lûdbъ*, *prostranostъ*, *blagotvorie*, *feriê*, *oktaba* / *oktava*, *brêci*, *prêvisokъ*, *brêžitelънь*, *razdavanje*, *sobstvenъ* i *čbčenie* nisu jedini *Slovníku* nepoznati leksemi iz Vat₅. Takva je i imenica *kruhъ* te pridjev *cênovitъ*, koji su se našli i u posljednici *Hvali Sione* odnosno himnu *Vspoi êzikъ*. U *Slovu* se *kruhъ*, riječ

⁷⁴ Vidi primjer (18).

praslavenskoga porijekla,⁷⁵ dvaput nalazi na mjestu latinskoga *panis* koje je u *Slovu* ponajviše prevedeno praslavenskom posuđenicom iz germanskoga, tzv. starom posuđenicom *hlěbb*,⁷⁶ koju potvrđuju i starocrkvenoslavenski tekstovi. Za potonju je imenicu na jednom mjestu sintagmatski združena glagolska imenica *lomlenie* koju SLOVNÍK 1959.-1997., za razliku od isto-korijenskoga glagola *lomiti*, ipak ne poznaje. Leksemi *kruhь* i *hlěbb* nisu jedini primjeri pojave da dvije hrvatske crkvenoslavenske riječi u *Slovu* stoje za istu latinsku. Tako je i latinizam *oktaba / oktava* jednom zamijenjen domaćim izrazom *osmina*, također odsutnim u rječničkom inventaru *Slovnika*. Uz već spomenuti korijen *brьg-* i semantičko polje svetkovanja i svetkovina, osim spomenutoga glagola *brěci* i pridjeva *brьžitelьnь*, veže se i imenica *brьženstvie*. Ni njezina bliskoznačnica *prazdnikь* nije potvrđena u kanonu staroslavenskih spisa, iako im korijen nije nepoznanica. Isto se može reći i za imenice *blagodětstvie*, *obručь*, *oskrьblenie*, *otšьstь*, *potěmьkь*, *priměrenie*, *razdělenie* i *slatkostь*. Praslavenski je korijen u osnovi hrvatske crkvenoslavenske imenske izvedenice *prěhinenie*,⁷⁷ također nezabilježene u SLOVNÍK 1959.-1997.

Nizu leksema iz osnovnoga teksta kritičkoga izdanja *Slova sv. Tome Akvinskoga* nepotvrđenih u SLOVNÍK 1959.-1997. pridružuju se i sljedeći pridjevi kojima su istokorijenski leksemi, ali ne uvijek iste kategorijalne vrste, ipak potvrđeni u starocrkvenoslavenskim tekstovima: *bezdarьnь*, *vsьgdašьnь*, *navlačьnь*, *neizrěkomь*, *ostalь*, *svrьšitelьnь* i *strastьlivь*. Jednako je i s pridjevom *spasonosьnь*, čija su tvorbena ishodišta *Slovniku* poznata, ali ne i njihova pridjevska složenica. Među imenskim riječima nepotvrđenima u starocrkvenoslavenskom leksiku je i pokazna zamjenica *on-žde*, združena s česticom.

Tomino *Slovo* donosi i priličan broj glagola neobrađenih u SLOVNÍK 1959.-1997. Između ostalih to su i predmetcima tvoreni svršeni glagoli *zadrьžati se*, *pristoěti* i *snositi*. U starocrkvenoslavenskim tekstovima ovim je glagolima moguće naći nesvršene parnjake bez predmetaka *za-*, *pri-* i *s-* koji im, inače, nisu nepoznati. Hrvatskom crkvenoslavenskom glagolu *nadodati se* u SLOVNÍK 1959.-1997. moguće je naći glagolsku istokorje-

⁷⁵ Usp. GLUHAK 1993: 354; LADAN 2000: 702.

⁷⁶ Usp. MIHALJEVIĆ 2008: 345; DAMJANOVIĆ 2003: 46.

⁷⁷ Usp. SKOK 1971: 667; GLUHAK 1993: 260.

nicu bez predmetka, dok je glagolu *prospêti* tvorbena i značenjski srodan starocrkvenoslavenski glagol *dospêti*. Leksemi kod kojih je samo predmetak poznat starocrkvenoslavenskim tekstovima, ali ne i glagol kojemu su pridruženi, su *isplatiti se*, *podkladati (se)* i *utučevati se*. Njihovi se korijeni ipak ostvaruju u pokojem drugom, ne uvijek istorodnom, starocrkvenoslavenskom leksemu.

Konačno, da bi se upotpunio broj od 49 leksema između 304 različnice osnovnoga teksta kritičkoga izdanja *Slova sv. Tome Akvinskoga* (Vat₅) koji nisu potvrđeni u SLOVNÍK 1959.-1997., preostaje još spomenuti četiri priloga. U starocrkvenoslavenskome leksiku tako nije potvrđen prilog *hlěpnê*, čiji je korijen sveslavenskoga porijekla i onomatopejskoga postanja.⁷⁸ Za ostale se priloge iz Tomina *Slova*, koje starocrkvenoslavenski tekstovi nisu zabilježili, mora reći da im zato njihove istokorjenice nisu strane. Takvi su prilozima *nastoično*, *ňbravno* i *plbno*.

U ostalim brevijarima crkvenoslavenskoga razdoblja nalaze se 203 nova leksema nezabilježena u osnovnome tekstu *Slova* iz Vat₅. Među njima su također zastupljeni i oni leksemi čije su potvrde u SLOVNÍK 1959.-1997. isključivo hrvatskoglagojske te, u većoj mjeri, leksemi koji u njemu uopće nisu našli mjesto. Prvoj skupini pripadaju već spomenuti latinizmi *nona*, *terca* i *šeksta*, prijedlog *pro* (vidi primjer (20)), te imenica *dělb* i glagol *čtovati*. Druga skupina sadrži 32 leksema. Među njima su i prethodno navedene imenice *popravlénie* i *prižrěblénie* te zamjenica *ča*, potvrđene i u posljednici *Hvali Sione*, kao i ranijom leksičkom analizom Tomina *Slova* zahvaćeni glagoli *udělití* i *pametítí* te latinizmi *kumplětb* / *kumplěta* i *prima*. Osim zamjenice *ča*, očigledan je utjecaj govornoga jezika na leksik *Slova* i imenica *ura*. Utjecaju govornoga jezika, ali i pohrvaćivanju crkvenoslavenskoga jezika, može se pripisati i veznik *ako*, pogotovo zato što je poznata njegova niska učestalost u liturgijskim tekstovima, za razliku od onih neliturgijskih.⁷⁹ Konačno, i uzročni prijedlog *ciča* / *cičb*, prostorno ograničen na zapadne ikavske i ijekavske govore,⁸⁰ svjedoči o utjecaju narodnoga idioma na liturgijski književni jezik.

Iz iste tvorbene porodice kao i prethodno navedeni glagoli *podkladati*

⁷⁸ Usp. SKOK 1971: 672.

⁷⁹ Usp. MIHALJEVIĆ 1990: 113.

⁸⁰ Usp. SKOK 1971: 262.

(se) i *utučevati se* su i glagoli *prêd'kladati*, *tučiti se* i *utučiti se*, kao i imenica *tukostъ*. Tvorbenost razvedenosti pojedinih korijena vidljiva je i u leksemima *vspomenutie*, *pomenutie*, *spomenutie* i *spomenuti se* koje, kao ni njihovu već spomenutu istokorjenicu *potêmьkъ*, ne nalazimo u korpusu SLOVNÍK 1959.-1997., premda mu, kao što je već rečeno, taj korijen nije nepoznani-
ca.

O istoj pojavi da je korijen riječi preko tvorbenih osnova nekih potvrđenih leksema poznat starocrkvenoslavenskim tekstovima, ali ne i pojedine druge njegove tvorenice i izvedenice, svjedoče i hrvatske crkvenoslavenske imenice *blagdъnъ*, *dragostъ*, *iskuplenie*, *nareždenie*, *poureždenie*, *razdêlevanie*, i *čtovanie*, pridjevi *neizmêritelъnъ*, *pokorъnъ* i *stolъnъ*, glagoli *poglъnuti*, *razliti* i *sprêdreči te* prilog *blizu*.

Leksičko bogatstvo cjeline tekstova *Slova* očituje se i u različitim izborima za jedan te isti latinski leksem, što je vidljivo i u već spomenutoj raznolikosti hrvatskih crkvenoslavenskih prijevoda za latinski *sacramentum* – *svetba*, *svetina* / *svetini*, *svetostъ* i *svêtlostъ*. Mogu se izdvojiti i hrvatski crkvenoslavenski ekvivalenti za prepoznatljivi latinski pridjev *miserabilis*, koji ujedno otkrivaju i ono što je srednjovjekovni čovjek, uvjetovan dubokom askezom i duhovnošću, podrazumijevao pod tim pojmom: *nevolъnъ*, *strastlivъ*, *strašlivъ* i *tegotъnъ*. Ili oni za latinski *reconciliatio*: *popravljenje*, *primêrenie* i *spasenie*. Svi ovi leksemi još jednom potvrđuju da prevođenje nikada ne može biti u potpunosti vjerno, jer su načini poimanja izvanjezične stvarnosti uvijek različiti, pogotovo kada je riječ o apstraktnim pojmovima.

Konačno, paleoslavističkim i kroatističkim leksikografskim istraživanjima u prilog treba istaknuti koje su riječi u korpusu ekscerpiranome za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* potvrđene samo u tekstu *Slova sv. Tome Akvinskoga*. Riječ je o jednokratnicama: *lomlenie*, *nastoično*, *neizmêrstvie* / *neizmêr'nstvie*, *oskrъblenie*, *osmina*, *otšъstъ*, *poureždenie*, *prostranostъ*, *prêd'kladati*, *razdavanje*, *stolъnъ*, *strastlivъ*, *tučiti se*, *utučevati se*, *hlêpnê*, *sobstvenъ*, *nъravno*. Ovaj je niz također vrijedan dokaz o bogatstvu i razvedenosti leksika ostvarenoga hrvatskim crkvenoslavenskim prijevodom Tomina *Slova*.

Pogled u rječnički inventar *Slova sv. Tome Akvinskoga* još jednom potvrđuje da su hrvatskoglagoljski prevoditelji i redaktori leksik starocrkvenoslavenskoga jezika poznavali ne samo kao popis jedinica nego i kao raspoloživ

izvor tvorbenih mogućnosti koje su ostvarivali i razvijali. Leksemi iz narodnoga, tj. govorenoga jezika, čiji je udio u Tominu *Slovu* ipak minimalan u odnosu na cjelinu, pogotovo u osnovnome tekstu, ne mogu se pripisati neznanju ili nemaru. Osim o nužnoj mijeni svih vremenitih pojava, pa tako i jezika, oni ponajprije svjedoče o neelitističkom zalaganju prepisivača i pisara hrvatskoglagoljskih tekstova da jezik *Slova* učine bliskim, a tako i razumljivijim onima koji će ga čitati i slušati.

5. HIMAN ČASTNIMĚ PRAZNIKOMB

Prijevod himna *Sacris solemniis* čuva se u 20 hrvatskoglagoljskih brevijara: Vb₂ (177d-178b), Pad (235ab), Pm (144d-145a), Vat₆ (211cd), Drag (133a), Vb₃ (219a), Metr (187a), Mosk (151d-152a), Lab₂ (198a), Rom (194v-195r), N₁ (161b), Mavr (138d-139a), Vat₁₉ (125d-126a), Brib (38ab), Vat₁₀ (132bc), Dab (47cd), Kos (144d), Bar (239d-240a), N₂ (162bc), Broz (239d-240a). U Vat₅ (149b) nalazi se samo incipit toga himna, a u Vb₃ je zbog lakune sačuvana samo druga polovica himna, od drugoga stiha četvrte strofe.⁸¹ Brevijari se s obzirom na prijevodne značajke svrstavaju u dvije, katkad tri skupine. Prvu skupinu čine: Pm, Metr, Rom, Drag te Vb₂, Vb₃ i Pad. Drugu čine: Vat₆, Lab₂, Mosk i tiskani brevijari Kos, Bar i Broz. Ostali brevijari, Vat₁₉, N₁, N₂, Vat₁₀, Brib i Dab, na nekim se mjestima slažu s prvom skupinom, češće s drugom, a gdjekad imaju samostalna rješenja te čine zasebnu, prijelaznu skupinu. Izdvaja se Mavr koji se u prvome dijelu himna slaže s prvom skupinom, a od četvrte strofe s drugom.⁸² Posebnim rješenjima kojih nema ni u jednome drugome brevijaru ističe se na nekoliko mjesta Drag, na što će biti upozoreno. Navedene skupine nisu potpuno konzistentne, nego se miješaju i križaju. Pri usporedbi prijevoda dviju skupina promatrane su sintaktičke, morfološke i leksičke značajke. Fonologija, kao ni grafija, nije uzimana u obzir kao značajna. U izdanju teksta kao osnovni je zbog starine uzet tekst iz Pm. Kritički aparat pokazuje da tekst u Vat₆, N₁, Dab i Pad ima dosta oštećenih odnosno nečitkih mjesta.

Himan *Sacris solemniis* izvorno se sastoji od sedam strofa, od kojih svaka ima po četiri stiha. Prva su tri stiha dvanaesterci, a zadnji je osmerac, čime

⁸¹ *Dedit et tristibus sanguinis poculum.*

⁸² S drugom se skupinom slaže i u prijevodu sljedećega himna, *Verbum supernum prodiens.*

se postiže osobit ritam. Taj ritmički obrazac nije prenesen u hrvatskoglagoljski prijevod, iako je zadnji stih svake strofe nužno kraći. Stihovi su našega prijevoda različite duljine. Izvorna rima *aaab* također nije prenesena.

Brevijare prve skupine povezuju, između ostaloga, i dvije prijevodne pogreške. U zadnjemu stihu druge strofe u tim se brevijarima⁸³ čita oblik *bratii* za latinsko *patribus*. Taj je oblik očito pri prijevodu pročitano kao *fratribus*, a pri prijepisu nije bilo latinskoga izvornika na kojemu bi se provjerilo točno stanje. Treba reći da se propust mogao dogoditi i pod utjecajem prethodnoga latinskoga stiha, u kojemu se doista nalazi oblik *fratribus*. Druga se pogreška nalazi u drugome stihu zadnje, sedme strofe, gdje je latinski glagol *colere* (*colimus*) preveden glagolom *pomnēti* u Pm, Vb₂, Vb₃, Metr i Pad (*pomnim*) te *pominati* u Drag (*pominaemь*) i Rom (*pominamь*). Pogrešku je najvjerojatnije uzrokovalo to što je glagol *colere* 'štovati' pomiješan s glagolom *recolere* 'prisjećati se'.⁸⁴ U brevijarima druge skupine glagol je preveden točno, glagolom *čbstiti*. Pogreške upućuju na prepisivanje s glagoljskih predložaka i na nedostupnost latinskoga izvornika na kojemu bi se provjerila točnost prijevoda, ali isto tako i na više rukopisa latinskoga izvornika koje su bile u optjecaju među glagoljašima.

Uz navedene prijevodne pogreške pojavljuje se u nekoliko brevijara prve skupine, Vb₂, Vb₃ i Metr,⁸⁵ prepisivačka pogreška. U njima se na mjestu latinske imenice *sacrificium* nalazi imenica *svētlostь*, gdje ostali brevijari prve skupine – Pm, Rom i Drag – imaju *svetostь*, prijelazna skupina (Vat₁₉, N₂, N₁, Brib, Dab, Vat₁₀, Mavr) ima imenicu *svetina*, druga skupina *prinošenje*, a jedino Kos ima oblik *prinošenoē*.

Prijevod se himna *Sacris solemniiis* u dvjema skupinama brevijara razlikuje ponajviše u leksiku. To osobito vrijedi za prvu strofu. U prijevodu prvoga stiha, *Sacris solemniiis iuncta sint gaudia*, na mjestu pridjeva *sacer* u prvoj skupini dolazi pridjev *č'stьnь*,⁸⁶ a u drugoj precizniji i jednoznačniji

⁸³ Brevijarima prve skupine tu se pridružuje i Mavr. U Vb₃ taj dio nedostaje zbog lakune.

⁸⁴ Glagolu *colimus* prethodi zamjenica *te*, pa je zbog mogućega sastavljenoga pisanja slijed *te colimus* mogao biti pročitano kao *recolimus*. No još je vjerojatnije da je pogreška u prepisivanju *te colimus* kao *recolimus* učinjena u latinskome rukopisu, pa je kasniji prepisivač s pravom izbacio *re-*. Na to upućuju neki od brevijara druge skupine (Vat₆, Mosk, N₁, Brib, Dab) koji na tom mjestu nemaju zamjenicu *te*.

⁸⁵ Najvjerojatnije im treba pridružiti i Pad, ali on je na tom mjestu slabije čitljiv.

⁸⁶ Na tom se mjestu s prvom skupinom slažu Vat₁₉ i N₂.

pridjev *svetъ*; glagol *iungere* prva skupina prevodi glagolom *pridružiti*, koji je bolje rješenje od glagola *složiti* u drugoj skupini jer otvara mjesto daljemu objektu u dativu (*čьstnimъ prazdnikomъ*); imenica *gaudium* prevedena je u prvoj skupini imenicom *veselie*, a u drugoj imenicom *radostъ*.⁸⁷ Prijevod se drugoga stiha, *Et ex praecordiis sonent praeconia*, u drugoj skupini odlikuje kalkiranjem imenice *praecordium*: u Lab₂ i Mosk kao *prisrѣcie*, a u Bar i Broz kao *prisrѣdъce*. Prva i prijelazna skupina, s kojima se ovdje slažu Vat₆ i Kos, imaju manje doslovan prijevod imenicom *srѣdъce*. Prijedlog *ex* također je preveden doslovno *iz* u Lab₂, Mosk, Bar i Broz, za razliku od prve i prijelazne skupine s Vat₆ i Kos u kojima se susreće prijedlog *otъ* odnosno *od*. Za prijevod latinskoga leksema *sonare* upotrijebljen je u prvoj i prijelaznoj skupini starocrkvenoslavenski glagol *zv'něti*, a u drugoj »mlađi« glagol *vzučiti*,⁸⁸ nezabilježen u (staro)crkvenoslavenskoj građi. Imenica *praeconium* u prvoj je skupini prevedena točno, mlađim leksemom *klicanie*, a u drugoj neodgovarajućom imenicom *propovѣdanie*. Adhortativni konjunktivi *sint* i *sonent* prevedeni su u obje skupine sintetičkim imperativom 3. lica.

I druga je strofa u drugoj skupini prevedena doslovnije. Pri prijevodu pasivne konstrukcije u drugome stihu, *Qua Christus creditur agnum et azyma*, brevijari te skupine, s kojima se slaže i Pm, očituju povodjenje za latinskim akuzativom, pa se prevodi doslovno, ali netočno: *veruet se agnaca* (Pm, Brib, Vat₆, Kos, Bar, Broz) / *aganca* (N₁, Dab). U ostalim je brevijarima upotrijebljen oblik koji bi se mogao smatrati akuzativom jednakim nominativu, ali s obzirom na pasiv vjerojatnije je da je riječ o nominativu.⁸⁹ Uz to ablativ *qua* preveden je *v nūže*, a u prvoj, izuzev Metr, slobodnije *egda*. Infinitiv perfekta pasiva *dedisse* u konstrukciji akuzativa s infinitivom iz drugoga i trećega stiha – *Christus creditur ... azyma* / *Dedisse fratribus* – preveden je u prvoj skupini, s kojom se slažu Mosk, Mavr i Lab₂, oblicima aorista *da* i *dastъ*, a u drugoj bolje odgovarajućim drugim aktivnim participom preterita: *davъ*. Skupina *iuxta legitima* u nastavku toga stiha prevedena je u prvoj i pri-

⁸⁷ Teško je govoriti o tome koja je od tih dviju imenica bolji izbor, ali treba spomenuti da je u prepjevu na suvremeni hrvatski jezik p. Milan Pavelić upotrijebio osnovu *vesel-* (usp. TOMA AKVINSKI 2005: 739).

⁸⁸ Ne misli se na apsolutnu starinu, nego na vrijeme kada je zabilježen.

⁸⁹ Unutar te skupine izdvaja se Vat₁₀ skupinom *agn(b)cb čis toti*, gdje drugi član prevodi prvi, pa bi se moglo govoriti o svojevrsnoj kontaktnoj sinonimiji, koja je inače svojstvena neliturgijskim tekstovima (usp. HERCIGONJA 1965).

jelaznoj skupini slobodnije, *po zakonê / zakonu*, a u drugoj doslovno: *prêmo zakonьnimь*. Skupina *priscis patribus* u zadnjemu stihu (*Priscis indulta patribus*) u prvoj je skupini prevedena netočno: *isprva bratii*, o čemu je već bilo riječi, a u prijelaznoj i drugoj doslovno: *prvimь / prêdnimь otьcemь*. Particip *indultus* umetnut u tu skupinu preveden je, zbog višeznačnosti glagola *indulgere*, trima glagolima: u prvoj skupini neodgovarajućim glagolom *otpućati*, u prijelaznoj skupini ne posve odgovarajućim glagolom *povelêti* ('zapovijediti'), a u drugoj najdoslovnije, iako ne posve odgovarajućim glagolom *vpućati*.⁹⁰ Na zbunjenost prevoditelja položajem oblika *indulta* upućuje raznolikost prijevodnih oblika koji se susreću u brevijarima: *otpućae* Pm, Drag, Rom, Metr, Pad, Vb₂, Mavr; *pov(e)leno* Vat₁₉, N₂; *pov(e)leniê* N₁, Vat₁₀, Dab; *p(o)v(e)l(ê)niemь* Brib; *vpućenii* Lab₂; *v'pućeniimь* Mosk; *vplćeniê* Bar, Broz, s hiperkorekcijom izvornoga *u* u *l*. Pritom je samo u Kos upotrijebljen ispravan oblik *vpućenimь*, koji je, kao što nalaže latinski izvornik, sročan s oblikom *zakonьnimь* (*legitima*) iz prethodnoga stiha.

Za pridjev *typicus* 'simboličan' u prvome stihu treće strofe, *Post agnum typicum, expletis epulis*, nema odgovarajućega crkvenoslavenskoga izraza. Bolji pokušaj iznalaženja toga izraza predstavlja pridjev *obrazovanь* u drugoj skupini,⁹¹ dok je u prvoj skupini pogrešno izabran pridjev *zapovêdьnь*. Skupina *expletis epulis* u prvoj skupini prevedena je slobodno, uz upotrebu participa: *svr'šae / svr'siv' êdenie*. Slobodno rješenje ima i prijelazna skupina s Vat₆: *i po isplnen'i êdeniê*. Druga skupina prevodi ju doslovno: *isplnenimi pićami*. U drugome stihu, *Corpus Dominicum datum discipulis*, pridjev *Dominicus* prva i prijelazna skupina prevode posvojnim pridjevom *gospodьn'ь*, a druga točnije, odnosnim pridjevom *gospodьskь*. Prijevod oblika *datum* oblikom *dano* jedno je od rijetkih mjesta gdje se prva i druga skupina slažu,⁹² dok prijelazni brevijari tu imaju neočekivani dodatak: *v'se dano b(i)si* N₂, Brib, Dab, N₁, Vat₁₀, *vse b(i)si dano* Vat₁₉, čije bi se pojavljivanje možda moglo tumačiti utjecajem oblika *totum* iz sljedećega stiha (*Sic totum omnibus, quod totum singulis*). U prijevodu toga stiha u drugoj se skupini posve neočekivano pojavljuju glagoli *dati* i *daêti*, dok je na tom

⁹⁰ U ostatku građe RJEČNIK CRKVENOSLAVENSKOGA 2000., prema podacima latinskoga indeksa u kartoteci *Rječnika*, glagol *indulgere* prevodi se u tom značenju najčešće glagolom *podaêti*.

⁹¹ Usp. imenicu *obrazь*, koja može značiti i 'simbol'.

⁹² Samo Pm i Rom imaju oblik *da*.

mjestu u prvoj skupini ispravno *êkože* za latinsko *quod*,⁹³ koje predstavlja drugi dio parnoga veznika poredbene rečenice *sic ... quod*.⁹⁴ Pogreška bi se možda mogla objasniti oblikom *totum* koji neposredno slijedi, a koji je u prijevodu mogao biti pogrešno pročitano kao *datum*.⁹⁵ To je još jedno pogrešno prevedeno mjesto u drugoj skupini. Glagol *fateor* u zadnjemu stihu, *Eius fatemur manibus*, druga skupina prevodi oblikom *ispovêdaemь*, što je leksički preciznije i morfološki točnije od prve skupine u kojoj se čita *rcimo*.⁹⁶

Prijevod četvrte strofe obilježava nekoliko leksičkih razlika: pridjev *fragilis* preveden je u prvoj skupini kao *skrušenь*, u prijelaznoj kao *slabь*, a u drugoj mlađim leksemom *krьhьkь*; imenica *ferculum* – u prvoj i prijelaznoj skupini prevedena je ne posve odgovarajućim leksemom *piča*, dok je u drugoj točniji prijevod leksemom *êstvina* u smislu pripremljena jela ili obroka; pridjev *tristis* prva skupina prevodi kao *dreselь*,⁹⁷ a druga kao *skrьbьнь*. Posebnost je u Drag prijevod imenice *vasculum* turkijskom posuđenicom *čāša*, dok je u svima ostalima *s'šudь*. Od morfoloških značajki uočava se sklonidbena inovativnost prve skupine: genitiv *têla* prema čuvanju *s*-osnove u drugoj skupini (*têlesa*); smjena aoristnih oblika *da* i *dastь*, gdje se Pm i Rom slažu s prijelaznom skupinom (*da*), a ostali iz prve skupine s drugom skupinom (*dastь*). U obje se skupine susreću pravilni participni oblici za latinski *dicens*: u prvoj *glagole*, u drugoj *reki*.

U prijevodu pete strofe zatečene su ponajviše leksičke razlike. Leksem *sacrificium* u prvome stihu, *Sic sacrificium istud instituit*, prva skupina prevodi leksemom *svetostь*,⁹⁸ prijelazna skupina leksemom *svetina*, a novija ima točniji prijevod leksemom *prinošenje*. Glagol *instituire* preveden je na četiri načina: dio prve skupine (Pm, Rom, Drag, Mavr) i prijelazna skupina imaju glagol *urediti*, ostali iz prve skupine glagol *stvoriti*, najnoviji brevijari druge skupine (Bar i Broz) glagol *postaviti*, a ostatak druge sku-

⁹³ No ne u čitavoj skupini, nego u Pm, Drag i Rom. U Metr, Pad, Vb₂ i Mavr na tom mjestu nema ničega.

⁹⁴ Tzv. relativ i korelativ. Ovdje *takožde ... êkože*. U drugoj skupini nalazimo prvi član *sice*, a drugoga člana zbog navedene pogreške nema.

⁹⁵ Taj je oblik izostavljen u prijevodu prve skupine.

⁹⁶ U Drag se susreće oblik *rečenoë*, što pokazuje da je oblik *rcimo* interpretiran kao pasivni particip prezenta i zamijenjen poznatijim i običnijim pasivnim participom preterita.

⁹⁷ Smatra se tzv. ohridizmom (usp. CEJTLIN 1986: 70).

⁹⁸ Uz već spomenutu pogrešnu inačicu *svêtlostь*.

pine (Lab₂, Mosk, Kos)⁹⁹ ima pogrešno *posveti ni*. To je još jedno pogrešno mjesto u drugoj skupini brevijara. Zamjenica *cuius* na početku sljedećega stiha (*Cuius officium committi voluit*) u prvoj je skupini prevedena pogrešno zamjenicom *kiždo* (*komuždo*), a u drugoj točno i doslovno: *eeže*, odnosno *egože* i *koga*, ovisno o rodu imenice. Glagol *committere* preveden je u prvoj skupini glagolom *pustiti*, a u drugoj glagolom *prêporučiti*. Pridjev *solus* u trećemu stihu (*Solis Presbyteris, quibus sic congruit*) preveden je u prvoj skupini u tom značenju arhaičnijim leksemom *edînъ*, a u drugoj skupini leksemom *samъ*. U prijevod namjerne rečenice zadnjega stiha, *Ut sumant, et dent ceteris*, ubačene su u nekim brevijarima jedinice uz veznik *da*, pa u Pm i Drag čitamo *da iže*, u Vat₁₀, N₂, N₁, Vb₃, Metr, Pad i Vb₂ *da sami*, a u Kos *sice da*. Konjunktiv je preveden prezentom. Glagol *sumere* preveden je u prvoj skupini, kojoj je pridružen Lab₂, slobodnije, kao *êsti*, a u drugoj točnije: *primiti*. Pojavljuju se razlike u redu riječi. Imenska skupina *sacrificium istud* u prijevodu druge skupine brevijara ima isti red riječi: *prinošenje sie*, a u prvoj i prijelaznoj obrnut: *siu svetostъ / svetinû*. Isto vrijedi za četvrti stih, gdje glagolska skupina *dent ceteris* u drugoj skupini brevijara glasi *dadetъ pročimъ*, a u prvoj *pročim' v zdaûтъ* i sl. U morfologiji se uočava razlika u postupanju s tzv. atematskim glagolima: u nekim su brevijarima prve i prijelazne skupine glagoli *êsti* i *dati* u 3. licu množine ujednačeni s glagolima *e*-tipa, pa se susreću oblici *êdutъ* i *dadutъ*.

Prijevodne su razlike u šestoj strofi uglavnom leksičke naravi. U prvome stihu, *Panis angelicus fit panis hominum*, nepravi bezlični glagol *fieri* preveden je u prvoj skupini brevijara glagolom *biti*, a u drugoj glagolom *bivati*, čime se bolje izražava događajnost. Leksem *figura* u drugome stihu (*Dat panis caelicus figuris terminum*) preveden je u prvoj skupini kao *znamenie*, a u drugoj leksemom *obrazъ*, koji je uz to što bolje odgovara značenjski upotrijebljen u dativu množine kao i u latinskome. Leksem *terminus* u prvoj je skupini preveden mlađim višeznačnim leksemom *postava*, a u drugoj starijim i jednoznačnim leksemom *končina*. U zadnja dva stiha (*O res mirabilis! manducat Dominum / Pauper, servus et humilis*) leksem *res* preveden je u prvoj skupini kao *tvarъ*, a u drugoj kao *večbъ*, leksem *mirabilis* u prvoj skupini kao *čudbнь*, a u drugoj kao *divbнь*, leksem *humilis* u prvoj

⁹⁹ Vat₆ je nečitak.

skupini kao *umilenъ*, a u drugoj kao *smêrenъ*.¹⁰⁰ Genitiv množine *hominum* u prvome stihu preveden je u prvoj i prijelaznoj skupini slavenskomu sustavu svojstvenijim odnosnim pridjevom *člověčьskъ*, a u novijoj doslovno, genitivom *člověkovъ*.¹⁰¹ Zasebnim rješenjem izdvaja se Mosk koji na tom mjestu ima posvojni dativ množine *člověkomъ*.

U sedmoj se strofi uočava razlika u prijevodu prvoga stiha: *Te trina Deitas, unaque poscimus*. U prvoj je skupini, kojoj se na nekim mjestima u tom stihu pridružuju i neki prijelazni brevijari, tročlana skupina *trina Deitas una* prevedena jasnije, promjenom reda riječi, a na mjestu enklitičnoga veznika *-que* dodan je prilog *edinnê* kojega nema u izvorniku i ne odgovara značenjski: *tebe troice edino b(o)ž(b)stvo edinnê pr(o)s(i)mъ*. Druga skupina prevodi doslovno, s istim redom riječi, zbog čega je rezultat manje jasan: *tebe troe b(o)ž(b)stvo edinože pr(o)s(i)mъ*. Poredbena rečenica u drugome stihu, *Sic nos tu visita, sicut te colimus*, u prvoj je skupini prevedena pogrešno: međusobno su zamijenjene vezne riječi (relativ i korelativ), pa je time izokrenut smisao: *êk(o)že n(a)sъ posêčaeš' / posêčaeši tako te pomnim' / pominaemъ / pominaemъ*.¹⁰² U drugoj skupini te pogreške nema: *da ni posêtišъ êkože (te) častimъ*. Različit je i prijevod glagolske skupine *duc nos* u trećemu stihu, pri čemu se smjenjuju glagoli *vesti* i *voditi*, koji su nekad bili u opreci po determiniranosti (JURČEVIĆ 1990) i u skladu s tim s obzirom na ciljnu određenost u nastavku teksta bolje bi rješenje bio prvi od njih, te stariji i noviji akuzativni oblik zamjenice *mi* (*ni – nasъ*). Pojavljuju se sve četiri kombinacije: *vodi n(a)sъ* (Pm), *vedi nas'* (Vb₃, Vb₂, Pad, Metr, Drag, Mavr, Vat₁₀), *vodi ni* (Vat₁₉, N₁, N₂, Dab, Lab₂, Vat₆, Kos), *vedi ni* (Kos).¹⁰³ Zanimljivo je da je najarhaičnije rješenje upravo u Kos. Uz naprijed spomenutu leksičku razliku uzrokovanu pogreškom (*pomniti, pominati : čbstiti*) susreću se u dvjema skupinama brevijara još neke leksičke inačice:

¹⁰⁰ Prijevod zadnjega stiha, *Pauper, servus et humilis*, u Drag izdvaja se slobodnim prijevodnim rješenjem kojim je uspostavljena efektna značenjska i tvorbenja opreka dvaju leksema, kojom je doduše promašen smisao izvornika: *ubogi i b(o)g(a)ti*.

¹⁰¹ Teoretski bi mogla biti riječ i o pridjevu, ali on nije zabilježen drugdje u starocrkvenoslavenskoj i crkvenoslavenskoj građi, uključujući i hrvatsku. S druge strane, ovakav je genitiv imenice *člověkъ* potvrđen više puta u *Pariškome zborniku Slave 73* iz 14. stoljeća.

¹⁰² Pogrešku je moglo uzrokovati to što u latinskome izvorniku nema inverzije koja je uobičajena za takve rečenice, nego glavna surečenica prethodi zavisnoj.

¹⁰³ Njima se pridružuju pogreške *vede n(a)sъ* u Brib, *vavedi ni* u Lab₂ i *vedeni* (ili *vede ni?*) u Vat₆ i Dab.

troica : *troi* za *trinus*, *posêcati* : *posêtiti* za *visitare*; *êmože* : *kamo* (Broz) za *quo*; *svêtlostь* : *svêtь* za *lux*; *prêbivati* : *obitati* za *inhabitare*.

Pregled razlika pokazuje da je prijevod druge skupine u većini slučajeva doslovniji i precizniji, tj. točniji, ali ne uvijek, jer i u njemu ima prijevodnih pogrešaka. To navodi na pretpostavku da tekst druge skupine nije nastao popravljanjem starijega prijevoda, nego u izvjesnoj mjeri samostalno. U sintaksi, leksiku i morfologiji prijevodne su skupine uglavnom čvrsto povezane, iako pojedini brevijari mogu mjestimice odudarati.

Sintaktičke su osobitosti, kako je pokazala usporedba prijevoda, u drugoj skupini posve u skladu s latinskim predloškom, čak i kada je to nauštrb razumljivosti, dok se u prvoj skupini katkad odstupa od predloška.

Leksik prijevoda pripada starocrkvenoslavenskomu leksičkomu fondu. Od gotovo 150 leksema u himnu svega ih je nekoliko za koje se to ne može utvrditi. Potvrde za neke od njih samo su slučajno izostale u starocrkvenoslavenskome jer su im korijeni potvrđeni u drugim leksemima, a sami su potvrđeni u crkvenoslavenskoj građi. Takvi su leksemi: *urediti*;¹⁰⁴ *pridružiti*, posvjedočen samo u povratnu obliku; *zv'něti*; *klicanie*; *zapovêdьnь*; *konьčьnь*. Neki od leksema nisu potvrđeni u SLOVNÍK 1959.-1997., ali se njihovo postojanje u starocrkvenoslavenskome može očekivati na temelju riječi istoga korijena. Tako je prilog *edinnê* potvrđen u SLOVNÍK 1959.-1997. samo iz hrvatskoglagoljskih psaltira, ali oblik mu nije neočekivan u starocrkvenoslavenskome. Slično vrijedi za pridjev *vsьgdašьnь*. U SLOVNÍK 1959.-1997. je potvrđen samo prilog *vsegda*, ali izvođenje sufiksom *-šьn'* u starocrkvenoslavenskome je uobičajeno. Glagol *posvetiti* nije potvrđen u SLOVNÍK 1959.-1997., ali jest glagol *svêtiti*, pa je ovaj posve u skladu s očekivanjem. To vrijedi i za glagol *pomenuti*, kojemu u SLOVNÍK 1959.-1997. odgovaraju glagoli *vsъpomeŋoti*, *vsъpomêŋoti* i *vsъpomeŋovati*. Imenicu *postava* također treba pretpostaviti na temelju leksema *postaviti* i *postavljenije* iz kanonskih spomenika te *postavь* i *postavьnь* iz ostatka starocrkvenoslavenske građe, tim više što u hrvatskome, prema podatku iz RJEČNIK HRVATSKOGA 1880.-1976., ta imenica nije zabilježena u značenju 'kraj'. Pridjev *edinstvenь* / *edinstvьnь* nije posvjedočen u SLOVNÍK 1959.-1997. ni drugdje u građi RJEČNIK CRKVENOSLAVENSKOGA

¹⁰⁴ Jedna od crkvenoslavenskih potvrda u SLOVNÍK 1959.-1997. potječe iz hrvatskoglagoljskoga BrN₂.

2000. No njegova pojava nije osobito značajna jer je izveden od starocrkvenoslavenske imenice *jedinstvo*. Pridjev je u jedinjoj potvrdi u Vat₆ dijelom rekonstruiran: *ed(i)nst[ve]no*, pa nije sigurno je li posrijedi bio sufiks *-bn-* ili sufiks *-en-*. Pridjev *krъhъkъ* nije zabilježen u SLOVNÍK 1959.-1997., a u MIKLOSICH 1862.-1865. navodi se podatak da je potvrđen u glagoljskim i gornjolужиčkosrpskim spomenicima. U naš je prijevod mogao ući iz hrvatskoga. Imenica *êstvina* nije potvrđena ni u starocrkvenoslavenskoj ni u crkvenoslavenskoj građi. Stoga, iako nije u suprotnosti sa starocrkvenoslavenskim leksičkim značajkama, po svoj prilici potječe iz čakavskoga. U RJEČNIK HRVATSKOGA 1880.-1976. potvrđena je od 16. stoljeća. Isto vrijedi za glagol *vzučiti*¹⁰⁵ i glagol *prêporučiti*, koji je u hrvatskome potvrđen od 15. stoljeća. Riječi koje se sa sigurnošću mogu smatrati novima u ovome himnu imenice su *prisrъdъce* i *prisrъčie* kojima se *ad hoc* kalkira latinska imenica *praecordium*. No taj je postupak posve u skladu sa starocrkvenoslavenskim običajem doslovnoga prijevoda. Treba naglasiti da svi noviji leksemi – *krъhъkъ*, *êstvina*, *vzučiti*, *prêporučiti*, *prisrъdъce* i *prisrъčie* – pripadaju drugoj skupini brevijara, koja u slučaju leksema *prêporučiti* obuhvaća i prijelaznu skupinu.

Morfološke osobitosti dviju skupina brevijara daju naslutiti da je u drugoj skupini provedena arhaizacija u skladu sa starocrkvenoslavenskom normom. Tako se u toj (i prijelaznoj) skupini zatječe stariji akuzativni oblik zamjenice *mi*: *ni*, genitiv jednine imenice *têlo*: *têlese*; češći su dugi pridjevni oblici (*čudnaê*, *divnaê*, *vethaê*, *poslêdnaê*). U prvoj se pak skupini (u Pm i Rom) susreće primjer novijega nastavka lokativa jednine muškoga roda pridjeva pod utjecajem zamjeničke sklonidbe, *-omъ*. Glagoli u 2. licu jednine prezenta imaju u obje skupine i nastavak *-šb* i *-ši*, usp. *posêçaešb* Drag, Rom : *posêçaeši* Vb₃, Pad, Metr; *obitaeši* Lab₂, Mosk, Kos, Bar, Broz : *posêtiš'* Vat₁₉, N₁, Vat₁₀, Brib, Mavr, Lab₂, Vat₆, Mosk, Kos, Bar, Broz itd. Kao tendencija u glagolskoj morfologiji zamjetno je analogijsko ujednačavanje. U nekima od brevijara prijelazne skupine u 3. licu množine prezenta nalazimo kod glagola *dati* ujednačenje s glagolima *e*-tipa (*dadutb*). U imperativu se neki glagoli *i*-tipa analogijski ujednačuju s glagolima *e*-tipa: *zvanête* Pm, Pad, Vb₂; *primête* Mosk, Vb₂. Imperativ glagola *biti* u većini brevijara ima oblik *budite*, koji se osim ujednačenjem s glagolima *i*-tipa može tumačiti i ikaviziranošću.

¹⁰⁵ Usp. hrv. *zučati*, *zučiti* (RJEČNIK HRVATSKOGA 1880.-1976.).

Fonološke značajke razlikuju se i unutar skupina, npr. u prvoj suglasnička skupina *žd* u *takožde* čuva se u Pm i Rom, dok u Drag nalazimo *takože*, a u Metr *takoe*. Kao zanimljivost može se izdvojiti vokalizacija u imenici *agnьcbь*, gdje je u akuzativu i lokativu u nekim brevijarima vokaliziran slabi poluglas (*agnaca*; *agnacê*, *agnaci*), dok se u nekima pojavljuje nepostojano *a*, odnosno sekundarni poluglas koji se vokalizirao, očito pod hrvatskim utjecajem (*aganca*; *agancê*, *aganci*, *agancu*).

Zaključno, himan *Sacris solemnīs* sačuvan je u hrvatskoglagojskim brevijarima u dvjema prijevodnim redakcijama. Prijevod je druge skupine brevijara doslovniji i točniji, iako nije posve bez pogrešaka. Prva je skupina po prijevodnoj slobodi bliža prvobitnomu prijevodu, dok druga očituje da su neka mjesta prepravljena, usklađenija s latinskim i jezično arhaizirana prema starocrkvenoslavenskome. No zanimljivo je da se u leksičkome sloju, u kojemu se zatječe najviše razlika među skupinama, na novine nailazi u drugoj skupini. Naime svi leksemi koji se mogu smatrati hrvatskima potvrđeni su upravo u brevijarima te skupine. Na starinu obiju redakcija prijevoda upućuje nekoliko prijepisa, o kojima posredno saznajemo zahvaljujući prijepisnim pogreškama koje nisu mogle biti ispravljene jer pri prijepisu nije bio dostupan latinski izvornik.

6. HIMAN *GLASЬ IZIDE OT VIŠNIHЬ* / *SLOVO VIŠNEE ISHODEČEE*

Himan *Glasь izide ot višnihь* / *Slovo višnee ishodečee* (*Verbum supernum prodiens*) čuva se u 18 hrvatskoglagojskih brevijara: Pm (146cd), Vat₆ (211d), Drag (134cd), Vb₃ (222d-223a), Metr (190b), Mosk (153d-154a), Lab₂ (200ab), Rom (196v-197r), N₁ (163ab), Mavr (140d-141a), Vat₁₉ (128b), Brib (40a), Vat₁₀ (134bc), Dab (49cd), Kos (147ab), Bar (242ab), N₂ (164bc), Broz (242ab). Usporedba s izvornim latinskim tekstom pokazala je da se s obzirom na prijevod toga himna navedeni brevijari dijele u dvije skupine. Prva skupina, koju čine Pm, Drag, Rom, Vb₃ i Metr, čuva stariji prijevod koji ne slijedi slijepo latinski izvornik. Druga skupina brevijara ima doslovniji i točniji prijevod. U nju ulaze ovi brevijari: Lab₂, Vat₆, N₁, N₂, Vat₁₉, Vat₁₀, Mavr, Brib, Dab, Mosk, a među njima i tiskani: Kos, Bar, Broz. Navedene tekstovne skupine unatoč snažnoj povezanosti ipak nisu posve homogene, nego se unutar njih katkad izdvajaju podskupine. Od jezičnih su osobitosti prije svega promatrane one sintaktičke i leksičke, koje su pove-

zane s tekstološkim činjenicama, a katkad i morfološke. Fonologija, kao ni grafija, nije uzimana u obzir kao značajna. Kao osnovni je zbog starine uzet tekst iz Pm.

Latinski himan *Verbum supernum prodiens* sastoji se od šest strofa. Strofe se sastoje od po četiri unakrsno rimovana osmerca (*abab*). U hrvatskoglagoljskome prijevodu nisu preneseni elementi vezanja stiha. Stihovi su različite duljine, a rima je izostala.

Redakcije se prijevoda ovoga himna u dvjema skupinama brevijara ne razlikuju bitno na mnogo mjesta. Najveće su razlike u prijevodu prvoga i drugoga stiha prve strofe, prvoga i drugoga stiha druge strofe, drugoga stiha četvrte strofe i trećega stiha pete strofe. Početni, naslovni stih *Verbum supernum prodiens* prva skupina prevodi kao *Glas̃b izide ot višnih̃b*, a druga kao *Slovo višnee ishodeće*. Vidljivo je da je prijevod druge skupine doslovniji i točniji, i to ne samo u jezičnome nego i u teološkome smislu. Naime latinska se imenica *Verbum* odnosi na Krista, pa odgovara Riječi (*logosu*). Stoga ju imenica *slovo*, koja je značenjskom višeslojnošću istovrijedna grčkomu *lógos*, prevodi bolje nego imenica *glas̃b*. Uz to razlika se uočava i u upotrebi glagolskih oblika: u prvoj je skupini upotrijebljen finitni glagolski oblik (aorist), a u drugoj odgovarajući particip. Nadalje, latinski je oblik *supernum* preveden u prvoj skupini brevijara prijedložnom skupinom u kojoj je poimeničeni pridjev u množini srednjega roda, po uzoru na latinski običaj. Prva skupina, za razliku od druge, ne slijedi u potpunosti latinski red riječi. Drugi stih prve strofe, *Nec Patris linquens dexteram*, preveden je u prvoj skupini kao *iže (ot) otca ne pusti desnice*, a u drugoj skupini *ni otče(e) ostavlaič̃b desnice*. Ponovno druga skupina ima doslovniji prijevod, osim u prijevodu genitiva *Patris* posvojnim pridjevom, koji je svojstveniji slavenskomu sustavu od posvojnoga genitiva. Prva skupina, kojoj se pridružuje i Mosk, ima na tom mjestu doslovan prijevod *o(t̃c)a*, a u Rom, Vb₃ i Metr tomu prethodi prijedlog *ot̃b*. Skupine se razlikuju i s obzirom na glagol, i to kako na njegov leksički dio, tako i na gramatički, kao i s obzirom na negaciju. U prvoj je skupini negacija izražena uz glagol, dok je u drugoj skupini, u skladu s latinskim, upotrijebljen sastavni veznik. Prijevod se trećega stiha prve strofe, *Ad opus suum exiens*, razlikuje jedino u upotrebi aorista u prvoj skupini (*k d̃elu svoemu izl̃ze / izlize / snide*) prema participu u drugoj (*iz 'šad'še / iz 'šad̃b* i inače). U prijevodu četvrtoga stiha prve strofe, *Venit*

ad vitae vesperam, uz dosadašnje se dvije pojavljuje još jedna odnosno dvije skupine. Pri prijevodu sintagme *vitae vesperam* u prvoj su skupini međusobno zamijenjene sintaktičke službe među članovima sintagme, pri čemu druga sastavnica postaje atribut prvoj umjesto obrnuto, uz zadržavanje redoslijeda leksičkih jedinica, što nije rijetkost pri slobodnijemu prijevodu. Tako se dobiva sintagma *životu večer'nemu* (Pm, Vb₃ i Metr). Iz prve se skupine zajedničkom pogreškom izdvajaju kao podskupina Drag i Rom, u kojima na mjestu oblika *večer'nemu* nalazimo oblik *vječnomu* / *več'nomu*. Pogreška je proizašla iz činjenice da je umjesto akuzativnoga oblika imenice *vespera* (*vesperam*) pročitano u latinskome predlošku akuzativ ženskoga roda pridjeva *eternus* (*eternam*). To upućuje na pogrešku u glagoljskome predlošku. Kodeksi druge skupine imaju doslovan prijevod uz isti red riječi: *pride k životu večeru*. Treća, prijelazna skupina prevodi sintagmu slijedom *k' / kb končinê / kon'čini života*, gdje je odbačeno figurativno značenje i red riječi iz latinskoga, ali su zadržane sintaktičke službe. Tu skupinu čine ovi brevijari: N₂, N₁, Vat₁₉, Brib, Dab, Mavr.

Prvi i drugi stih druge strofe u latinskome glase: *In mortem a discipulo / Suis tradendus aemulis*. Druga skupina ima doslovan prijevod i isti red riječi: *na semrt' ot učenika svojim' predadim' nepriêtelemb*. U prvoj skupini prvi je stih okrnjen jer nije preveden slijed *a discipulo*, pa čitamo: *v semrti ego predan' nepriêtelemb*. Osim toga akuzativ je preveden lokativom, a povratnospojna zamjenica genitivom lične zamjenice. Uočava se i razlika u prijevodu latinskoga gerundiva: prva skupina prevodi ga pasivnim participom perfekta, a druga pasivnim participom prezenta. Drugo je rješenje opravdanije jer je taj oblik u starocrkvenoslavenskome i hrvatskome crkvenoslavenskome mogao imati i modalnu značenjsku nijansu, pa je bliži latinskomu gerundivu. Pri prijevodu trećega stiha, *Prius in vitae ferculo*, ponovno se razabiru tri skupine: prva skupina ima na mjestu sintagme *vitae ferculo* slobodniji prijevod *životno pitênie*, gdje je genitiv imenice preveden pridjevom. Skupina koja se može nazvati prijelaznom (Vat₁₉, N₁, N₂, Brib, Dab, Mavr) prevodi sintagmu prema istome načelu (pridjev + imenica), ali leksemom *piča* (*život'noi piči*). Druga skupina ima doslovan prijevod: *života êstvini*. Leksem *piča* opći je starocrkvenoslavenski leksem, leksem *pitênie* ograničen je samo na jedan kanonski spomenik,¹⁰⁶ a *êstvina* se može

¹⁰⁶ *Sinajski euhologij*.

smatrati čakavskom inovacijom. Razlika u prijevodu četvrtoga stiha, *Se tradidit discipulis*, tiče se leksičke i gramatičke razlike među glagolima: prva skupina ima oblik *vzda*, a druga *predastb*. Iz druge se izdvajaju Mosk, Bar i Broz, koji imaju *preda*.

U prijevodu treće strofe nema većih razlika među skupinama. Jedina je razlika u prvome stihu (*Quibus sub bina specie*) pogrešan prijevod latinskoga *bina* u prvoj skupini. Umjesto oblika *dvoimb*, koji nalazimo u brevijarima druge skupine, u prvoj se skupini nalazi oblik *ediněmb* / *edinimb*, što pokazuje da je latinski predložak s kojega je preveden zajednički prapredložak ovih brevijara vjerojatno bio oštećen na tom mjestu, pa je prevoditelj umjesto *bina* pročitao *una*. Prijevod drugoga stiha, *Carnem dedit et sanguinem*, razlikuje se jedino u aoristnome obliku: Pm i Drag imaju češći oblik *da*, a druga skupina, kojoj se ovdje pridružuju Vb₃ i Metr, rjeđi *dastb*, podudaran prezentu. Izdvajaju se Rom i Brib, koji na tom mjestu nemaju ništa. Konjunktiv u namjernoj rečenici iz trećega i četvrtoga stiha, *Ut duplicis substantiae / Totum cibaret hominem*, preveden je na tri načina. U prvoj skupini dvije su podskupine. Pm, Drag i Rom imaju oblik jednak aoristu (*pita* Pm, Drag; *pitě* Rom), a Vb₃ i Metr imaju prezent (*piteetb* Vb₃, *pitiet'* Metr). Druga skupina prevodi konjunktiv točnije, kondicionalom: *napitalb bi* (Lab₂, Vat₆, Vat₁₉, Mavr, Brib, Bar, Broz), *napitělb bi*, uz još neke, ovdje nevažne inačice (Vat₁₉, Mavr, Brib, N₂, Mosk, Dab, Vat₁₀, N₁, Kos, Bar, Broz).¹⁰⁷ U starijoj skupini pridjev *duplex* preveden je pridjevom *dvoi*, dok ostali brevijari imaju na tom mjestu starocrkvenoslavenski pridjev *sugubьnb* izveden od staroga nesklo-njivoga pridjeva *sugubь*, koji bolje odgovara latinskomu. Imenica *substantia* prevedena je na tri načina. U starijoj skupini dvije su podskupine: u Drag i Rom imenica *obrazb*, u Pm, Vb₃ i Metr pogrešno *razumb*. Novija skupina ima točan prijevod leksemima *suč'štvo* i *suč'stvie*. Latinski akuzativ pridjeva *totus* u drugoj je skupini preveden točno, zamjenicom *vьsb* (*vsego*), a u prvoj skupini, kojoj je pridružen i Vat₆, pogrešno, pokaznom zamjenicom *sb* (*sego*). Zasebno se pogreškom izdvaja i Lab₂, u kojemu čitamo *v sebe*.

Oblik *Se* iz prvoga stiha četvrte strofe (*Se nascens dedit socium*) u prvoj je skupini pogrešno preveden dativom (*sebě* / *sebi*) umjesto akuzativom. Particip *nascens* nije u prvoj skupini preveden istovrijednim aktivnim participom

¹⁰⁷ Pritom je zanimljivo da u sva tri slučaja postoji nesigurnost u glagolski tip, odnosno u infinitivni oblik glagola *pitati*.

prezenta, nego po smislu odgovarajućim pasivnim participom preterita (*rofen' / roenb*). Brevijari druge skupine imaju više rješenja: u podskupini Lab₂, Vat₆, Mosk, Mavr, Kos, Bar, Broz čita se odgovarajući particip *rode se*; u prijelaznoj skupini upotrijebljen je prvi aktivni particip preterita, ali u dvije inačice: u Brib i Dab nalazimo stariji, kraći oblik (*roj'se* u prvome i *roi se* u drugome), a u N₁, N₂, Vat₁₉, noviji oblik *rodivb se*. Sasvim je osobito rješenje, koje bi moglo biti i pogreška, aorist *rodi se* u Vat₁₀. Drugi od dvaju latinskih akuzativa¹⁰⁸ *socium* preveden je u nekima od brevijara prijelazne skupine (N₁, Dab, Brib), zajedno s Drag, skupinom *v druga*. Iz drugoga je stiha (*Convlescens in edulium*) u prvoj skupini pri prijevodu participa glagola *convescor* 'jesti zajedno' izostavljena sastavnica 'zajedno', pa se čita samo *êdučimb*, dok je u drugoj skupini oblik preveden točno, skupinom *za edinb êde(i)*. Imenica *edulium* prevedena je u prvoj skupini, kojoj se pridružuje i prijelazna (N₁, N₂, Vat₁₉, Brib, Dab), starocrkvenoslavenskom imenicom *piča*, a u drugoj skupini čakavskom imenicom *êstvina*. Participi u trećemu i četvrtome stihu (*Se moriens in pretium*, / *Se regnans dat in praemium*) u prvoj su skupini prevedeni novijim oblicima *umiraûče(e) / umiraûči* i *c(êsa)-rstvuûče(e)*, proširenima formantom *-ê-*, što je kao tendencija postojalo i u starocrkvenoslavenskoj. Iznimka je Drag, koji u drugome slučaju ima neodgovarajući prezentski oblik (*c(êsa)rstvuûtb*), slično kao Vat₁₀ (*c(êsa)rstvuêtb*). Druga skupina ima konzervativnije oblike *umirae* i *cêsarstvue*. Prijevod imenice *pretium* u trećemu stihu jedno je od rijetkih mjesta gdje se Pm slaže s novijom skupinom, koja na tom mjestu ima imenicu *cêna*, dok prva skupina ima imenicu *mъzda*. Prijevod je imenice *praemium* iz četvrtoga stiha šarolikiji: prva skupina ima imenicu *plača*, osim Drag koji ima *pol'za*. Toj se skupini pridružuje Kos, u kojemu čitamo pogrešno *palča*. U drugoj skupini Lab₂, Vat₆, Mosk, Vat₁₀ i Mavr imaju *vzdarenb*, a Bar i Broz *vzdarenie*. Prijelazna skupina ima imenicu *mъzda*.

Prijevod se prvoga stiha pete strofe, *O salutaris Hostia*, razlikuje u dvjema skupinama u izboru imenice za prijevod latinske. U prvoj skupini to je imenica *žrtva*, a u drugoj točniji prijevod *prinosb*, pri čemu se izdvajaju dvije podskupine: u Lab₂, Vat₆, Vat₁₀, Mavr, Bar i Broz upotrijebljen je vokativni oblik na *-e*, a u prijelaznoj skupini, kojoj je pridružen Kos, vokativ je jednak nominativu. U drugome stihu, *Quae caeli pandis ostium*, posvojni

¹⁰⁸ Akuzativ objekta s akuzativom predikata.

genitiv *caeli* preveden je u drugoj skupini doslovno, *n(e)b(e)se*, s tim da je u podskupini N₁, N₂, Brib, Bar ispred genitiva, posve pogrešno, dodan prijedlog *sb*. U prvoj se skupini također uočavaju podskupine: u Pm i Rom oblik je preveden posvojnim dativom (*nebu*), a u Vb₃, Drag i Metr odnosnim pridjevom *nebeskь*. U istome se stihu pojavljuje leksička razlika koja se odrazila na morfologiju. Latinski prezent *pandis* preveden je u prvoj skupini, kojoj se pridružuju i N₁ Mosk, Mavr, Brib, Bar, Broz, glagolom *otvarati* (*otvaraesi*); u ostatku druge skupine (Lab₂, Vat₆, Vat₁₀, Kos), kojoj se ovdje pridružuje Pm,¹⁰⁹ glagol *otvarati* upotrijebljen je u kroatiziranu obliku drugoga lica jednine (*otvaraes'*); zasebno rješenje imaju N₂ i Vat₁₀, u kojima čitamo oblik *otv'rzaesi*.¹¹⁰ Latinska imenica *ostium* prevedena je u starijoj skupini – osim u Drag, koji na tom mjestu nema ništa – kao *vrata*, a u novijoj skupini kao *dvarь*, pri čemu se izdvajaju N₁, Vat₆ i Mosk, koji imaju množinski oblik *d'vari*. Veća je tekstološka razlika među brevijarima prijevod trećega stiha, koji glasi *Bella premunt hostilia*. Ovdje se unutar prve skupine pojavljuje leksička razlika u izboru glagola, pa se mogu izdvojiti tri podskupine: 1) u Pm i Rom čita se *iže potiska rat'vragov'*; 2) Vb₃ i Metr imaju slijed *ihže popra ratь vragovь*; 3) Drag je jedinstven i ima tekst *ēže pogruzi ratь vragovь*. U brevijarima druge skupine taj je stih preveden inačicama koje se međusobno neznatno razlikuju: (*i*) *brani pognētaūt' (nasь / ni) nepriētel'ski(e)*. U odnosu na prvu skupinu razlikuju se u redu riječi i u leksiku. Tako u drugoj skupini nalazimo *branь, nepriētelь, pognētati* prema *ratь, vragь, potiskati / poprati / pogrūzati* u prvoj. I ovdje prijevod druge skupine potpuno odgovara latinskomu, osim u slučaju Brib, N₁, N₂, Vat₁₀, Bar, Broz, kod kojih je u želji za pojašnjenjem dodana zamjenica *mi* u akuzativu (u Brib u obliku *n(a)sbь*, a u ostalima *ni*). U skladu je s latinskim i pridjev *nepriētel'skь*, za razliku od prve skupine koja na tom mjestu ima genitiv množine *vragovь*. Prijevod se četvrtoga stiha pete strofe, *Da robur, fer auxilium*, razlikuje neznatno, i to u izboru glagola: u prvoj je skupini imperativ *vzdai*, a u drugoj *dai*. Dvije su rečenice u prvoj skupini, kojoj se pridružuju Vat₁₀, N₁, Mavr, Brib, Bar, Broz, povezane veznikom *i* (*vzdai krēpostь i prinesi pomočь*), dok u ostatku druge skupine taj veznik, dosljedno latinskomu, izostaje.

¹⁰⁹ To je još jedno mjesto gdje se Pm slaže s brevijarima novije prijevodne redakcije.

¹¹⁰ Treba primijetiti da se stariji glagol *otvrbzati* pojavljuje isključivo sa starocrkvenoslavenskim završetkom *-ši*.

Prijevod prvoga stiha šeste strofe, *Uni trinoque Domino*, razlikuje se s obzirom na izbor čestice kojom se prevodi latinski enklitični veznik *-que*: u prvoj skupini u Pm, Rom i Drag nalazimo *pače*, a Vb₃ i Metr nemaju ništa na tom mjestu, kao i Mavr; novija skupina ima *že*. Pritom u većini brevijara veznik, u skladu s latinskim, izostaje među dvama atributima, osim u Pm, Drag, Mavr i Mosk, koji na tom mjestu imaju *i*. U prijevodu latinskoga dativa *trino(que)* Pm dijeli s novijom skupinom oblik *troemu*, dok ostali brevijari starije skupine imaju zasebna rješenja: Drag ima oblik *trimb*; Rom nema ništa; Vb₃ i Metr izdvajaju se prijevodnom pogreškom u čitanju latinskoga predloška. Umjesto latinskoga pridjeva *trinus*, 'trojni', odnosno dativnoga oblika *trino*, pročitani su složeni pridjev *trinominis*, 'troimeni', odnosno dativ *trinomini* i preveden složenicom *triimennomu*.¹¹¹ Latinski oblik *Domino* preveden je novijim dativnim oblicima, u skladu s tendencijom prijelaza imenice *gospodb* u glavnu promjenu u hrvatskome crkvenoslavenskome. Tako u drugoj skupini nalazimo oblik *g(ospode)vê*, s prodorom nastavka iz *u*-sklonidbe koji je svojstven i starocrkvenoslavenskomu; u prvoj skupini podskupina Pm, Rom i Drag, kojima se pridružuje Vat₁₉, ima pravilan oblik glavne promjene: *g(ospod)u*; Vb₃ i Metr izdvajaju se slobodnijim leksičkim rješenjem: *b(og)u*. Prijevod drugoga stiha, *Sit sempiterna gloria*, razlikuje se u izboru leksema za prijevod pridjeva *sempiternus*. Druga skupina prevodi ga pridjevom *vsbgdašъnъ*, pri čemu je u N₁ obrnut redosljed sastavnica, pa čitamo *sl(a)va vsagdašnaê*. Prva skupina ima pridjev *vêčъnъ*, s iznimkom Drag, koji nema ništa na tom mjestu. Latinski zapovjedni konjunktiv *sit* preveden je u svim brevijarima sintetičnim imperativom 3. lica *budi*. Treći stih, *Qui vitam sine termino*, u drugoj je skupini preveden doslovno: latinska skupina *sine termino* prevedena je *bes' / bezъ kon'ca*, pri čemu se izdvajaju N₂ i Brib u kojima toj skupini prethodi zamjenica *n(a)mb* iz sljedećega stiha; odnosna zamjenica *qui* prevedena je crkvenoslavenskom anaforičkom

¹¹¹ To ne upućuje nužno na oštećenost latinskoga predloška, nego može upućivati na prevoditeljevo hiperkorekcijsko razrješenje kraćenja, koje nije neobično ni u latinskim srednjovjekovnim kodeksima (usp. STIPIŠIĆ 1972: 50-52). Zahvaljujući pogrešci imamo hrvatsko-crkvenoslavensku potvrdu složenice *triimenъnъ*, koja postoji u kanonskim starocrkvenoslavenskim tekstovima, ali nije potvrđena u građi RJEČNIK CRKVENOSLAVENSKOGA 2000. Osim što upućuje na zajednički predložak ovih brevijara, pogreška je vrijedna jer pokazuje dobro poznavanje starocrkvenoslavenske tradicije. Riječ je naime o starome tipu složenica u kojima umjesto spojnika nalazimo padežni nastavak prvoga dijela složenice (usp. CEJTLIN 1986: 216).

zamjenicom *iže*, osim u Vat₁₀, Mavr, Brib i Broz, gdje nalazimo odnosnu zamjenicu *ki*, jednaku hrvatskoj čakavskoj. Prva skupina ima slobodnija rješenja: na mjestu odnosne zamjenice veznik *i*, a na mjestu prijedložne skupine leksički odgovarajući pridjev *beskon'čbnь* u Pm, Rom i Drag te slobodniji prijevod *vêčbnь* u Vb₃ i Metr. U četvrtome stihu šeste strofe, *Nobis donet in patria*, zapovjedni konjunktiv preveden je, kao gore, imperativom. U prvoj skupini, kojoj su pridruženi N₁, Brib i Dab, upotrijebljen je imperativ glagola *podati*, a u drugoj imperativ glagola *darovati*. Imenica *patria* prevedena je u drugoj skupini doslovno, imenicom *otbč'stvo*, dok je u prvoj prevedena slobodnije, sintagmom *zemla životna*.

Navedeni pregled prijevodnih razlika pokazuje uglavnom podjelu na dvije prijevodne redakcije. Osim slaganja u prijevodu brevijari prve, starije redakcije, Pm, Vb₃, Drag, Rom i Metr, povezani su i zajedničkom pogreškom. To je mjesto na kojemu se u latinskome čita *bina (sub bina specie)*, a koje je pročitano kao *una* i u zajedničkom prapredložku ovih brevijara prevedeno kao *edinь*. Katkad se unutar dviju skupina pojavljuju i podskupine. Brevijari Vb₃ i Metr povezani su s nekoliko značajnih crta koje ih razlikuju od svih ostalih. To su slobodnije prijevodne inačice: latinska skupina *sine termino* prevedena je u njima pridjevom *vêčbnь*, prema ostalima koji imaju doslovan prijevod *bes'konca* i manje doslovan, ali potpuno odgovarajući *beskon'čbnь*; imenica *Dominus* prevedena je leksemom *bogь* umjesto *gospodь*. Nadalje samo ta dva brevijara imaju glagol *poprati* na mjestu latinskoga *premere*. Osim toga povezuje ih i zajednička pogreška *triimennomu* na mjestu latinskoga *trino*. Ostale su podudarnosti tih dvaju brevijara fonološke i grafijske, ali značajnima ih čini to što su česte. Na sličan su način s nekoliko zajedničkih osobitosti povezani Drag i Rom. Latinska imenica *substantia* prevedena je u njima imenicom *obrazь*, dok u Pm, Vb₃ i Metr stoji na tom mjestu *razumь*, a u svima ostalima *suč'stvo* i *suč'stvie*. Drag i Rom također dijele samo njima svojstvenu pogrešku u čitanju latinskoga, gdje je akuzativ *vesperam* pročitano kao *eternam* i preveden oblikom *vêčnomu / več'nomu*. Na nekoliko mjesta uočava se i izdvajanje Pm i Rom zasebnim prijevodnim rješenjima. Uz prijevod posvojnoga genitiva *caeli* posvojnim dativom *nebu* tu su dvije leksičke inovacije: čakavski prilog *prvičь* za latinski *prius* i glagol *potiskati*, nepotvrđen u kanonskim starocrkvenoslavenskim tekstovima, za latinski *premere*. Katkad se ovim dvama brevijarima pridružuje i Drag.

Treba spomenuti poseban položaj Pm i Drag. Tekst Pm, koji je zbog starine uzet kao osnovni, uglavnom pripada starijoj prijevodnoj redakciji, ali na nekoliko se gore navedenih mjesta slaže s brevijarima novije redakcije: leksem *cēna* za latinski *pretium*, gdje ostali brevijari starije skupine imaju *mъzda*; oblik *troemu* za lat. *trino*, gdje Vb₃ i Metr imaju pogrešno *triime-nnomu*, Drag *trimъ*, a Rom nema ništa; oblik *otvaraēš'*, zajedno s Lab₂, Vat₆, Vat₁₀ i Kos, gdje ostatak starije skupine ima oblik *otvaraēši*. Drag se također na nekim mjestima slaže s novijom skupinom, ali ne na mjestima gdje se s njima slaže Pm. Primjerice ima *prije* na mjestu gdje starija skupina ima *prvičb* i *prvoe*; *sebe* gdje starija skupina ima pogrešno *sebē* i *sebi*; *dastъ* gdje starija skupina ima *da* itd. Osim toga Drag je poseban po tome što u nekim dijelovima ima samostalna rješenja koja se ne podudaraju ni s kojim drugim brevijarom obiju skupina, npr. jedini ima glagol *sniti* za latinski *exire*, imenicu *polza* za latinsku *praemium* i *močb* umjesto *pomočb* za latinsku *auxilium*.¹¹² Iz ovoga proizlazi da su najstabilniji predstavnici prve skupine Vb₃, Metr i Rom.

Iz druge se skupine katkad izdvaja tzv. prijelazna skupina. Ona pritom ima osobita prijevodna rješenja ili se slaže s prvom skupinom. Čine ju N₁, N₂, Brib, Dab, a katkad joj se mogu pridružiti i Vat₁₉, Mavr ili Mosk.

Navedene prijevodne pogreške u starijoj redakciji značajne su na dva načina. Prvo jer se pojavljuju u dva sloja, odnosno jednu pogrešku dijeli svih pet brevijara, a druge se dvije pojavljuju u podskupinama.¹¹³ Drugo, pogreške upućuju na činjenicu da prepisivači najčešće nisu imali latinski predložak na kojemu bi provjerili izvorni tekst.¹¹⁴ Obje te činjenice navode na zaključak da je brevijarima starije redakcije prethodilo već nekoliko glagoljskih prijepisa himna.

¹¹² Potonja pogreška i izostavljanje riječi na više mjesta pokazuju da je pisar Drag imao pokvaren glagoljski predložak.

¹¹³ Pm kao najstariji ima samo jednu prijevodnu pogrešku, što znači da su pogreške u mladim kodeksima (Vb₃ i Metr s jedne strane te Drag i Rom s druge) potjecale iz rukopisa starijega od Pm, dakle moguće i iz 13. stoljeća.

¹¹⁴ Na izostanak latinskih predložaka upućuju još neke pojedinačne pogreške u brevijarima. Tako se primjerice u Vat₆, koji na više mjesta daje naslutiti da mu je glagoljski predložak bio jako pokvaren, pojavila pogreška zbog nečitljivoga predloška pri kojoj su zamijenjena glagoljska slova *d* i *t*, pa prema latinskome *bina* nalazimo umjesto *dvoimъ* oblik *tvoimъ*. Slično vrijedi i za Mosk koji na mjestu latinskoga participa *regnans* ima oblik *c(ēsa)rstvu*. To pokazuju i oblici *živetъ* u Mosk i Dab te *živutъ* u Vat₆, na mjestu gdje ostali brevijari imaju *životъ*, za latinski akuzativ *vitam*.

Navedene skupine odnose se na doslovnost prijevoda odnosno preuzimanje latinskih elemenata. No podudaranja unutar skupina nisu potpuna s obzirom na različite jezične razine, nego gramatičke i leksičke značajke u njima variraju.

Sintaksa je hrvatskokrvenoslavenskoga prijevoda himna *Verbum supernum prodiens* razmjerno jednostavna, ali ipak ima nekoliko pokazatelja koji govore da je redakcija prijevoda druge skupine knjiškija, a time i više u skladu s normom književnoga jezika. Najuočljiviji je pokazatelj upotreba participia, koja je potpuno u skladu s latinskim predloškom. Prva skupina ima na tim mjestima finitne glagolske oblike, osim u četvrtoj strofi. Red riječi, kao što je već spominjano, u drugoj skupini potpuno odgovara latinskomu, s obzirom na to da je prevođenje doslovno. No u prvoj skupini također uglavnom nema odstupanja od latinskoga reda riječi jer je posrijedi pjesnički tekst, koji ne pruža mnogo mogućnosti za odstupanje.

Leksik je istraživanih tekstova arhaičan. Od ukupno stotinjak leksema koji se pojavljuju u himnu samo ih je nekoliko koji, prema podatcima iz SLOVNÍK 1959.-1997., nisu potvrđeni u kanonskim starokrvenoslavenskim tekstovima i ostalim crkvenoslavenskim inačicama. Leksem *plaća* nije potvrđen ni u starokrvenoslavenskome ni u crkvenoslavenskim inačicama. Ovdje je potvrđen u starijoj skupini s iznimkom Drag i pogrešno u Kos (*palča*). U hrvatskome je, prema podatku iz RJEČNIK HRVATSKOGA 1880.-1976., potvrđen u općemu značenju od 14. stoljeća. Isto vrijedi i za leksem *prvičb*, potvrđen u Pm i Rom. Taj je hrvatski leksem svojstven čakavskom,¹¹⁵ a potvrđen je od 13. stoljeća. Među hrvatskim leksemima treba spomenuti i leksem *nepriêtel'skь*, prema latinskome *hostilis*, koji nije posvjedočen u SLOVNÍK 1959.-1997., a njegova osnovna imenica *neprijatelj* potvrđena je ondje samo iz hrvatskoglagojskoga *Lobkovicova psaltira* i *Pariškoga kodeksa*. Naime značenje 'neprijatelj' izražavalo se u starokrvenoslavenskome leksemom *vragь*.¹¹⁶ Imenica *êstvina* nije potvrđena u (staro)crkvenoslavenskoj građi i vjerojatno potječe iz čakavskoga.¹¹⁷ Potvrđena je u 16. stoljeću (RJEČNIK HRVATSKOGA 1880.-1976.). Leksem *potiskati*, potvr-

¹¹⁵ Inače i slovenskomu.

¹¹⁶ Ta imenica stoji kao varijanta u starijoj redakciji prijevoda, dok na drugome mjestu za latinski *aemulus* svi brevijari imaju leksem *nepriêtelь*.

¹¹⁷ V. odjeljak o himnu *Častnimь prazdnikomь*.

đen u Pm i Rom, u SLOVNÍK 1959.-1997. posvjedočen je samo jednom crkvenoslavenskom potvrdom. Isto vrijedi za glagol *pognêtati*, potvrđen u drugoj skupini brevijara. Leksem *pogružati* nije potvrđen u SLOVNÍK 1959.-1997., ali jest njegov svršeni parnjak *pogruziti* odnosno *pogrŕziti*. Slično vrijedi za glagol *otvarati*, kojega nema u SLOVNÍK 1959.-1997., ali njegovo se postojanje može pretpostaviti za starocrkvenoslavensko razdoblje na temelju slabo potvrđenoga glagola *otvoriti*. Također leksemi *vzdariti* i *vzdarenie* nisu zabilježeni u starocrkvenoslavenskim rječnicima, ali ondje postoje riječi istoga korijena – stesl. *dariti*, *darovanije*, *darovati* itd. (SLOVNÍK 1959.-1997.), csl. *vъzdarije* i *vъzdarovati* (MIKLOSICH 1862.-1865.) – pa ovaj izostanak nije značajan.

Zajedničke su leksičke osobitosti brevijara starije redakcije prijevoda kojima se razlikuju od novije primjerice pojava leksema *mъzda* za latinski *pretium*, gdje ostali imaju *cъna*; *žrtva* za *hostia*, gdje ostali imaju *prinosa*; *vrata* za *ostium* prema *dvarъ* u ostalima; *vêčъnъ* za *sempiternus* prema *vsъgdašъnъ* u ostalima; *dvoi* za *duplex* prema *sugubъnъ* u ostalima i sl. Te su inačice uglavnom navedene u pregledu prijevodnih razlika. Kao što je pregled pokazao, u leksiku ne vrijedi uvijek podjela na dvije skupine. Isto tako ne može se reći da stariji prijevod ima uvijek i stariji leksik. Primjerice mlađa skupina u istome stihu ima s jedne strane stariji leksem *branъ* prema mlađemu *ratъ* u starijoj skupini,¹¹⁸ a s druge strane mlađi leksem *pognêtati*, neposvjedočen u kanonskim tekstovima, i *nepriêtelъskъ*, koji uopće ne postoji u starocrkvenoslavenskome. Starija skupina na tom mjestu ima kanonski glagol *poprati*, nekanonsku jednokratnicu (*hapax*) *potiskati* i mlađi kanonski glagol *pogruziti*, a s druge strane kanonskostarocrkvenoslavensku imenicu *vragъ*.

U tvorbi riječi nema značajnih razlika među brevijarima. Jedina je razlika opreka imeničkih sufiksa za izvođenje apstraktnih imenica *-bstvo* i *-bstvie*, od kojih je prvi češći u starocrkvenoslavenskome, a drugi se smatra rezultatom moravskoga utjecaja (CEJTLIN 1986: 188). Jedini su siguran primjer te opreke imenice *sučъstvo* i *sučъstvie*, zabilježene samo u skupini novije prijevodne redakcije. Prva imenica upotrijebljena je u skupini koja je gore nazvana prijelaznom, a koju ovdje čine N₂, Vat₁₉, Vat₁₀, Brib, Dab. Druga je

¹¹⁸ Tzv. preslavizam. Leksem *ratъ* u kanonskim je starocrkvenoslavenskim spomenicima potvrđen samo u *Suprasaljskome zborniku*.

imenica potvrđena u ostalim brevijarima novije redakcije: Lab₂, N₁, Vat₆, Mosk, Mavr, Kos, Bar, Broz. Drugi je takav primjer imenica *otbč'stvo*, koja se također pojavljuje samo u novijoj skupini.¹¹⁹

Morfološke se razlike ne podudaraju uvijek s podjelom na dvije skupine, odnosno starija prijevodna redakcija nema nužno i stariju morfologiju, kao što je pokazano gore na nekoliko mjesta. Primjerice u predstavnicima starijega prijevoda Pm i Rom imenica *nebo* sklanja se kao *o*-osnova, dok u brevijarima novije prijevodne redakcije nalazimo očekivanu *s*-osnovu. U starijoj se skupini uočava i utjecaj zamjениčke promjene u lokativu jednine ženskoga roda pridjeva, pod utjecajem hrvatskoga: *v z(e)mli životnoi*. Već je rečeno da su u prvoj skupini rijetko potvrđeni participi. No kada oni postoje, pojavljuju se u novijemu obliku, tj. nominativ jednine ima formant *-ĉ-* analogijskoga podrijetla. S druge strane, ni pojedini brevijari novije redakcije, u kojoj je prijevod popravljen i arhaiziran, nisu otporni na mjestične inovacije. Primjerice drugo lice prezenta glagola *otvarati* ima u Lab₂, Vat₆, Vat₁₀ i Kos završetak pod utjecajem hrvatskoga (*otvaraešb*); glagol *ĕsti* u novijoj redakciji analogijski je ujednačen s glagolima *i*-tipa, pa ima aktivne participe prezenta *ĕde*, *ĵide* i *ĕdei*. Slično je i s pasivnim participom prezenta glagola *prĕdati*, koji glasi *predadimb*, a očekivao bi se, s obzirom na tip glagola, završetak *-omb*. Različiti pogrešni oblici paralelni ovom pokazuju nesnalaženje nekih pisara s arhaičnim oblikom kakav je pasivni particip prezenta. Nalazimo ovakve oblike: *prĕdademb* u Dab, *predanimb* u Vat₆, *predenimb* u N₂. U brevijarima novije prijevodne redakcije zabilježen je prodor dativnoga nastavka *u*-promjene u glavnu promjenu, koji je kao tendencija poznat već u starocrkvenoslavenskome.

S obzirom na fonološke značajke brevijari se ne dijele na gornje skupine, nego su te značajke u skladu s cjelinom kodeksa. Primjerice skupinu *žd* čuvaju u riječi *prĕžde* neki od brevijara novije prijevodne redakcije: *prežde* Vat₆, Mosk, Kos, Bar; *prĕžde* N₂, Vat₁₀, Dab. Pritom je u Brib skupina rastavljena apostrofom: *prež'dĕ*.

Na kraju valja zaključiti kako tekst himna *Verbum supernum prodiens* postoji u hrvatskoglagojskim brevijarima u dvjema prijevodnim redakcija-

¹¹⁹ Postojanje parnjaka sa sufixom *-bstvie* nije sigurno jer je imenica potvrđena samo u lokativu, gdje se u Lab₂ pojavljuje oblik *otočastvi*, koji bi se osim kao stegnuti oblik imenice ne *-ie* mogao objasniti i kao ikavizirani *jat* ili kao nastavak glavne meke sklonidbe.

ma. Usporedba s latinskim izvornikom pokazala je da je prijevod u brevijarima druge skupine doslovan i više obilježen knjiškošću. Osim što se u cjelini himna doslovno slijedi latinski, u toj se redakciji neka mjesta utočnjuju. To navodi na zaključak da je prijevod prve skupine stariji i da ga je trebalo popravljati. Taj prijevod uz neka netočno prevedena mjesta odlikuje i slobodnije prevođenje po smislu. Unutar prijevodnih skupina nema potpuna podudaranja s obzirom na različite jezične značajke. I starija i mlađa skupina imaju i starije i mlađe leksičke i gramatičke crte. Zajedničke pogreške u brevijarima starije redakcije upućuju na njihove zajedničke predloške i prapredloške, a time i na činjenicu da je tekst do 14. stoljeća već više puta prepisivan s glagoljskih predložaka bez mogućnosti provjere latinskoga izvornika. Zbog svega toga himan je mogao biti preveden već u 13. stoljeću.

7. ZAKLJUČAK

Sačuvani autorski prilozi sv. Tome iz *Službe na blagdan Tijelova* u hrvatskoglagoljskim misalima i brevijarima crkvenoslavenskoga razdoblja – posljednica *Hvali Sione*, himni *Vspoi ėzikъ*, *Častnimъ prazdnikomъ* i *Glasъ izide ot višnihъ* / *Slovo višnee ishodečee*, te *Slovo sv. Tome* – još jednom pokazuju da glagoljaši nisu bili samo prepisivači naslijeđenih tekstova ćirilometodske provenijencije nego i prevoditelji sposobni odgovoriti zahtjevima trenutka i tradicije u okviru koje se njihova djelatnost nastavila razvijati. Tako se po najstarijim sačuvanim misalima i brevijarima (MVat₄, BrVat₃, BrPad, BrVb₂) i njihovim jezičnim značajkama može zaključiti da je *Služba na Tijelovo* sv. Tome Akvinskoga na hrvatski crkvenoslavenski jezik bila prevedena ubrzo nakon što je napisana, već u 13. stoljeću. Tome u prilog govore i pisarske pogreške koje pokazuju da su tekstovi do 14. st. bili prepisivani više puta s različitih hrvatskoglagoljskih predložaka bez mogućnosti provjere latinskoga izvornika.

Osim zahtjevima trenutka u kojem kao jedini dodatak temporalu u 13. st. u kalendar crkvene godine ulazi blagdan Tijelova, glagoljaši su odgovorili i zahtjevima jednoga od najvećih mislilaca u povijesti čovječanstva, svetoga Tome Akvinskoga, čiju su *Službu na Tijelovo*, pa tako i njegove autorske priloge o otajstvu Euharistije, spremno preveli. U tom se prevoditeljskom zahvatu razabiru dva različita stava prema predlošku. Ona su očita kada se usporede tekstovi sadržani u brevijarima, tri himna i *Slovo*.

Tako se iz usporedne raščlambe brevijarskih službi očituju stariji i mlađi prijevodi triju himana i *Slova*. U odnosu na latinski izvornik stariji su prijevodi slobodniji i manje doslovni od mlađih kojima je vjernost predlošku sadržajno i strukturno mnogo veća. Starina prijevoda ne podrazumijeva uvijek i jezičnu konzervativnost, poglavito kada je riječ o morfologiji. Leksičke su pak inovacije, kao i sintaktičke po uzoru na latinski predložak, svojstvene mlađim prijevodima. Uz manja odstupanja slobodnije i starije prijevode uglavnom donose Vb₂, Pad, Pm, Drag i Rom te u prvom dijelu na službu blagdana Metr i Vb₃, dok su noviji i doslovniji prijevodi sačuvani u Mosk, Lab₂, Vat₅, Vat₆, Metr i Vb₃ u dijelu osmine blagdana te u tiskanim brevijarima Kos, Bar i Broz. Posebnu (prijelaznu) skupinu čine N₁, N₂, Brib, Dab, Vat₁₉ i Vat₁₀, koji u cjelini imaju mlađi prijevod, ali mjestimice čuvaju dijelove starijega. Osobito se ističe Mavr koji je kao i Metr i Vb₃ kombinirao stariji i mlađi prijevod. Znakovito je da ovako očitovana razdioba umnogome odgovara stanju zatečenome nakon treće revizije hrvatskoglagoljskih kodeksa, u kojem je vidljiva razlika između glagoljaškoga sjevera i juga. Sjever se veže za starije prijevode, a jug za mlađe. Prijelazna je skupina koncentrirana na središnjem području Vinodola i Like. *Služba na Tijelovo* potvrda je da se jezična revizija nije provodila samo na biblijskim tekstovima koje je trebalo uskladiti s Vulgatom, kako se obično ističe u literaturi, nego i na tekstovima nebiblijskih sadržaja koji su, iako prevedeni s latinskoga, zbog svojega slobodnijega prijevoda također ponovno usklađivani s latinskim tekstom misala i brevijara.

Hrvatski crkvenoslavenski jezik prijevoda Tominih himana i *Slova* u *Službi na Tijelovo* u cjelini otkriva jezičnu kompetenciju i kreativnost njihovih prevoditelja. Iako izvorištem i tradicijom različiti od ćirilometodskih starocrkvenoslavenskih prijevoda, prevedeni su razvijanjem i ostvarivanjem u njima sadržanih tvorbenih mogućnosti, dok je pohrvaćivanje njihova jezičnoga materijala rezultat svjesnoga nastojanja da budu razumljiviji onima kojima su namijenjeni.

8. TEKSTOVI

Transliteracija teksta obavljena je prema načelima primijenjenim u novijim izdanjima Staroslavenskoga instituta. Inicijali su preneseni velikim tiskanim slovima. Kraćene riječi razrješuju se u okruglim zagradama ( ).

Nečitke riječi i slova rekonstruiraju se u uglatim zagradama [ ]. Takvim se zagradama označuje i tekst koji je zbog nečitkosti osnovnoga teksta uzet iz drugoga spomenika. Riječi i slova koja su u izvorniku ispuštena navode se u šiljateljnim zagradama < >. Izostanak teksta u pojedinom spomeniku bilježi se oznakom *deest*, a ispuštanje kojega mjesta oznakom *om.*; dodatak tekstu bilježi se oznakom *praec.* ako prethodi dotičnomu mjestu i oznakom *add.* ako slijedi za njim; nečitka mjesta bilježe se oznakom *illeg.*; kraj teksta, u slučajevima kada se mjesto završetka razlikuje u spomenicima, bilježi se oznakom *finis*.

Hvali SioneMVat₄· š(e)kv(e)nci(ê) ·¹**H**vali sione² sp(a)sitela ·hvali vožda³ i pastira ·vъ imneh⁴ i v pêsneh⁵ ·vseû močiû⁶ radui se ·oбъem⁷ večšago⁸ vsъkoe⁹ sl(a)vi¹⁰ ·¹¹**Lauda, Sion**

Lauda, Sion, Salvatorem,

Lauda ducem et pastorem

In hymnis et canticis.

Quantum potes, tantum aude

Quia maior omni laude,

¹ š(e)kv(e)nci(ê) · | šekven'ciû rci v'su Kop šekvenciê poi Oxf₂ šekvenciê poŷ Roč šekven'ciê s(veta)go têla h(rъsto)va · Hrv šekvenciê na danъ svêtago têla Pt šek'venciê oktavu ako oče Modr

² sione | sionъ Vb₁

³ vožda | voŷa Oxf₁ Vb₂ voê Oxf₂ Vb₁Lab₁ Hrv Pt Modr Kož

⁴ vъ imneh' | va imnehъ Kop v' imnêhъ Oxf₁ vъ im'nahъ Oxf₂ va im'nêhъ Vb₁ va imnêhъ Vb₂ Roč Lab₂ vъ imnahъ Lab₁ v im'nahъ Hrv va imênehъ Kož

⁵ v pêsneh' | v' pêsnehъ Oxf₁ Vb₁ Lab₂ v pêsnehъ Oxf₂ Vb₂ Roč Lab₁ pesnahъ Kož

⁶ vseû močiû | eliko m(o)žeši toliko Vb₁ vsêû močiû Vb₂ Lab₂ vseû silou Roč kuko možeš Kož

⁷ radui se · oбъem' | ob nem' radui se · Oxf₁ radui se ob' nemъ Roč Hrv Modr tuko hvali Kož

⁸ večšago | vekšago Oxf₁ Oxf₂ Lab₁ teškago Hrv večešago Modr začъ e vekši Kož

⁹ vsъkoe | vsakoe Oxf₂ Vb₂ Roč Lab₁ Modr Kož v'sakoe Lab₂ vsakoi Hrv

¹⁰ sl(a)vi | hvali Kož

¹¹ oбъem' večšago vsъkoe sl(a)vi · | ob'emъ · i vekšago v'sakoe slavi · Kop obače visoke sl(a)ve Vb₁

iže ¹² slaviti ¹³ ne dovlêet se ¹⁴ . ¹⁵	Nec laudare sufficis.
hvali začetie edino ¹⁶ . ¹⁷	Laudis thema specialis,
hlêba ¹⁸ živa ¹⁹ i životnago ²⁰ .	Panis vivus et vitalis
iže ²¹ d(ъ)n(ъ)s' g(lago)let se ²² .	Hodie poponitur.
egože ²³ na prês(ve)têi trpezê ²⁴ večerê . ²⁵	Quem in sacrae mensa coenae,
narodu br(a)tie ²⁶ · dvêma ²⁷ na desete ²⁸	Turbae fratrum duodenae
dast' ²⁹ ne sumne se ³⁰	Datum non ambigitur.
budi sl(a)va ³¹ plъna · budi ³² zvъneči ³³ .	Sit laus plena, sit sonora;

¹² iže | ke Hrv

¹³ iže slaviti | i hvaliti Kož

¹⁴ dovlêet se | dovlêet' se Lab₂ dovlêeši Kož

¹⁵ iže slaviti ne dovlêet se · | ni se sl(a)viti dovlêetъ Vb₁

¹⁶ edino | edinoe Oxf₂ edinogo Hrv

¹⁷ hvali začetie edino · | hv(a)li edino začetie Vb₁ začetie hvali edinie Kož

¹⁸ hlêba | hleb Kož

¹⁹ živa | živago Hrv živi Kož

²⁰ životnago | životvorečago Kop životni Kož

²¹ iže | om. Vb₁ Kož ki Hrv

²² g(lago)let se | govorit' se Hrv predlagaet sê Kož

²³ egože | koga Hrv iže Kož

²⁴ na prês(ve)têi trpezê | na pres(ve)têi trpeza Oxf₁ na presvetoi trpêzi Oxf₂ na s(ve)tomъ s'tolê Vb₁ na pres(ve)têi trpezê Vb₂ Roč na pres(ve)têi trpêzi Lab₁ na prês(ve)têi trpezê Lab₂ na prês(ve)têi trpêzi Hrv na pres(ve)toi trpezê Pt Modr na trpezi svêtie Kož

²⁵ večerê · | večera Kop om. Oxf₁ večere Oxf₂ vêčerê Vb₁ vêčêre Vb₂ vêčere Roč Lab₂ vêč(e)-re Lab₁ vičêrê · Hrv večere · Pt Modr vêčêre Kož

²⁶ br(a)tie | b'ratii Vb₁ bratii Pt Modr

²⁷ dvêma | dvima Hrv Kož

²⁸ dvêma na desete | dvêma na deste Oxf₂ ·bī· (= 12) Vb₁ dvêma na dês(e)te Lab₂ dvêma na desetê Pt Modr

²⁹ dast' | da danъ e(stъ) Kož

³⁰ ne sumne se | ne sum'nê se Vb₁ ne sumnit se Kož

³¹ sl(a)va | hvala Kož

³² budi | i Kož

³³ zvъneči | z'vaneči Kop zvaneči Oxf₁ Oxf₂Vb₂ Roč Lab₁ Lab₂ Hrv Pt Modr z'vanuči Vb₁ zvoneča Kož

budi vesela ³⁴ budi krasna ³⁵ ·	Sit iucunda, sit decora
pamet' ³⁶ radovaniê ³⁷	Mentis iubilatio.
d(ь)нъ va n že prazdnikъ ³⁸ svršaet se ·	Dies enim solemnis agitur,
egda trъpeza ³⁹ pгъвоe ⁴⁰ pomenet se ⁴¹	In qua mensae primae recolitur
sego upravljeniê ⁴² · ⁴³	Huius institutio.
na sei ⁴⁴ trъpezê ⁴⁵ novago c(êsa)ra ⁴⁶ ·	In hac mensa novi regis,
novie paski ⁴⁷ novago zakona ·	Novum pascha novae legis;
paski ⁴⁸ starie isplъnit se ⁴⁹	Phase vetus terminat.
starosti ⁵⁰ novost' sên' ⁵¹ otženet' ⁵² ·	Vetustatem novitas,
istina ⁵³ noč' ·	Umbram fugat veritas,
svêtlostiû ⁵⁴ prosvêçает' ⁵⁵ · ⁵⁶	Noctem lux eliminat.

---

³⁴ budi vesela | om. Kop
³⁵ krasna | krasno Kož
³⁶ pamet' | pameti Vb₁
³⁷ pamet' radovaniê | misli · vskliknovênie · Kož
³⁸ va n že prazdnikъ | iže b'l(a)godêtanъ Vb₁ va n že pametъ Roč v' ki prazdnikъ Hrv
³⁹ egda trъpeza | na komъ stolê Vb₁ egda trpêza Hrv
⁴⁰ pгъвоe | pг(ь)vo Oxf₂ prviçъ Vb₁ prvo Roč
⁴¹ pomenet se · | pomene v'se Kop add. vsego Oxf₁ pominaet' se Hrv
⁴² upravljeniê | popravljeniê Vb₁ opravleniê Roč Hrv Pt Modr
⁴³ d(ь)нъ va n že prazdnikъ svršaet se · egda trъpeza pгъвоe pomenet se · sego upravljeniê | danъ bo častni čtuet sê : v nemže prvoe opravlanie sie trpezi vspominaet se · Kož
⁴⁴ sei | semъ Vb₁ sêi Vb₂ Lab₂ se Modr
⁴⁵ trъpezê | trpêzê Oxf₂ Roč Lab₂ stolê Vb₁ trpezi Hrv Kož
⁴⁶ c(êsa)ra | krala Kož
⁴⁷ novago c(êsa)ra · novie paski · | novago zavêta paski · Roč
⁴⁸ paski | paskie Oxf₂
⁴⁹ novie paski · novago zakona · paski starie isplъnit se · | novago zavêta · paski starie isplnit' se Oxf₁ novie paski stari isplni vse · Hrv novaê paska pasku vethu skonçavaetъ · Kož
⁵⁰ starosti | starost' Oxf₁ Lab₂ Hrv starostъ Oxf₂ Vb₁
⁵¹ sên' | senъ Kož
⁵² otženet' | puçetъ Vb₁
⁵³ istina | istinna Kop Oxf₂ Pt Modr istin'na Oxf₁ Vb₂ Hrv isъtin'na Lab₁ is'tin'na Lab₂
⁵⁴ svêtlostiû | s(vê)tlos'tъ Vb₁
⁵⁵ prosvêçает' | prosvêçает se Lab₁ prosvêçает' se Lab₂ prosvêçаетъ Modr
⁵⁶ otženet' · istina noč' · svêtlostiû prosvêçает' · | istinna otgonitъ : noçi svetlostъ proganaetъ · Kož

eže ⁵⁷ na trpezê ⁵⁸ h(ġst)ь stvori ⁵⁹ stvoriti i nam' povelê ⁶⁰ . ⁶¹ v svoe vspominanie ⁶² ·	Quod in coena Christus gessit, Faciendum hoc expressit In sui memoriam.
učeni ⁶³ s(ve)timi zap(o)v(ê)dmi ⁶⁴ · hlêbь životni ⁶⁵ v sp(a)senie bl(agoslo)vlaem' žr'tvu ⁶⁶ . ⁶⁷	Docti sacri institutis, Panem vinum in salutis Consecramus hostiam.
učenie daet se ⁶⁸ kr'st'ênom ⁶⁹ . ⁷⁰ da plъt' prêmênûet ⁷¹ se v hlêbь . ⁷² a vino v ġvь ·	Dogma datur Christianis, Quod in carnem transit panis, Et vinum in sanguinis.
čto ne primeš' ⁷³ čto ne vidiš' ⁷⁴ . ⁷⁵	Quod non capis, quod non vides,

⁵⁷ eže | č'to Vb₁ čto Hrv

⁵⁸ na trpezê | na trpêzi Oxf₁ Hrv na trpêzê Oxf₂ Roč na s'tolê Vb₁ na trpezi Lab₁ нь trpezê Pt

⁵⁹ eže na trpezê h(ġst)ь stvori · | čto krstь stvori na večêri : Kož

⁶⁰ povelê | povêlê Lab₂

⁶¹ stvoriti i nam' povelê · | i n(a)мь stvoriti pov(e)lê · Oxf₁ Pt namь pov(e)lê Hrv i namь stvoriti povelê Modr to tvoriti namь ukaza : Kož

⁶² v svoe vspominanie | vspominanie Hrv v svoe vspomenanie Modr

⁶³ učeni | učini Roč Hrv

⁶⁴ zap(o)v(ê)dmi | zap(o)v(ê)di Vb₁ Hrv

⁶⁵ životni | živi Vb₁

⁶⁶ bl(agoslo)vlaem' žr'tvu | bl(agoslo)vlaemo oš'tiû Vb₁ bl(agoslo)vlaemь žratvu Modr

⁶⁷ hlêbь životni v sp(a)senie bl(agoslo)vlaem' žr'tvu · | hl(ê)b i vino v spasenî žrtvu posvećuemo Kož

⁶⁸ daet se | daete se Modr

⁶⁹ kr'st'ênom | h(ġst)ьênomь Kop Oxf₁ Oxf₂ Vb₂ Roč Hrv Pt Modr h(ġst)ьênom' Lab₁

⁷⁰ učenie daet se kr'st'ênom · | nauk' se daetь h(ġst)ьênomь · Vb₁ učenie daet se krstiênom: Kož

⁷¹ prêmênûet | premênuet Kop Vb₂ prêmênûet Lab₁ priminaet' Lab₂ priminaet' se Hrv

⁷² da plъt' prêmênûet se v hlêbь · | da hlêbь prêmênit se v' pl'tь · Oxf₁ da hlêbь premunuet' (sic!) se v' pl'tь · Oxf₂ da hlêbь preminûet' se v' pl'tь · Vb₁ da hl(ê)bь prêmênûet se v pl't' · Roč da hlêbь premênuet se v pl'tь Pt Modr da hlêbь v pl'tь prêmînuet' : Kož

⁷³ ne primeš' | ne znaš' : Kož

⁷⁴ ne vidiš' | ne vidiš' i Hrv ni vidišь Pt Modr ne vidiši Kož

⁷⁵ čto ne primeš' čto ne vidiš' · | čto ne primet' čto ne vidit' Oxf₁ čto ne primetъ čto ne viditь · Oxf₂ ča ne imašь · ča ne vidišь Vb₁

d(u)hovna⁷⁶ tvr'dit'⁷⁷ vêra⁷⁸ ·
bezъ rěči⁷⁹ rednih' ·⁸⁰

Animosa firmat fides,
Praeter rerum ordinem.

po raz'branêh'⁸¹ obrazêh'⁸²
znameniem' ne inim'⁸³ daet se⁸⁴ ·⁸⁵
rěči veličnie⁸⁶ ·⁸⁷

Sub diversis speciebus,
Signis tantum, et non rebus,
Latent res eximiae.

plъt' brašno kръv' pitie ·⁸⁸
prêbivaet'⁸⁹ h(гъst)ь v'съ ·⁹⁰
podъ oboê obraza⁹¹ ·⁹²

Caro cibus, sanguis potus,
Manet tamen Christus totus
Sub utraque specie.

pečen' k sr(ъd)cu · nerazrêzan'⁹³

A sumente non concisus,

⁷⁶ d(u)hovna | misalnaê Kož

⁷⁷ tvr'dit' | tvoritъ Oxf₂ om. Hrv

⁷⁸ vêra | vera Vb₂ Lab₂ Kož vara (sic!) Modr

⁷⁹ bezъ rěči | bez brěči (sic!) Roč bêzъ rěči Lab₂ bez' riči Hrv

⁸⁰ bezъ rěči rednih' · | bez reda riči · Kož

⁸¹ po raz'branêh' | po razъbranihъ Kop po raz'b'ranihъ Oxf₁ pod' razab'ranihъ Vb₁ po razbranihъ Vb₂ po raz'br(a)n'nihъ Roč po razbranih' Lab₁ po razabranihъ Lab₂ po raz'branihъ Hrv

⁸² obrazêh' | obrazihъ Hrv

⁸³ ne inim' | ne inêmъ Lab₁ nê inimъ Lab₂ nevin'nimъ Hrv

⁸⁴ daet se | daût' se Hrv

⁸⁵ znameniem' ne inim' daet se · | z'namêniemъ nevin'nimъ daût' se Kop zn(a)m(e)niem' nevinnim' · Oxf₁ znameniemъ ne inimъ daût se Oxf₂ z'nameniemъ · nimimъ daet' se Vb₁

⁸⁶ rěči veličnie | rěči nevin'nie velič'nie Oxf₁ rěči veličie Vb₁ riči veličnie Hrv

⁸⁷ po raz'branêh' obrazêh' znameniem' ne inim' daet se · rěči veličnie · | podъ podobъ različ'nimi : znamenъ takmo a ne ričmi : taet se riči veličnie · Kož

⁸⁸ plъt' brašno kръv' pitie · | p'l'tъ riča · a kр'vъ pitie Vb₁ plъt' brašno kрvъ v pitie Roč plъt v brašno kрvъ pitie Pt Modr

⁸⁹ prêbivaet' | prebivaе Kop prebivaetъ Oxf₂ Vb₂ Roč Lab₁ Lab₂ Hrv Pt Modr add. t(a)ko Vb₁

⁹⁰ v'съ · | v' nasъ Kop Vb₁ vasъ Vb₂ v n(a)sъ Lab₁ Hrv

⁹¹ v'съ · podъ oboê obraza | pod oboê obraza vasъ Roč

⁹² plъt' brašno kръv' pitie · prêbivaet' h(гъst)ь v'съ · podъ oboê obraza · | plt e(stъ) brašno : kрvъ pitie : a vasъ kрstъ prêbivaetъ pod oboim podobiemъ · Kož

⁹³ nerazrêzan' | neraz'rezanъ Vb₁ nerazrezanъ Lab₂ neraz'rizanъ Hrv

nerazlomlen ⁹⁴ . ⁹⁵ nerazlučen ⁹⁶	Non concontractus, non divisus,
cêl ⁹⁷ priemlet se ⁹⁸	Integer assumitur.
požret ⁹⁹ edin' požrut' ·č̣. ¹⁰⁰ (= 1000)	Sumit unus, sumunt mille,
eliko si toliko onь ¹⁰¹ . ¹⁰²	Quantum isti, tantum ille,
i ¹⁰³ požret se i ne požret se ¹⁰⁴	Nec assumptus consumitur.
požrut' zьli ¹⁰⁵ požrut' dobri ·	Sumunt boni, sumunt mali,
ne ¹⁰⁶ vsi edinim ¹⁰⁷ dѣlom' ·	Sorte tamen inaequali:
života ili pagubi ¹⁰⁸ ·	Vitae vel interitus.
semr't' est' zьlim ¹⁰⁹ život ¹¹⁰ že ¹¹¹ dobrimь ·	Mors est malis, vita bonis
ot tudь ¹¹² kruh' požrѣt' ¹¹³ ·	Vide paris sumptionis

⁹⁴ nerazlomlen'] nerazlomiъъ Lab₂

⁹⁵ nerazlomlen' ... am(e)нь ·] deest Lab₁

⁹⁶ nerazlomlen' · nerazlučen' ·] · nerazlučen' nerazlomlen' · Oxf₁ om. nerazlučen' Vb₁ Pt Modr

⁹⁷ cêl'] na cely Vb₁ cely Vb₂ Lab₂ ciъь Hrv

⁹⁸ pečen' k sr(ъd)cu · nerazrѣzan' nerazlomlen' · nerazlučen' · cêl' priemlet se ·] ody vzemleča ne izrezanь : ne iskrušenь : ne razdѣlenь : na vasь cely priemlet sê · Kož

⁹⁹ požret'] požrѣtь Kop

¹⁰⁰ ·č̣. (= 1000)] tisuče · Kop Vb₂

¹⁰¹ onь] i onь Vb₁

¹⁰² požret' edin' požrut' ·č̣. (= 1000) eliko si toliko onь ·] vzmlětь edanь : vzmlūtь tisuči : kuko ovi tuko oni : Kož

¹⁰³ i] om. Oxf₁ Oxf₂

¹⁰⁴ i požret se i ne požret se ·] i pož'rêt' se · Vb₁ i požret se ne požret se · Pt Modr i vazet ne skončivaet sê · Kož

¹⁰⁵ zьli] zali Kop Oxf₁ Oxf₂ Vb₁ Vb₂ Roč Lab₂ Pt Modr zli Hrv

¹⁰⁶ ne] na ne Oxf₁

¹⁰⁷ edinim'] ediněmь Kop Vb₂ Roč om. Vb₁

¹⁰⁸ požrut' zьli požrut' dobri · ne vsi edinim' dѣlom' · života ili pagubi ·] vzmlūtь dobri : vzmlūtь zali : ždrѣbomь obačь nѣ edinimь života ili semrti · Kož

¹⁰⁹ zьlim] zalimь Kop Oxf₂ Vb₁ Vb₂ Roč Lab₂ Hrv Pt Modr zalim' Oxf₁

¹¹⁰ život] a životь Oxf₂ Vb₁ Hrv

¹¹¹ že] e(stь) Oxf₁ om. Oxf₂ Vb₁ Hrv

¹¹² ot tudь] ot tudu Kop Vb₂ otkudь Oxf₁ otnudь Vb₁ Hrv ottudь (sic!) Modr

¹¹³ požrѣt'] pož'retь Kop požrѣtь Oxf₂ Hrv pož'rutь Vb₁

koliko est' razdêleno¹¹⁴ vihoždenie¹¹⁵ ·¹¹⁶ Quam sit dispar exitus.

razlomleno potom' s(ve)to¹¹⁷ têlo¹¹⁸ ne dvoit se¹¹⁹ Fracto demum Sacramento,
 Ne vacilles, sed memento,
 na pomeni selikoe¹²⁰ pod' izlomleniem'¹²¹ · Tantum esse sub fragmento
 eliko v' vsem' ¹²² kriet se ·¹²³ Quantum toto tegitur.

niedino budet's¹²⁴ razrêzanie¹²⁵ znamenîe¹²⁶
 toliko Nulla rei fit scissura,
 na¹²⁷ budet'¹²⁸ zlomlenie · Signi tamen fit fractura,
 eže ni stanie¹²⁹ ni stoênie ·¹³⁰ Qua nec status nec statura
 znamenîu¹³¹ um'nit se¹³² ·¹³³ Signati minuitur.

¹¹⁴ est' razdêleno | est' razlomleno Oxf₂ razdêleno e(st') Roč razdêleno est' Lab₂ e(st') razdêlenie Hrv razdeleno Pt e(st') razdeleno Modr

¹¹⁵ vihoždenie | vihojenje Oxf₁ vihoenie Oxf₂ Vb₁ Pt Modr vihoždênie Lab₂ vhojenje Hrv

¹¹⁶ semr't' est' z'lim život že dobrim' · ot tud' kruh' požrt' · koliko est' razdêleno vihoždenie · | smrt' e(st') zalim' : život' dobrim' : viidet' ravna vazetiê : koli ishod' e(st') različan' · Kož

¹¹⁷ s(ve)to | s(ve)toe Oxf₁

¹¹⁸ têlo | telo Vb₂ Modr

¹¹⁹ ne dvoit se | ne d'voi se Vb₁

¹²⁰ na pomeni selikoe | na pomenet' se elikoe Kop na pomeni tolikoe Oxf₁ Roč na pomeni se eliko Oxf₂ Pt Modr na pomeni velikoe Vb₁

¹²¹ izlomleniem' | izlomlenie Oxf₂ Vb₂ z'lomlenie Vb₁

¹²² v' vsem' | va v'sem' Vb₁ va vsem' mirêVb₂ va vsem' Roč Lab₂

¹²³ razlomleno potom' s(ve)to têlo ne dvoit se · na pomeni selikoe pod' izlomleniem' · eliko v' vsem' kriet se · | slomiv' ũže svetoe telo ne dvoit se : na pomeni : tuko biti pod izlomleniem' kuko pod' vsêm' kriet sê · Kož

¹²⁴ budet' | budi Kop Hrv budêt' Lab₂

¹²⁵ razrêzanie | razrezanie Lab₂ raz'rizanie Hrv

¹²⁶ znamenîe | zn(a)m(e)nie Oxf₁ znamenîe Lab₂

¹²⁷ na | da Hrv Pt Modr

¹²⁸ budet' | budêt' Lab₂

¹²⁹ ni stanie | na s'tanie Vb₁

¹³⁰ eže ni stanie ni stoênie · | ko n(a)s' s(ve)tinie Hrv om. ni stoênie · Pt Modr

¹³¹ znamenîu | znamenîe Oxf₂ Lab₂ z'namenati ũ Vb₁

¹³² um'nit se | umanit' se Oxf₁ umnit se Oxf₂

¹³³ niedino budet's razrêzanie znamenîe toliko · na budet' zlomlenie · eže ni stanie ni stoênie · znamenîu um'nit se · | niednoe riči nêst' razrêzanie znamenîe takmo e(st') izlomlenie : kim' ni stan'e : ni stoên'e znamenanao ne umnit se · Kož

se est' hlěbъ s(i)nov' ¹³⁴ ne podast' se ¹³⁵ psom' . ¹³⁶	Ecce panis Angelorum, Factus cibus viatorum, Vere panis filiorum, Non mittendus canibus.
vъ obraz' ¹³⁷ znamenae se ¹³⁸ · egda ¹³⁹ isaka vznêse ¹⁴⁰ v žr'tvu ¹⁴¹ · agn(ь)c' ¹⁴² paski zakalaet se ¹⁴³ . ¹⁴⁴ dast' se ¹⁴⁵ man'na o(t)cem' ·	In figuris praesignatur, Cum Isaac immolatur, Agnus paschae deputatur, Datur manna patribus.
dobri pastiru hlêbe istin'ni i(su)se · p(o)m(i)lui nas' · ti nasъ pasi ¹⁴⁶ · ti nasъ hrani ¹⁴⁷ . ¹⁴⁸ ti nasъ vidêti dobra ¹⁴⁹ stvori · v stranê ¹⁵⁰ živučiĥ' ·	Bone pastor, panis vere, Iesu nostri miserere, Tu nos pasce, nos tuere, Tu nos bona fac videre In terra viventium.

¹³⁴ s(i)nov'] s(i)n(o)vľь Kop Vb₁ sinovľь iže Oxf₂ s(i)noval' Hrv s(i)novľь Pt Modr

¹³⁵ ne podast' se] ne podae't' se Vb₁ Hrv ne podat se Pt Modr

¹³⁶ se est' hlěbъ s(i)nov' ne podast' se psom' ·] se e(stъ) častni hleb anĵelski stvorenyĥ piča putučiĥ : hlebъ sinoval' e(stъ) v istinu iže nê imat se psomъ povriči Kož

¹³⁷ vъ obraz'] va obrazêĥ Oxf₁ Vb₁ va obrazъ Oxf₂ Vb₂ Roč Lab₂

¹³⁸ znamenae se] znamênaet' se Kop zn(a)m(e)nuet se Oxf₁ zn(a)menuet' se Hrv

¹³⁹ egda] kog'da Vb₁

¹⁴⁰ vznêse] v'znese Kop Oxf₁ Oxf₂ Lab₂ v'nese Vb₁ om. Roč vznese Hrv vnese Pt Modr

¹⁴¹ v žr'tvu] žrtvu Lab₂ Pt žratvu Modr

¹⁴² agn(ь)c'] agancъ Oxf₂ ag'nacъ Vb₁ agnacъ Vb₂ Roč Lab₂ agnac(ь) Pt Modr

¹⁴³ zakalaet se] iz'dêlaet' se Vb₁ zaklaet se Modr

¹⁴⁴ vъ obraz' znamenae se · egda isaka vznêse v žr'tvu · agn(ь)c' paski zakalaet se ·] v pridčahъ prêe znamênuet se egda isaakъ prnosit se agnacъ paski otlučuet se : Kož

¹⁴⁵ dast' se] daet' se Hrv daet sê Kož

¹⁴⁶ pasi] sp(a)si Hrv

¹⁴⁷ hrani] brani Kož

¹⁴⁸ ti nasъ pasi · ti nasъ hrani ·] ti n(a)sъ hrani ti n(a)sъ pasi · Oxf₁ om. Vb₁

¹⁴⁹ vidêti dobra] dobra vidêti Oxf₁ Vb₁ Vb₂ viditi dobra Hrv videti dobra Modr dobra viditi Kož

¹⁵⁰ v stranê] v'z(e)mli Vb₁ v' strane Lab₂ na z(e)mli Kož

ti iže vsa vèsi i možeši ¹⁵¹	Tu qui cuncta scis et vales,
ti iže ¹⁵² n(a)sъ sp(a)saeši ¹⁵³ sьdê ¹⁵⁴	
semr'tnih ¹⁵⁵ ·	Qui nos pascis hic mortales,
ti nasъ pridruži ondê êdučih' i priblizni ¹⁵⁶ ·	Tuos ibi commensales,
i ¹⁵⁷ stvori n(a)sъ ¹⁵⁸ biti ¹⁵⁹ n(e)b(e)skih' ¹⁶⁰	Coheredes et sodales
graên' ¹⁶¹	Fac sanctorum civium.
am(e)nъ ¹⁶²	Amen.

¹⁵¹ ti iže vsa vèsi i možeši · | ti iže vèsi v'sa i m(o)žeši · Vb₁ ti iže vèsi vsa vsa i možeši · Roč ti ki vsa viši i možeši · Hrv ti ki vsa vesi : i možeši Kož

¹⁵² ti iže | ti že Oxf₂ ti ki Hrv ki Kož

¹⁵³ sp(a)saeši | s'p(a)saešъ Vb₁ paseši Kož

¹⁵⁴ sьdê | sadê Kop Oxf₁ Vb₂ Roč Lab₂ Hrv om. Oxf₂ z'dê Vb₁ sade Kož

¹⁵⁵ semr'tnih' | smr'tnihъ Oxf₂ nevin'nihъ Roč

¹⁵⁶ i priblizni | om. Oxf₁ Pt približi ni Lab₂ i približe Hrv

¹⁵⁷ priblizni · i | priž'rèblienê Vb₁

¹⁵⁸ i stvori n(a)sъ | i pridruži n(a)sъ ondê Oxf₁

¹⁵⁹ biti | om. Hrv

¹⁶⁰ n(e)b(e)skih' | s(ve)tiňъ Vb₁

¹⁶¹ graên' | graž'd(a)n' Kop gražanъ Oxf₁ Hrv graždanъ Oxf₂ Roč Lab₂

¹⁶² ti nasъ pridruži ondê êdučih' i priblizni · i stvori n(a)sъ biti n(e)b(e)skih' graên' am(e)nъ · | tvoihъ onde satrepznikъ : sanaslednikъ : i družbenikъ stvori s(ve)tiňъ graênъ · am(e)nъ · Kož

Vspoi êzikъ**Pange lingua**

BrPm

∴ îмна ∴¹Vspoi ezik² sl(a)vn(a)gotêla³ êvlenie⁴kr'vi prêcên'ne⁵ ·iže⁶ na sego s(vê)ta cênu⁷plod' črêva⁸ prêžlahтна⁹ ·¹⁰c(êsa)ръ iz'liê¹¹ezičaski¹² ·¹³n(a)мъ dan'¹⁴ n(a)мъ roĵen'¹⁵ot¹⁶ nekosnenie d(ê)vi ·

Pange lingua gloriosi

Corporis mysterium,

Sanguinisque pretiosi,

Quem in mundi pretium,

Fructus ventris generosi

Rex effudit gentium.

Nobis datus, nobis natus

Ex intacta Virgine,

¹ ∴ îмна ∴ · | ·îмъна · Drag Vb₂ im(a)n' Rom imанъ Kos im(a)нъ Bar N₂ Broz² ezik' | êziče Lab₂ Mosk N₁ Vаt₁₀ Dab Kos Bar Broz êzikъ Rom Metr Vаt₁₉ êz(i)če Brib³ tâla | telese Lab₂ tela Metr N₁ Vаt₁₀ Dab Broz telesê Kos t(ê)l(e)se Bar⁴ êvlenie | taenstvo Vаt₆ Vаt₁₉ Kos taen'stvo Lab₂ Brib Vаt₁₀ N₂ taen'stvo Mosk N₁ taenstvo Bar⁵ kr'vi prêcên'ne | i kr'vi mnogo cên'nie Pad Vb₂ Mavr krvi že m[nogocênnie] Vаt₆ i kрѵи mnogo cêньnie Drag krvi že cenovitoe Lab₂ k'rvì precinne Rom i krvi mnogo cennie Metr kr'vi že cênovitoe Mosk Kos kr'vi že m'nogo cên'nie N₁ Vаt₁₉ N₂ kr'vi že m'nogo cen'nie Brib kr'vi že cenovitie Vаt₁₀ krvi že mnogo cen'nie Dab krvi že mnogo cênovitoe Bar i krvi mnogo cênie Broz⁶ iže | eeže Pad Drag Vb₂⁷ iže na sego s(vê)ta cênu | iže v mire cenu Lab₂ Vаt₆ eeže нь sego cvêta cênu Rom eeže n(a) sego s(vê)ta cenu Metr iže v' mira cênu Mosk iže v' mira cenu N₁ Dab eeže n' sego s(vê)ta cenu Mavr iže v' mira cênu Vаt₁₉ Kos Bar N₂ iže v' mirê cenù Brib iže v' miru cena Vаt₁₀ eže s(vê)ta cênu Broz⁸ črêva | čreva Lab₂ Mosk Brib Vаt₁₀ čriva Metr⁹ prêžlahтна | plemenitago Pad Drag Vb₂ Metr N₁ Mavr Vаt₁₉ Brib Dab Bar N₂ Broz plodovitago Vаt₆ Lab₂ Mosk Vаt₁₀ prêžlahтна Rom¹⁰ plod' črêva prêžlahтна · | om. Kos¹¹ iz'liê | iz'li Drag izli Vb₂ Rom Metr Mavr¹² ezičaski | êz(i)k(o)въ Vаt₆ Bar êzičaskъ Drag Broz ezičъski Vb₂ Metr êzikovъ Lab₂ Kos êzičaski Rom Vаt₁₉ Vаt₁₀ êzikomъ Mosk¹³ c(êsa)ръ iz'liê ezičaski · | c(êsa)ръ êzič(ъ)ski izliê N₁ c(êsa)ръ êz(i)č(ъ)ski iz'liê Brib c(êsa)ръ êzičas'ki izliê Dab¹⁴ n(a)мъ dan' | namъ N₂¹⁵ roĵen' | rožden' Pad Rom roenъ Drag Vb₂ Metr Mosk Mavr Vаt₁₀ Dab Kos Bar Broz roždenъ Vаt₁₉ N₂¹⁶ ot | iz Vаt₆ Lab₂ Mosk N₁ Vаt₁₉ Brib Vаt₁₀ Dab Kos Bar N₂

i na svêtê ¹⁷ prebivalъ ¹⁸	Et in mundo conversatus,
sêûc' s(love)sa sême ¹⁹ ·	Sparso verbi semine,
egože prebivanje ²⁰ gostinno	Sui moras incolatus
divnim' · sklenu ²¹ redomъ · ²²	Miro clausit ordine.
na pričestie noči ²³ večerê ²⁴	In supremae nocte coenae
sêde s' bratiû ²⁵ ·	Recumbens cum fratribus,
hrane že ²⁶ zakon' plne ²⁷	Observata lege plene

¹⁷ i na svêtê] i v mirê Pad Vat₆ Drag Vb₂ Lab₂ Metr Mosk N₁ Mavr Brib Dab Kos Bar N₂ Broz v mirê Vat₁₉ i v mire Vat₁₀

¹⁸ prebivalъ] prebistъ Drag Metr Mavr prêbistъ Vb₂ prebivavъ Lab₂ Vat₆ Mosk N₁ Brib Kos Bar Broz prêbivъ Vat₁₉ prebivъ Vat₁₀ N₂ prebivaetъ Dab

¹⁹ sêûc' s(love)sa sême] siêe sl(a)vi sêmenem' Pad Drag Metr rassêênienъ s(love)se svoego sêm(e)n(e)mъ Vat₆ siêe slavi sêmenemъ Vb₂ raz'siêienemъ s(love)se semenemъ Lab₂ siêûcъ sl(o)va sême Rom razsêênienemъ s(love)se sêmenemъ Mosk ras'sêêv' sême sl(o)v(e)se N₁ N₂ siêe sl(a)vi sêmenemъ Mavr rassêêv sême s(love)se Vat₁₉ ras'sêêvъ seme s(love)se Brib rasiêienemъ semenъ s(love)se Vat₁₀ ras'sêêvъ semê s(love)se Dab rassiêienemъ s(love)-se simêne Kos rassiêienimъ sl(o)v(e)se sêmenemъ Bar Broz

²⁰ prebivanje] prêbivanje Vb₂

²¹ sklenu] sklopi Pad Drag Vb₂ Metr Mavr

²² egože prebivanje gostinno divnim' · sklenu redomъ ·] svoego pozdê prišastviê · divnimъ zaklori činomъ · Lab₂ pozdê prišastie divno za h(ръsto)mъ zaklori činomъ Vat₆ s'voego pozdê prišas't'viê · div'nimъ zaklori redomъ · Mosk svoego prišastie maškaniê · d(u)-h(o)vnimъ sk'lenu redomъ · N₁ svoego prišastie maškaniê divnimъ sklopi redomъ Vat₁₉ s'voego prišas'tiê maškaniê div'nimъ s'klenu rodomъ · Brib svoego pozde prišastie maškaniê divnimъ sklenu redomъ · Vat₁₀ ego · prišas'tiê maškaniê div'nimъ s'klenu redomъ · Dab svoego · pozdê prišalstviê divnimъ zakl(o)pi činomъ: Kos svoego krsmaniê preb(i)vaniemъ · divnimъ zaklori činomъ · Bar svoego prišastie maškaniê divnimъ sklopi redomъ N₂ egože preb(i)vaniemъ gostino divnomъ sklopi redomъ Broz

²³ na pričestie noči] v naivîš'nee nočiû Lab₂ Vat₆ Kos na prectie noči Metr da naivin'nee nočiû Mosk na poslêd'nêi noči N₁ Vat₁₉ nъ pos'lêdnoi noči Brib nъ poslednee Vat₁₀ na poslêd'nei noči Dab N₂ v naivrhnûû nočûû Bar Broz

²⁴ večerê] večere Pad Drag Vb₂ Vat₆ Rom Kos vičere Lab₂ Brib Vat₁₀ Dab več(e)re Metr Mosk večerê N₁ vêčere Vat₁₉ v(e)čere Bar Broz večere N₂

²⁵ sêde s' bratiû] om. Pad Drag Vb₂ Metr Mavr vzleže g(ospod)ъ · sa bratiû Lab₂ vzleže z' bratiû Vat₆ Dab sede s bratiû Rom v'zleza z' bratiû Mosk vzleže s' bratiû N₁ vzleže sъ br(a)tiû Vat₁₉ v'zlêže s br(a)tiêû Brib sede z br(a)t(i)û Vat₁₀ vzleže z br(a)tiêû Kos Bar Broz vzleže s' bratiû N₂

²⁶ že] om. Pad Drag Vb₂ Metr Mavr

²⁷ plne] plnie Pad Drag pl'nie Vb₂ plnie Metr Mavr

piće zap(o)v(ê)dne ²⁸ .29	Cibis in legalibus,
piću narodu ·bĩ ³⁰ (= 12)	Cibum turbæ duodenæ
daet ³¹ svoima rukama ·32	Se dat suis manibus.
sl(o)vomь ³³ plt' hlěbь ³⁴ istinni	Verbum caro, panem verum,
i sl(o)vom ³⁵ plt' tvorit' se ³⁶ .37	Verbo carnem efficit;
budet že rače kr'vь h(гъsto)va vino ·38	Fitque Sanguis Christi merum;
i êkože um ³⁹ ne dovlěetь ⁴⁰ .41	Et si sensus deficit;
k tvrdosti sr(ьd)ca čista ·	Ad firmandum cor sincerum

²⁸ zap(o)v(ê)dne | zap(o)vêdnie Pad zapovêdnie Drag zapovêd'nie Vb₂ zap(o)v(ê)dane Rom zap(o)v(ê)dnie Metr z'p(o)v(ê)dvnie Mavr

²⁹ hrane že zakon' plne piće zap(o)v(ê)dne · | shranenim' zakonomь · ričahь zakon'niь · Lab₂ Vat₆ Mosk Kos shranivь z(a)k(o)nь plno v ričahь zak(o)nniь Vat₁₉ N₁ Brib Vat₁₀ Dab N₂ shranenimь z(a)k(o)nomь · plno v ričahь z(a)k(o)nniь · Bar Broz

³⁰ narodu ·bĩ· (= 12) | narodom' dvěma na desete Pad Drag Vb₂ narodu dvu na des(e)tnu · Lab₂ narodu dvu na desetnu · Vat₆ nъrodu ·bĩ· (= 12) Rom n(a)rodом' dvěma na des(e)te Metr narodu dvonadeset'nu · Mosk Kos Bar narod(o)mь dvěma n' des(e)te Mavr narodu dvoradesetnu (sic!) Broz

³¹ daet' | add. sebe Vb₂ Mavr praec. sebe Lab₂ Vat₆ Mosk Kos Bar Broz

³² piću narodu ·bĩ· (= 12) daet' svoima rukama · | braš'no podastь družbê ·bĩ· (= 12) s(e)bê svoima rukama · N₁ brašno podastь družbê ·bĩ· (= 12) sebe svoima rukama · Vat₁₉ braš'no podastь d'ruž'bi ·bĩ·te (= 12) s(e)be s'voima r(u)k(a)ma · Brib braš'no podastь družbi ·bĩ· (= 12) sebe svoima rukama · Vat₁₀ Dab brašno podastь družbê ·bĩ· (= 12) s(e)bê svoima rukama N₂

³³ sl(o)vomь | sl(o)vo Drag Vb₂ Metr s(lovo) Mavr

³⁴ hlěbь | hleb' Metr

³⁵ sl(o)vom' | sl(o)vo Drag Vb₂ Rom Metr s(lovo) Mavr

³⁶ tvorit' se | se Drag

³⁷ sl(o)vomь plt' hlěbь istinni i sl(o)vom' plt' tvorit' se · | sl(o)vo pl(ь)ть hleba istin'nago sl(o)vomь pltь svršaetь Lab₂ Vat₆ sl(o)vo pl'ть hlěba istin'nago sl(o)vomь pl'ть s'vršaetь Mosk Kos sl(o)vo pltь hlěba istin'nago sl(o)vomь plt' s'tvaraet' se N₁ sl(o)vo pltь hlěba istinnago · sl(o)vomь pl'ть svršaet' se Vat₁₉ Brib Dab sl(o)vo pltь hleba istinago · s(lovo)-mь pltь svršaet se Vat₁₀ sl(o)vo pltь hlěba istinnoga · sl(o)vomь pltь svršaetь · Bar sl(o)vo pltь hlěba istinnoga i sl(o)vomь pltь svršaetь · Broz sl(o)vo pl'ть hlěba is'tin'nago · sl(o)vomь pl'ть svršaet' se N₂

³⁸ budet že rače kr'vь h(гъsto)va vino · | bivaet' že krvь h(гъsto)va vino Lab₂ Vat₆ Mosk N₁ Vat₁₉ Brib Vat₁₀ Dab Kos Bar N₂ Broz

³⁹ um' | om. Metr

⁴⁰ ne dovlěetь | ne dovlеetь Rom

⁴¹ i êkože um' ne dovlěetь · | i âce umь ičezaetь Lab₂ Vat₆ Mosk Kos Bar i âce umь ne dovlěetь N₁ Vat₁₉ Brib Dab N₂ i ako umь ne dovlеtь Vat₁₀ i ako umь ičezaetь · Broz

edina vĕra⁴² dovlĕet'⁴³ .44

Sola fides sufficit.

tolikoi že skrovnost'⁴⁵

Tantum ergo sacramentum

umoleĕe .46 videĕe

Veneremur cernui:

i vet'ho učitel'stvo⁴⁷

Et antiquum documentum

novomu ustupi zak(o)nu ·

Novo cedat ritui:

podai⁴⁸ vĕra⁴⁹ svr'senie ·

Praestat fides supplementum

razumu nedovlĕv'šumu⁵⁰ .51

Sensum defectui.

---

⁴² vĕra | vera Rom Metr⁴³ dovlĕet' | dovleets Rom⁴⁴ k tvrdosti sr(ĕd)ca čista · edina vĕra dovlĕet' · | ukrepiti sr(ĕd)ce čis'toe sama vera dovlĕets · Lab₂ Vat₆ uk'repiti sr'ce čisto sama v(ĕ)ra dov'lĕets · Mosk ukrĕpiti sr(ĕd)ce čisto edina v(ĕ)ra dovlĕets · N₁ ukrĕpiti sr(ĕd)ce čistoe · edina vera dovlĕets · Vat₁₉ uk'repiti sr(ĕd)ce čis'to edina vera dovlĕets · Brib ukrepiti srce čisto edina vera dovlĕets Vat₁₀ ukrĕpiti sr(ĕd)ce čis'toe i edina vera dovlĕets Dab ukr(ĕ)piti sr(ĕd)ce čisto sama vĕra dovlĕets : Kos ukrĕpiti sr(ĕd)ce čisto s(a)ma vĕra dovlĕet' Bar Broz ukrĕpiti sr'ce čis'toe · edina vĕra dovlĕet' · N₂⁴⁵ tolikoi že skrovnost' | toliko iže skrov'no Drag toliko iže skrovnost' Vb₂ Metr toliko iže Rom toliko iže skvr'n'nost' Mavr⁴⁶ tolikoi že skrovnost' umoleĕe · | tolikou ubo sved'bu častim' Lab₂ tolikuū ubo s(ve)t-bu častim' Vat₆ Bar Broz tolikuū ubo s(ve)tbu častim' Mosk ...že tolikuū s(ve)tinū častem' kup'no N₁ n(i)ne že tolikuū s(ve)tineū častim' kupno Vat₁₉ nine že tolikou s'vetineū čs'tim' kup'no Brib nine že tolikou s(ve)tineū častim' kupno Vat₁₀ N₂ n(i)ne že tolikuū s(ve)tinū častim' kupno Dab tolikuū ubo s(ve)tbu čistim' Kos⁴⁷ videĕei vet'ho učitel'stvo | videĕe ĕko vet'ho učenie Pad Drag Vb₂ Metr zreĕe i drevlee nauĕenie Lab₂ Vat₆ Mosk videĕe vet'ho učit(e)lstvo Rom z ... vlee pouĕen'e N₁ vid(e)ĕe k(ako) vethoe učenie Mavr zreĕe · i drĕvlee pouĕenie Vat₁₉ z'reĕe i d'rev'le pouĕen'e Brib zreĕe i drevlee pouĕenie Vat₁₀ i drĕvlee pouĕenie Dab zreĕe : i drĕvlĕe nauĕenie Kos zreĕe · i drĕvle nauĕenie Bar Broz zreĕe · i drĕvlee pouĕenie N₂⁴⁸ podai | podaižd' Pad⁴⁹ vĕra | vera Rom Metr⁵⁰ nedovlĕv'šumu | nedovlevšumu Metr⁵¹ podai vĕra svr'senie · razumu nedovlĕv'šumu · | podai vera isplnenie umov' iĕezaniū · Lab₂ Vat₆ Mosk podai vera svr'senie ĕuvstviem' nedovl ...ū N₁ podai vera svr'senie ĕuvstviem' nedovlĕn'ū Vat₁₉ podai v(ĕ)ra s'vr'senie ĕuv'stviem' nedov'len'e Brib podai vera svr'senie ĕuvstviem' nedovleniū Vat₁₀ podai vera svr'senie ĕuv'stviem' nedov'leni · Dab podai vera isplnenie : umov' iĕezaniū : Kos podai v(ĕ)ra isplnenie umov' iĕezaniū · Bar Broz podai vĕra svr'senie ĕuv'stviem' nedovlen'ū · N₂

roditelû i ⁵² rojenomu ⁵³	Genitori, Genitoque
slava i vskliknovenie ⁵⁴ ·	Laus, et iubilatio,
sp(a)senie častъ ⁵⁵ i krêpost' ⁵⁶ ·	Salus, honor, virtus quoque
pače ⁵⁷ budi i ⁵⁸ bl(agoslovle)nie	Sit et benedictio:
vshodeču ⁵⁹ · ot oboû že ⁶⁰	Procedenti ab utroque
edinaka budi sl(av)a ⁶¹	Compar sit laudatio
am(e)нь ·	Amen.

⁵² i | *om.* Drag Lab₂ Metr

⁵³ rojenomu | roždenomu že Pad Vb₂ Vat₁₉ Kos roenomu že Drag Metr Mosk Mavr Brib Vat₁₀ N₂ rojnemu že Lab₂ rojenomu že Vat₆ roždenomu Rom Dab r(ožd)en(o)mu Bar Broz

⁵⁴ slava i vskliknovenie | hvala i klicanie Lab₂ Vat₆ Mosk Kos Bar Broz hv(a)la i vskliknovenie N₁ Brib Vat₁₀ hv(a)la vskliknovenie Dab

⁵⁵ častъ | čьсть Vb₂ N₂ čьс'тъ Brib

⁵⁶ i krêpost' | i krepostъ Rom i sila Lab₂ Vat₆ Mosk N₁ Bar Broz Vat₁₉ Brib Vat₁₀ Dab Kos N₂

⁵⁷ pače | pače že Pad Drag p'če že Vb₂ Metr Mavr takoe Lab₂ Vat₆ Mosk N₁ Bar Broz t(a)-kožde Vat₁₉ t(a)k(o)žde že Brib i takoe Vat₁₀ takožde Dab Kos tьkožde N₂

⁵⁸ i | *om.* Rom Metr Mavr

⁵⁹ vshodeču | vshodečumu Pad Drag Vb₂ Rom Mavr vshodečumu že Metr

⁶⁰ ot oboû že | ot oboû · vsêh že Pad Vb₂ Mavr vs(ê)h' že Drag ot oboû · vsih že Metr

⁶¹ budi i bl(agoslovle)nie vshodeču · ot oboû že edinaka budi sl(av)a | budi b(lagoslovle)nie ishodečumu ot oboû rav'no budi hvalenie · Lab₂ budi b(lagoslovle)nie shodečumu ot obêû rav'no budi hv(a)lenie Vat₆ budi i bl(agoslovle)nie ishodečumu ot obêû ravno budi hv(a)-lenie Mosk budi i bl(agoslovle)nie ishodečumu ot oboû ravno budi hv(a)lenie N₁ Brib Vat₁₀ Kos budi bl(agoslovle)nie ishodečumu ot oboû · ravno budi hv(a)lenie Vat₁₉ budi · i bl(agoslovle)nie ishodečumu · ot oboû rav'no budi hv(a)lenie Dab budi i bl(agoslovle)nie · ishodečumu ot oboû · ravno budi hv(a)l(e)nie Bar Broz budi i bl(agoslovle)nie ishodečumu ot oboû rav'no budi hv(a)lenie N₂

Slovo sv. Tome Akvinskoga

BrVat₅

O¹ neiz'mêr'naê² b(o)ž(ь)stvenie³ prostranosti bl(a)gotvoriê⁴ podobna lûdu krstên'skomu⁵ neizrekomoe snoset' emu dostoênie⁶ ni bo e(stь) ili bil' e(stь)⁷ nikogdaže⁸ toliki veliki narodъ⁹ ki imatъ¹⁰ b(o)gi · približaûcei

¹ O | om. N₂ Kos Bar Vat₁₀ Mosk Vat₁₀ Broz <o> Metr

² neiz'mêr'naê | Neizmernaê Kos Mavr Vat₁₀ Lab₂ Mosk bez'mêr'na N₁ Vb₂ Pm Pad neizmer'na Brib bezmernaê Vb₃ bezmerna Metr Rom neizmêrit(e)lna Drag

³ b(o)ž(ь)stvenie | b(o)ž(ь)stvie Kos božastvenie Lab₂ b(o)ž(ь)stvenienie Vat₁₀ b(o)žiêgo Vb₂ Pm Vb₃ Metr Pad Rom b(o)žiê Drag

⁴ prostranosti bl(a)gotvoriê · | m(i)l(o)sti bl(a)godetъ N₂ m(i)l(o)sti bl(a)godêtъ Mavr Brib Vat₁₀ N₁ Dab zdaniê bl(a)gosti Vb₂ Pm Vb₃ Metr Pad Rom vzdaniê bl(a)gosti Drag

⁵ podobna lûdu krstên'skomu · | podana lûdemъ h(ьst)ьên'skimъ N₂ Mavr Vat₁₀ Dab podana lûdu krst(ь)ênskomu Kos podana lûdu h(ьst)ьênskomu Bar Mosk Lab₂ Broz Vat₁₀ podana lûdem' krst'ênskimi N₁ pod'danaê lûdemъ k'rst'ênskimi Brib plku krstên'skomu Vb₂ Vb₃ Metr Pad plku krst'ênsku Pm pl'ku h(ьst)ьênskomu Drag Rom

⁶ neizrekomoe snoset' emu dostoênie | neiz'mêrnje č'sti prinosit' dostoênie N₂ N₁ i nezrekomoe emu snosit' dostoênie Kos neizrekomoe emu snosit' dostoênie Bar Broz o neiz'mêrnje č'sti prinosit' dostoênie Mavr neizmêrnje č'sti prinosit' dostoênie Vat₁₀ neizrekomoe s'noset' emu dostoênstvo Mosk neizrekomoe emu snoset' dostoênie Vat₁₀ neimer'nie č's'ti prinosit' dos'toênie Brib neizmer'nie č's'ti prinosit' dostoênie Dab *illeg.* Vb₂ nemogučee kupiti · č'sti vdaet' Pm nemogučee se kupiti · č'sti vzaet' Vb₃ Pad nemogučee se kup(i)ti č'sti vzaet' Metr neizmêrn'ie č'sti vzaet' Drag nemogučee kupiti č's't' v'zdaet' Rom

⁷ ni bo e(stь) ili bil' e(stь) · | ibo nêstъ bil' N₂ Vat₁₀ ibo nêstъ bilo Mavr N₁ Brib Drag ibo nêstъ bilo Dab *illeg.* Vb₂ Iže ni e(stь) ni bilo e Pm Iže ni e(stь) ni bilo e(stь) Metr Pad Eže ni est' ni bilo est' Vb₃ Iže ni e ni bilo e Rom

⁸ nikogdaže | om. N₂ Vat₁₀ Mavr N₁ Brib Dab Pm Vb₃ Metr Drag Rom *illeg.* Vb₂

⁹ toliki veliki narodъ | toľ veli rodъ N₂ Vat₁₀ toľ velii narod Kos toľ velii narodъ Lab₂ toľ veli narodъ Bar Broz Vat₁₀ t(a)ko veliko sême roeno Mavr toľ velii nar(o)đ Mosk t(a)ko veliko sême rojeno N₁ t(a)ko veliko seme roeno Brib tako velie semê roeno Dab *illeg.* Vb₂ t(a)ko veliko sême Pm Vb₃ Pad Rom tako veliko sime Metr t(a)ko veliko sime rojeno Drag

¹⁰ ki imatъ | iže imêl' bi N₂ iže imatъ Kos Lab₂ Mosk ko imelo bi Mavr iže bi imêlъ Vat₁₀ eže bi im(ê)lo N₁ iže bi imelo Brib eže bi imilo Dab *illeg.* Vb₂ eže bi imêlo Pm Drag Rom eže bi imelo Vb₃ Metr Pad

sebê ·¹¹ êk(o)že¹² blizъ e(st)ъ n(a)šъ b(og)ъ n(a)mъ ·¹³ edinočedi · vistinu¹⁴ b(o)ži s(i)nъ ·¹⁵ svoego¹⁶ b(o)žstviê ·¹⁷ hote¹⁸ n(a)sъ · biti¹⁹ pričestniki²⁰ n(a)šъ naravъ priêтъ ·²¹ da č(lovê)ki b(o)gi stvoril' bi²² bivъ²³ č(lovê)kъ · i sie više²⁴ eže²⁵ ot²⁶ našego²⁷ priêтъ²⁸ vse²⁹ prinese³⁰ k³¹ sp(a)s(e)niû³² ·

¹¹ približaûcei sebê · | približaûce se s(e)bê N₂ Vat₁₀ približaûce se sebi Kos približaûce se se Bar Broz približaûcih' se sebê Mavr približaûce se se Lab₂ prib'ližaûce se k' sebê Mosk približaûcih' se s(e)bi N₁ približaûci se sebê Vat₁₀ prib'ližaûcih' se s(e)be Brib *illeg.* Dab Vb₂ približaûcih' se k sebê Pm približaûce se sebê Vb₃ Pad približaûce se sebi Metr približaûcih' se sebê Drag približaûcih' se sebe Rom

¹² êk(o)že | (ê)k(o) Mavr kako Broz *illeg.* Dab Vb₂ *om.* Vb₃

¹³ blizъ e(st)ъ n(a)šъ b(og)ъ n(a)mъ · | blizъ estъ n(a)mъ b(og)ъ n(a)šъ N₂ Bar Mavr N₁ Vat₁₀ Broz Brib blizu e(st)ъ namъ b(og)ъ našъ Kos Mosk Lab₂ blizъ e n(a)mъ b(og)ъ n(a)šъ Vat₁₀ b(og)ъ n(a)šъ blizъ e(st)ъ n(a)mъ Vat₁₀ *illeg.* Dab Vb₂ e(st)ъ n(a)mъ b(og)ъ n(a)šъ Pm Vb₃ Metr Pad Rom estъ b(og)ъ n(a)šъ Drag

¹⁴ vistinu | *illeg.* Dab *om.* Pm Vb₂ Vb₃ Metr Drag Pad Rom

¹⁵ b(o)ži s(i)nъ · | s(i)nъ b(o)žii N₂ sinъ b(o)ži Kos Brib Mavr Vat₁₀ N₁ Vb₂ Pm Metr Drag Pad Rom *illeg.* Dab sinъ božji Vb₃

¹⁶ svoego | shvoego Vat₁₀ *illeg.* Dab

¹⁷ b(o)žstviê · | b(o)žstva N₂ Vat₁₀ Pm Metr Drag Pad Rom božastviê Lab₂ *illeg.* Dab božstva Vb₂ božstva Vb₃

¹⁸ hote | hotê N₂ Bar Vat₁₀ Mosk Broz Pm Metr Drag Rom h(o)vê Kos hoteč' Mavr hočety Dab

¹⁹ našъ biti | biti n(a)šъ Mosk namъ udêliti Vb₂ Pad Rom n(a)mъ udiliti Pm Vb₃ Metr Drag

²⁰ pričestniki | pričes'niki Lab₂ pričestnici Dab *om.* Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad Rom

²¹ n(a)šъ naravъ priêтъ · | pl'tъ n(a)šu priêтъ N₂ Vat₁₀ Drag pl'tъ n(a)šu priê Mavr Dab Brib N₁ Vb₃ Metr n(a)šъ n(a)rava priêтъ Mosk pl'tъ n(a)šu prie Vb₂ Pad pl'tъ n(a)šu priet Pm pl(ъ)tъ n(a)šu priê Rom

²² da č(lovê)ki b(o)gi stvoril' bi | da bi č(lovê)ki b(o)gi stvoril' N₂ Mavr N₁ Dab Brib Pm Drag Rom da č(lovê)ki pričest'niki bož'stva svoego stvoril' bi Vb₂ Pad da č(lovê)ki pričestiki božastva svoego stvoril bi Vb₃ da č(lovê)ki pričestniki svoego b(o)žstva stvoril bi Metr

²³ bivъ | *add.* bivъ Brib stvori se Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad Rom

²⁴ i sie više | i *in marg add.* i sie b(i)še N₂ *om.* sie više Mavr Vat₁₀ N₁ Dab *om.* Brib Svr'hu vsego togo Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad S'vrhu vsego Rom

²⁵ eže | ča Vat₁₀ iže Brib čto Pm Drag Rom

²⁶ ot | *om.* Mavr Brib

²⁷ našego | *add.* narava N₂ Mavr Dab *add.* n'rava Vat₁₀ N₁ n(a)š(e)go naravъ Brib našъ Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad Rom

²⁸ priêтъ | prie Vb₂ Vb₃ Pad prie Rom

²⁹ vse | *add.* n(a)mъ N₂ Kos Bar Mavr Vat₁₀ Mosk Lab₂ N₁ Vat₁₀ Broz Dab Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad Rom v'semъ n(a)mъ Brib

³⁰ prinese | *praec.* k Brib vzda Vb₂ Pm Vb₃ Metr vazda Drag vazda Pad Rom

³¹ k | kъ N₂ Vb₂ Rom ka Bar

³² sp(a)s(e)niû | *add.* O cenoviti i div'ni brakъ sp(a)s(e)ni i vsako slat'kosti isplnenъ Vat₁₀

Têlo bo svoe³³ · za n(a)še primêrenie³⁴ n' ol'tarê³⁵ križa žrtvu³⁶ prinese³⁷
b(og)u o(t)cu³⁸ · i³⁹ krvь⁴⁰ svoû⁴¹ izliê⁴² v cênu · vkuřь s'⁴³ umiveniemь⁴⁴
da is'kupleni ot strastlivie raboti ·⁴⁵ ot grêhь vsêhь⁴⁶ očistili se bihomь⁴⁷ i

³³ Têlo bo svoe | Têlo ubo svoe N₂ Kos Bar Vat₁₉ N₁ Broz Brib Telo ubo svoe Mavr Vat₁₀ Dab
Têlo svoe ubo Mosk Telo bo svoe Lab₂ Têlo svoe Vb₂ Pm Drag Pad Rom Telo svoe Vb₃
Metr

³⁴ za n(a)še primêrenie | za n(a)šego sp(a)s(e)niê cênu N₂ Vat₁₉ za naše primerenie Kos Mosk
Vat₁₀ za n(a)še popravlenie Bar Broz Vb₂ Pm Vb₃ Drag Pad Rom z(a) n'še sp(a)s(e)nie
Mavr za n(a)še sp(a)s(e)nie N₁ Brib Dab za n(a)še primirenje Lab₂ za n'še popravlenie
Metr

³⁵ n' ol'tarê | na olt'ri N₂ na oltari Kos Mavr Mosk nъ olt(a)ri Bar Vat₁₀ Broz na oltarê Lab₂
Brib Dab na drêvê Vb₂ Pm Vb₃ Metr Pad na drêvo Drag nъ drêvê Rom

³⁶ žrtvu | v žrtvu Vat₁₀

³⁷ prinese | vzda N₂ Mavr Vat₁₉ N₁ Dab Vb₂ Vb₃ Metr Pad Rom vaz'da Brib Drag vda Pm

³⁸ b(og)u o(t)cu | o(t)cu b(og)u Brib

³⁹ i | om. N₂ Kos Bar Mavr Vat₁₉ Mosk N₁ Vat₁₀ Broz Brib Dab Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad
Rom

⁴⁰ krvь | крѣв' Pad

⁴¹ svoû | съвоû Vat₁₀ s'voû Brib

⁴² izliê | *illeg.* N₁ razli Vb₂ Drag Pad Rom razliê Pm Vb₃ Metr

⁴³ v cênu · vkuřь s' | v mazdu vkuřь съ N₂ Vat₁₉ v cênu vkuřь sa Kos Mosk v m'zdu v' Mavr
v cênu vkuřь sa Lab₂ Vat₁₀ *illeg.* N₁ v' maz'du i va Brib Dab m'zdu vkuřь съ Vb₂ mazdu
vkuř' съ Pm mazdu vkuřь sa Vb₃ Drag Rom vkuř' m'zdu s' Metr Pad

⁴⁴ umiveniemь | omiveniemь Bar Broz Vb₂ Pad umivenie Mavr omivênemь Mosk *illeg.* N₁
umivenie Brib Dab umiveniem' Metr umiven'emь Drag umivaniemь Rom

⁴⁵ da is'kupleni ot strastlivie raboti · | da iskupil bi ni ot nevolnie raboti N₂ Vat₁₉ Brib d(a)
iskupleni ot strastlivie rab(o)ti Kos da iskupil bi ni ot strastlivie raboti Bar Broz da iskupil
bi n(a)съ ot nevolne r'boti Mavr da iskuplenie ot strastlivie raboti Mosk da iskupleni ot
straš'livie raboti Lab₂ *illeg.* N₁ da iskuplenie ot strastlivie raboti Vat₁₀ da is'kupil' bi ot
nevol'nie raboti Dab Iže iskupi nasъ ot tegotnie raboti Vb₂ Vb₃ Metr Drag Pad žeê kupi
n(a)съ ot tegotne raboti Pm I iže is'kupi n(a)съ ot tegot'ne rabote Rom

⁴⁶ ot grêhь vsêhь | i ot vsêhь grêhь N₂ Vat₁₉ ot grêhovь vsêhь Kos *praec.* i Bar Broz i ot vs(ê)-
hь Mavr *illeg.* N₁ ot grehь vsêhь Vat₁₀ ot vs(ê)hь g'rêhь Brib ot vsêhь grêhь Dab ki n(a)съ
i iže ni ot grêhov' vsêh' Vb₂ Pad ot grêhov' vsêhь Pm i iže ni ot grêhь vsêhь Vb₃ Metr Iže
ni ot vs(ê)hь grêhovь Drag I iže n(a)съ ot grêhovь v'sêhь Rom

⁴⁷ očistili se bihomь | očis'tili se bihom' N₂ *illeg.* N₁ očisti Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad
Rom

da toliko bl(a)gotvoriê .⁴⁸ i vsagdašnaê v našь prebivala bi pametъ .⁴⁹têlo⁵⁰ svoje v piču · i⁵¹ krvъ⁵² svoû⁵³ v pitie · pod' obrazomъ kruha i v(i)na⁵⁴ priêti vêr'nimъ ostavi .⁵⁵

O cênoviti⁵⁶ i div'ni brakъ sp(a)s(e)ni⁵⁷ i vsakoe slat'kosti is'plnнь .⁵⁸ što bo sego braka cênovitie biti možetъ⁵⁹ v nemže ne mesa telacъ · i kozalъ⁶⁰

⁴⁸ i da toliko bl(a)gotvoriê · J i da tolika bl(a)godêêniê N₂ Vat₁₉ i da tolikago blagotvoriê Kos Vat₁₀ i da tolikogo blagotvoriê Bar Broz i da t(o)lik(a)go bl(a)godeêniê Mavr i da tolika bl(a)gotvoriê Mosk i da tolikago bl(a)godêêniê N₁ Brib *om.* Dab i togo radi da bi se ne zabila tolika dobrota Vb₂ Vb₃ Metr Drag Pad I ob to da bi se ne zabila tolika dobrota Pm Rom

⁴⁹ i vsagdašnaê v našь prebivala bi pametъ · J vsedan'naê v' n(a)sъ v pametъ prebivala bi N₂ vsagdašnago v nas prebivala bi pametъ Kos *om.* i Bar Broz Vat₁₀ vsed'n'n'ago v n'sъ p'metъ prebival' bi Mavr vsedan'naê v' n(a)sъ pametъ prebivala bi Vat₁₉ vsag'dašn'aê v' našь prebivala bi pametъ Mosk vsedan'naê v n(a)sъ pametъ prebiv(a)la bi N₁ Brib i dannaê v našь pametъ prêbivala bê Dab nъ pače da s nami prêbivala bi Vb₂ da bi pače u našь prebivala v(ъ) v(ê)ki Pm (*finis*) Rom na pače da s nami prebivala bi Vb₃ da s nami p(a)če prebiv(a)la bi Metr na pače pri n(a)sъ vъ v(ê)ki da bi prebivala Drag na pače da s nami prêbivala bi Pad

⁵⁰ têlo J telo Bar Mavr Vat₁₉ Mosk Lab₂ N₁ Broz Dab Vb₃ Metr

⁵¹ i J *om.* Dab

⁵² krvъ J kрѡѡ' Pad

⁵³ svoû J *om.* Mosk Vb₂ Vb₃ Metr Pad

⁵⁴ pod' obrazomъ kruha i v(i)na J pod' obrazomъ hlêba i vina Bar Broz v krusê i v vinê Vb₂ Vb₃ Metr v krusê i vъ vinê Pm vъ krusê i vъ vinê Drag v krusê i vъ vinê Pad

⁵⁵ priêti vêr'nimъ ostavi · J vêr'nimъ priêti ostavi N₂ priêti vernimъ ostavi Kos Vat₁₀ Lab₂ Dab ver'nimъ ostavi Vat₁₉ N₁ svoim vêr'nim ostavi Vb₂ svoim' vêr'nim' pusti Pm Drag vernim svojim ostavi Vb₃ svoim' vernim' ostavi Metr svoim' vêrnim' ostavi Pad

⁵⁶ cênoviti J mnogocên'ni N₂ Mavr Vat₁₉ cenoviti Kos Lab₂ Vat₁₀ mnogocen'ni N₁ Brib Dab

⁵⁷ sp(a)s(e)ni J sp(a)s(i)t(e)l'ni N₂ Bar Broz Mavr N₁ Vat₁₉ s'pasil'ni Brib sp(a)sitelnie Dab

⁵⁸ i vsakoe slat'kosti is'plnнь · J i vs(a)koe slasti isъplnень N₂ N₁ i vsakoe slasti isplnень Kos Vat₁₉ i vsakoe slatkosti isplnень Bar Lab₂ Vat₁₀ Broz i vs'koi slasti ispl(ne)нь Mavr i vs(a)-koe slatkosti is'plnene Mosk i vs(a)koe slasъti is'plnень Brib i vsakoe s(vê)tlosti isplnень Dab

⁵⁹ što bo sego braka cênovitie biti možetъ J što bo sie s(ve)tine div'nêiše N₂ što bo sego braka cenovitie možetъ biti Kos što bo sego braka cenovitie biti možetъ Bar Broz što bo sie s(ve)tbi divnie Mavr što bo see s(ve)tine divnêiše Vat₁₉ što bo sego braka cinovitoe biti možetъ Lab₂ što bo see s(ve)tine divnie N₁ što sego braka cenovitie biti možetъ Vat₁₀ č'to bo see s(ve)t(i)ne div'nee Brib što bo sie s(ve)tine divnie Dab

⁶⁰ v nemže ne mesa telacъ · i kozalъ J v nei bo ne mesa i kr'vi kozalъ N₂ N₁ Dab v nêi bo ne mesa i kr'vi koz'лъ Mavr v nei bo ne mesa ni kr'vi koz(a)лъ Vat₁₉ *illeg.* Mosk v nem'že ni mesa telacъ i kozalъ Lab₂ v' nei bo ne mesa i k'rvъ kozalъ Brib

êk(o) drêvle v zakonê⁶¹ na nemь h(гъst)ь priemlemь plodь pod'kladaet' se⁶² istin'ni b(og)ь · što⁶³ see⁶⁴ s(ve)tbi⁶⁵ divnie⁶⁶ v tom' bo⁶⁷ hlêbь⁶⁸ i vino · v⁶⁹ têlo⁷⁰ h(гъsto)vo · i k(гъ)vь suč's(т)veno⁷¹ obračauť se⁷² · togo radi⁷³ že⁷⁴ h(гъst)ь⁷⁵ b(og)ь⁷⁶ · i č(lovê)къ svršenь pod' mala hlêba⁷⁷ obrazomь udrižit' se⁷⁸ .⁷⁹

⁶¹ êk(o) drêvle v zakonê | êkože drêvle v z(a)k(o)nê N₂ êkože drêvle v z(a)k(o)nê Bar êko drêvle v z'konê Mavr êk(o)že v z(a)k(on)êhь Vat₁₉ êk(o) drevle v zakonê Lab₂ kako drêvle v z(a)k(o)nê Broz êko prvo v zakonê Vat₁₀ êk(o) d'rêv'le v' z(a)k(o)ne Brib

⁶² na nemь h(гъst)ь priemlemь plodь pod'kladaet' se | h(гъst)ь darova n(a)mь · na priimlímь prikładaet' se N₂ namь h(гъst)ь priemlímь predkladaet se Kos n(a)mь h(гъst)ь priemlímь prikładaet se Bar Broz h(гъst)ь darova n'mь na priemlímь prikładaet' se Mavr h(гъst)ь darova n(a)m' na priimlímь pred'kl(a)daetъ se Vat₁₉ *illeg.* Mosk n(a)mь h(гъst)a priem'lemь plodь rokladaet' se Lab₂ h(гъst)ь darova n(a)mь na priemlímь prikładaet' se N₁ n(a)mь h(гъst)ь priemlemь predkladaet se Vat₁₀ h(гъst)ь n(a)mь darova na priem'límь prik'ladaet' se Brib h(гъst)ь darova n(a)mь na priemlímь prikaza Dab

⁶³ što | *add.* estь N₁ Brib Dab

⁶⁴ see | sie N₂ Lab₂ Vat₁₀ Brib Dab sêe Kos se Mosk

⁶⁵ s(ve)tbi | svetbe Kos s(ve)tъbi Bar Vat₁₉ Broz *add.* e(stь) Mavr svet'bi Lab₂

⁶⁶ divnie | divnêiše N₂ Vat₁₉ istinnie Kos divnêe Mavr

⁶⁷ v tom' bo | v nei že N₂ v toi bo Mavr N₁ Brib Dab v nêi že Vat₁₉

⁶⁸ hlêbь | hъlebь Vat₁₀

⁶⁹ v | i N₁

⁷⁰ têlo | telo Vat₁₉ Lab₂ N₁ Vat₁₀ Brib

⁷¹ suč's(т)veno | sučastveno N₂ Kos Bar Vat₁₉ Lab₂ Vat₁₀ Brib Broz *illeg.* Mosk sučastvano N₁ sučь b(o)žastveno Dab

⁷² obračauť se | obračacet' se Brib

⁷³ radi | ciča Vat₁₀

⁷⁴ že | *om.* Vat₁₀ iže Dab

⁷⁵ h(гъst)ь | *om.* N₂ Vat₁₉

⁷⁶ b(og)ь | *add.* n(a)šь Brib

⁷⁷ hlêba | hleba Lab₂ Vat₁₀

⁷⁸ udrižit' se | udrižit' se N₂ Kos Bar Mavr Vat₁₉ Lab₂ N₁ Vat₁₀ Broz Brib udr'žit' se Dab

⁷⁹ O cênoviti ... udrižit' se | *deest* Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad

Êst me⁸⁰ vistinu ot vër'nihb⁸¹ .⁸² n' nikoliže razdret' se .⁸³ na⁸⁴ pače⁸⁵ raz'dêlenoû⁸⁶ s(ve)tboû⁸⁷ cêľь pod' vsakoû raz'dêlen'ê častiû prebivaet' .⁸⁸ priklučaûča se takoe bez'ь pod'vrženago v tožde stoet' .⁸⁹ da⁹⁰ vëra⁹¹ mêsto⁹² imat'ь⁹³ . egda⁹⁴ vidimoe nevidimo⁹⁵ priemlet' se⁹⁶ tuimь obrazomь

⁸⁰ me | se N₂ Kos Bar Vat₁₉ Mosk Lab₂ Vat₁₀ Broz

⁸¹ vër'nihb | vernihb Kos Bar Vat₁₉ *illeg.* Mosk Lab₂ Vat₁₀

⁸² Êst me v istinu ot vër'nihb | Vistinu êst' se ot vër'nago Mavr Vistinu êst' se ot v(ê)rnihb N₁ vist(i)nu ês't' se ot ver'nihb Brib Dab Segô hlêba êdut' vëri Vb₂ Pm Pad Drag Segô hliba êdut' verni Vb₃ Segô hlêba êdut' verni Metr

⁸³ n' nikoliže razdret' se · | iže ne s'krušaet' se N₂ N₁ Brib Dab Pm Vb₂ Vb₃ Metr Pad na nikoliže razderet se Kos Bar ki ne skrušaet' se Mavr i nikoliže ne skrušaet se Vat₁₉ *illeg.* Mosk na nikoliže raz'dret' se Lab₂ nikoliže razdelit' se Vat₁₀ na nikoleže razderet se Broz iže ne skrušaût' se Drag

⁸⁴ na | nь Vat₁₀ Brib Metr

⁸⁵ pače | p'če Pm Mavr pač Brib

⁸⁶ raz'dêlenoû | nerazdêl'noû N₂ Vat₁₉ raz'delenoû Lab₂ Vat₁₀ *om.* Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad

⁸⁷ s(ve)tboû | s(ve)tъboû Vat₁₉ sved'boû Lab₂ *om.* Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad

⁸⁸ cêľь pod' vsakoû raz'dêlen'ê častiû prebivaet' · | v' vs(a)komь dêlê cêľь prebivaet' N₂ cêľь pod' vsakoû razdêlen'ê častiê prebivaet' Kos cêľь pod' vsakoû razdêleniê čistiû prebivaet' Bar Broz i v' vsem' delê cêľь prebiv'et' Mavr v' vs(a)komь dêlê cêľь prebivaet' Vat₁₉ *illeg.* Mosk cêľь pod' vsakoû razdêleniê častiû prebivaet' Lab₂ v' vs(a)komь dêli cêľь prebivaet' N₁ cêľь poda v'sakoû razdêleni častiû prebivaet' Vat₁₀ v' v'sakomь dêli cel prebivaet' Brib va vsakomь deli cêľь prebivaet' Dab v' vs'kom' dêlê cêľь prëbivaet' Vb₂ vь vsakomь dêli cêľь prebivaet' Pm va vsakom dêli cel' prebivaet Vb₃ v' vsakom' dêli cêľь prebivaet' Metr vь vsakomь dêli cêli prebivaût' Drag vь vsakom' dêlê cêľь prëbivaet' Pad

⁸⁹ priklučaûča se takoe bez'ь pod'vrženago v tožde stoet' · | pod' inêmь obrazomь tьkožde sk'rvenь sьstoit' N₂ Vat₁₉ priklučaûčaê se takožde bez'ь podl(o)ženago v tomžde stoet' Kos priklučaûča se t(a)koe bez podvrženago v tom'e stoit' Bar priklučaûča se t(a)koe bez podvrženago v tome stoit' Broz pod' inêmь obrazomь t(a)koe svr'šenь s'stoit' Mavr *illeg.* Mosk priklučaûčago se takoe bez'ь pod'vrženago v tom'žde stoet' Lab₂ pod' inimь obrazom v tom'e skrv(ень) sasto(i)t' N₁ priklučaûčai se takoe bez p(o)dvrženiê v tome stoet' Vat₁₀ pod' inimь obrazomь t(a)koe s'vršenь sastoit' Brib pod'ь inimь obrazomь takoe skrušenь sas'toit' Dab *om.* Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad

⁹⁰ da | da bi Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad

⁹¹ vëra | vera Lab₂ N₁ Vat₁₀ Brib Dab vër'ni Vb₂ Pm Drag Pad verni Vb₃ Metr

⁹² mêsto | mesto Kos Mavr Lab₂ N₁ Vat₁₀ Dab Brib upvanie istinno Vb₂ Pm Pad ufanie istinno Vb₃ Metr upvanie Drag

⁹³ imat'ь | imêet'ь N₂ Mavr Vat₁₉ N₁ imeet'ь Brib Dab imêli Vb₂ Pm Drag Pad imeli Vb₃ Metr

⁹⁴ egda | k'da Mavr kada Vat₁₀ Broz *om.* Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad

⁹⁵ vidimoe nevidimo | vidimoe nevidimoe Mosk vidimi nevidêniemь Vb₂ vidimo nevidêniem' Pm Pad vidimi i nevideniemь Vb₃ vidimi nevideniemь Metr nevidimo nevidêniemь Drag

⁹⁶ priemlet' se | poždet se Vb₂ Vb₃ pogl'net' se Pm požret se Metr Pad poglnut' se Drag

.⁹⁷ skrveno⁹⁸ i umi⁹⁹ ot prehinieniê¹⁰⁰ bez'dar'ni vzdadet' se .¹⁰¹ iže¹⁰² ot¹⁰³ priklučaûcih'¹⁰⁴ se sudetъ¹⁰⁵ sebe¹⁰⁶ znanihъ¹⁰⁷ .¹⁰⁸ niedina takaže s(ve)tba e(stъ) see sp(a)sitel'nêišiê¹⁰⁹ eûže¹¹⁰ očiçaût' se grêsi¹¹¹ i sile nadodaût' se .¹¹² i misalъ vsêhъ duhovnihъ · m(i)l(o)sti obiluemъ (sic!) utučuet' se .¹¹³

⁹⁷ tuimъ obrazomъ ·] pod' dvoimъ obrazomъ N₂ Vat₁₉ tuždimъ obrazomъ Kos tuim' obrazomъ Bar Broz pod' tuimъ obrazomъ Mavr Dab tužimъ obrazomъ Mosk tuimъ obrazumъ Lab₂ pod' toim' obrazom t(a)koe N₁ tuž(i)mъ obrazomъ Vat₁₀ pod' voimъ obrazomъ Brib podъ tui obrazъ Vb₂ Pod' tuži obraz' Pm Drag Pad pod tui obrazъ Vb₃ Metr

⁹⁸ skrveno] skrvenъ Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad

⁹⁹ umi] mis'li N₂ Mavr Vat₁₉ N₁ Brib Dab

¹⁰⁰ prehinieniê] prehinen'ê Bar Broz

¹⁰¹ bez'dar'ni vzdadet' se ·] os'vobodet' se N₂ Vat₁₉ N₁ Dab bezdarni vzdadaetъ se Kos oslobodet' se Mavr os'vobodêt' se Brib

¹⁰² iže] ki Bar Mavr Broz *om.* Lab₂

¹⁰³ ot] *om.* N₁

¹⁰⁴ priklučaûcih'] priklûč'ših' N₂ N₁ priklûčaûcihъ Kos Bar Mavr Vat₁₉ Mosk Broz približaûcihъ Vat₁₀ prik'lûč'cih' se Brib priklûčiv'ših' Dab

¹⁰⁵ sudetъ] sebe Vat₁₀ sudêtъ Brib

¹⁰⁶ sebe] s(e)bê N₂ Lab₂ Brib sebi Kos

¹⁰⁷ znanihъ] znanihъ Vat₁₀

¹⁰⁸ i umi ... znanihъ] *om.* Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad

¹⁰⁹ niedina takaže s(ve)tba e(stъ) see sp(a)sitel'nêišiê] niedina s(ve)tostъ see s(ve)tosti sp(a)s(i)t(e)l'nêiši es'tъ N₂ niedna takoe svedba e(s)t(b) see spasitelneišiê Kos niedna t(a)koe sv(e)dba e(stъ) sêe sp(a)s(i)t(e)lnêišiê Bar Broz nied'na s(vê)tlostъ see s(ve)tine nêstъ sp(a)s(i)t(e)lnêišiê Mavr niedna s(ve)tostъ see s(ve)tъbi sp(a)sit(e)lnêiši e(stъ) Vat₁₉ niedna t(a)koe estъ s(ve)tba see sp(a)sit(e)lnêišiê Mosk nied'na takae sved'ba e(stъ) sie spasitelneišiê Lab₂ niedina s(ve)tostъ see s(ve)tine sp(a)s(i)t(e)l'nêiši e(stъ) N₁ niedina s(ve)tostъ see s(ve)tine spasitel'neišiê e(stъ) Brib niedina takoe s(ve)tba e(stъ) sie sp(a)sitelneiši Vat₁₀ niedina s(ve)tostъ sêe s(ve)tine sp(a)sitelneišiê estъ Dab niedina svêtlost' see svêtlosti nêst' večši Vb₂ Vb₃ niedina s(ve)tost' see s(ve)tosti nêst vek'ši Pm niedna s(vê)tlostъ see s(vê)losti nêst' večši Metr niedna s(ve)tostъ see s(ve)tosti nêstъ vekši Drag niedna svêtlost' see svêtlosti nêst' več'ši Pad

¹¹⁰ eûže] v' nei že N₂ Vat₁₉ N₁ Brib Dab Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad v koi Mavr ku Broz

¹¹¹ očiçaût' se grêsi] očiç'ût se gr(ê)si Mavr očiçaût se gresi Kos Lab₂ Metr očiçaût se grisi Vat₁₀ očiçaût se g'resi Brib

¹¹² i sile nadodaût se ·] eûže vs(a)ka krêpostъ prihoditъ N₂ Vat₁₉ N₁ Dab i sili nadodaût se Bar Broz sili nadod(a)ût se Kos Vat₁₀ eûže vs'ka krêpostъ prihoditъ Mavr seli nadodaût' se Mosk i sili nadeût' se Lab₂ eûže vs(a)ka k'rêpos'tъ prihoditъ Brib pro nûže krêpost' vsъka prihoditъ Vb₂ Pad pro nûže vsaka krêpost' prihoditъ Pm pro nûže kripost' vsaka prihoditъ Vb₃ Metr eûže vsaka kripostъ prihoditъ Drag

¹¹³ i misalъ vsêhъ duhovnihъ · m(i)l(o)sti obiluemъ utučuet' se ·] i misalъ č(lovêč)ska pl'nos'tiû vsêhъ d(u)hov'nihъ m(i)l(o)sti tučit' se N₂ Vat₁₉ i misalъ vsêhъ duhovnihъ · milosti obiliemъ utučaet se Kos i misalъ vsihъ d(u)hovnihъ m(i)l(o)sti obiliemъ utučaet se Bar Broz i mis(a)lъ č(lovêč)ska plna vs(ê)hъ d(u)h(o)vnihъ m(i)l(o)sti obiliemъ utučit'

Prinosit' se¹¹⁴ v cr(ь)kvi¹¹⁵ za živie¹¹⁶ i mrtvie¹¹⁷ da vsěmь prospěet' eže e(stь) za sp(a)s(e)nie vsěhь postavleno¹¹⁸ slat'kostь poslēe see · s(ve)t-be niktože izreči dovlěet' eūže duhovnaē slat'kostь v' svoemь is'točnici .¹¹⁹

se Mavr i mis(a)hь v'sihь d(u)h(o)vnihь m(i)l(o)sti obilie'mь utučaūt' se Mosk i misalь vsehь duhov'nihь milosti obilie'mь utučuet' se Lab₂ i misalь č(lověč)ska plno vs(ě)hь d(u)h(o)vnihь milosti vtučit' se N₁ i misalь vs(ě)hь dohovnihь m(i)l(o)sti obilnihь otlučacet se Vat₁₀ i misalь č(lověč)ka pl'no vs(ě)hь d(u)h(o)vnihь m(i)l(o)sti v'tučit' se Brib i misalь č(lověč)ska pl'no vsehь d(u)h(o)vnihь m(i)l(o)sti vtučit' se Dab i mislь č(lověč)ska · pl'nosti vsěhь blagihь vtučit' se Vb₂ Pad i mislь č(lověč)ska plnosti vs(ě)hь bl(a)gih' v tukosti Pm i misalь č(lověč)ska · plnosti vsehь blagihь vtučit' se Vb₃ i mis'l' č(lověč)ska plnositi vsěhь blagь vtučit' se Metr i mislь č(lověč)ska pl'no vsihь bl(a)gihь vtučit' se Drag

¹¹⁴ Prinosit' se | Prnosit' se Mavr I vzdacet' se Vb₂ Pm Vb₃ Metr Pad I vzdast' se Drag

¹¹⁵ v cr(ь)kvi | v' cr(ь)kva'hь N₂ N₁ Vb₂ Pm Metr Drag Pad v crikvi Kos Lab₂ v cr(ь)kvě Mavr v cr(ь)kvě Vat₁₀ v' crik'va'hь Brib Dab v crikav Vb₃

¹¹⁶ živie | žive N₂ Pm Metr

¹¹⁷ mrtvie | za mr'tve Pm mrtve Metr *praec.* za Drag mrtvie Pad

¹¹⁸ da vsěmь prospěet' eže e(stь) za sp(a)s(e)nie vsěhь postavleno | vsěmь k pomoči · že estь v pro sp(a)s(e)nie vsěhь posťavleno N₂ da vse'mь prospēet' eže e(s)t(ь) za spasenie vsehь postavleno Kos da vsimь prospěet' eže e(stь) za sp(a)s(e)nie vs(ě)hь postavleno Bar vs(ě)hь k pomoči eže e(stь) pro sp(a)s(e)nie vs(ě)hь postavleno Mavr vs(ě)hь k' pomoči eže e(stь) v pro sp(a)s(e)nie vs(ě)hь postavleno Vat₁₀ da vsěmь prospěet' eže es(tь) za sp(a)senie vsěhь postavleno Mosk da vsimь prispiet' eže e(stь) za spasenie vsehь postavleno Lab₂ v'simь k pomoči eže e(stь) pro spēnie vs(ě)hь postavleno N₁ da vse'mь prospēet' ča e(stь) za sp(a)senie vsehь postavleno Vat₁₀ da vsimь prospēet' ča e(stь) za sp(a)s(e)nie vs(ě)hь postavleno Broz vse'mь k' pomoči eže e(stь) pro s'pēnie vs(ě)hь pos'tav'leno Brib vse'mь k pomoči eže estь pro sp(a)sēniē vsehь postavleno Dab vsēm' k pomoči · eže estь pro sp(a)senie vsěmь stvoreno Vb₂ vsim' k pomoči · eže e(stь) pro sp(a)s(e)nie vsimь stvoreno Pm vsēm k pomoči · eže estь pro sp(a)senie vse'mь stvoreno Vb₃ eže est' vs(ě)m' k pom(o)či · pro sp(a)s(e)nie vsēm' stvoreno Metr Pad vsěmь k pomoči eže estь pro sp(a)senie vsimь stvoreno Drag

¹¹⁹ slat'kostь poslēe see · s(ve)tbe niktože izreči dovlěet' eūže duhovnaē slat'kostь v' svoemь is'točnici · | tьkožde see s(ve)tbe sladostь v svoemь istočnicē N₂ slatkostь sēe svetbe niktože izreči možet' eūže duhovnaē slatkostь v svoemь istočnici Kos slatkostь poslie see s(ve)tbi niktože izreči dovlěet' eūže d(u)hovnaē slatkostь v svoemь istočnicē Bar slatkostь poslie see s(ve)tbi niktože izreči dovlěet' ku d(u)hovnaē slatkostь v svoemь istočnicē Broz t(a)kožde see s(ve)tьbi sladostь nikt(o)že izreči možet' eūže d(u)hovnaē sl(a)dostь v svoemь istočnicē Vat₁₀ slat'kosti poslie sie s(ve)tbe niktože izreči dovlěet' · eže d(u)h(o)vnaē s(vě)tlostь v' svoemь istočnicē Mosk slat'kostь poslie sie sved'bi niktože izreči dovlěet' eūže duhov'naē slat'kostь v svoemь istoč'nicē Lab₂ takožde sie s(ve)tine sladosti niktože izreči možet eūže d(u)h(o)vnaē sladostь v' svoemь istočnicē N₁ slatkostь poslie see s(ve)tbe niktože izreči dovlēet' eūže duhovna slatkostь v svoemь istočnicē Vat₁₀ t(a)koždē sie s(ve)t(i)ne s'lados'ti nik'tože iz'reči možet' · eūže d(u)h(o)vnaē s'lados'tь v svoemь is'toč'nici Brib taždē see s(ve)tine sladostь niktože izreči možet' eūže d(u)h(o)vnaē sladostь v' svoemь istočnice Dab Slatkosti see s(ve)tine niktože možet' izreči v nei že

vkušaet' se i v'spominaet' se¹²⁰ pametъ onoe¹²¹ · ūže¹²² v svoemъ mučeni g(ospod)ь · pokaza¹²³ previsokie lûb've¹²⁴ otnudêže da têsneê se l(û)bve neizmêrastvie¹²⁵ sr(ъd)cemъ vnaznulo bi se vêr'nihъ¹²⁶ v poslêd'nei večeri¹²⁷

d(u)h(o)vna sladost' v svoem istočnicê Vb₂ Slat'kosti sie s(ve)tine niktože možet' izreči · v nei že d(u)h(o)vna sladost' v svoem' istočnici Pm Pad Slatkosti see s(ve)tine niktože možet' izreči v nei že d(u)h(o)vna sladost' v svoem' istočnici Vb₃ Metr Sladosti see s(ve)-tosti niktože možetъ izreči v nei že d(u)ševna sladostъ v' svoemъ istočnici Drag

¹²⁰ i v'spominaet' se | *om.* Vat₁₀ i pominaet' se Vb₂ Pm Vb₃ Drag Pad i pominet se Metr

¹²¹ pametъ onoe | *add.* previšnee lûb'vi N₂ N₁ pametъ onae Bar Broz onožde previšneje lûbvi Vat₁₉ *om.* Vat₁₀ onoe pametъ proviš'nie lûbi Brib *add.* previš'nêe lûbvi Dab razumno Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad

¹²² ūže | *om.* Kos Mosk Vat₁₀ eūže Bar ku Broz Tožde eže Vb₂ Pm Vb₃ Metr Pad Toje eže Drag

¹²³ v svoemъ mučeni g(ospod)ь · pokaza | v' mučenii h(гъst)ь pokaza N₂ v svoemъ mučenii h(гъst)ь pokaza Kos Vat₁₀ Bar Broz v mučênii h(гъst)ь pokaza Vat₁₉ v' mučen'i h(гъst)ь pokaza N₁ v svoemъ m(u)č(e)ni h(гъst)ь pokaza Mosk v m(u)č(e)ni h(гъst)ь pokaza Brib Dab g(ospod)ь v muku svoû stvori pokazaetъ Vb₂ Vb₃ h(гъst)ь v muku svoû služi · pokazaet' Pm Pad Metr g(ospod)ь v muku svoû složi i pokazaetъ Drag

¹²⁴ previsokie lûb've | *om.* N₂ N₁ Brib Dab previsokie lûbvi Kos Mosk obače vas' činъ ono-žođe d(ъ)ne h(гъsto)vju mučeniû pristoitъ Vat₁₉ previsokie lûbve Vat₁₀ višnee lûbve dragost' Vb₂ Pad previš'nee lûbvi dragostъ Pm Drag višnee lûbve dragost Vb₃ višnee lûbve dragostъ Metr

¹²⁵ otnudêže da têsneê se l(û)bve neizmêrastvie | sego radi da sêe lûb'vi neiz'mêrnie N₂ otnudêže da têsnee sêe lûb'vê neizmeranstvie Kos otnudêže da tesnie see lûbve neizmêranstvie Bar Segor(a)di da see lûbvi neizmêrnie Vat₁₉ otnudêže da tesnie see lûb've neizmeranie Mosk otnudêže da tesnee lûb've neiz'meran'stvie Lab₂ sego radi da see lûb'vi neiz'mêrne N₁ otnudêže sie da t(ê)l(e)snie lûbve neizmeranstvie Vat₁₀ otnudêže da tesnie see lûbve neizmêranstvie Broz Segor(a)di da see lûbi neiz'mernie Brib sego radi da see lûb'vi neizmer'nie Dab I togo radi istina se ežde previšnee lûbve Vb₂ Pad I ob'to istinno sie eže previšnee lûbve Pm I togo radi istina se eže previšnee lûbve Vb₃ I togo radi istina se ežde previšnee lûbve Metr I op'to istin'no se eže previšnee lûbvi Drag

¹²⁶ sr(ъd)cemъ vnaznulo bi se vêr'nihъ | v sr'ca pravovêrnihъ vnaznula se bi s'vršenie N₂ srcem vnaznulo se bi vêrnihъ Kos srcemъ vêrnihъ v'naznulo se bi Bar Broz v sr(дъ)ca pravovêrnihъ vnaznulo se bi svršenie Vat₁₉ sr(ъd)cemъ vnaznulo se bi vêrnihъ Mosk srcemъ vnaz'nulo se bi vêr'nihъ Lab₂ v sr(дъ)ca pravover'nihъ vnaznulo se bi svr'šeniê N₁ sr(дъ)cemъ vnaz'nulo se bi vêrnihъ Vat₁₀ v sr(дъ)ca pr(a)vover'nihъ v'naz'nuli se bi svršenie Brib v s(rдъ)ca pravover'nihъ vnaznulo se bi svršenie Dab vnidet' v sr(дъ)ce vêr'nim' Pm Drag da vnidet' v sr(дъ)ca vêr'nimъ Vb₂ Pad da vnidet' v sr(дъ)ca vêrnimъ Vb₃ da vnidet' srca vêrnim' Metr

¹²⁷ v poslêd'nei večeri | na poslêd'nêi vêčerê N₂ v poslêdnei večeri Kos Bar Broz na posl(ê)d-nêi vêčerê Vat₁₉ v poslêdnei v(e)čerê Mosk v poslêd'nei vičeri Lab₂ na poslêdnei večeri N₁ Brib poslêdnee vičere Vat₁₀ na poslêdnei vičerê Dab Na poslêdnei večeri Vb₂ Pad Na poslêdnei večeri Pm Na poslêdne vêčere Vb₃ Na poslêdnei vičeri Metr na poslêdnei večeri Drag

egda¹²⁸ paskou¹²⁹ s' učenic¹³⁰ brženo¹³¹ priëti imêe¹³² ot sego mira¹³³ · k' o(ť)cu¹³⁴ siû sved'bu¹³⁵ postavi¹³⁶ êk(o) svoego mučeniê¹³⁷ pomênakъ včini · obrazъ vehihъ (sic!) naplniti¹³⁸ čudese ot nego stvorenihъ ~ naivek'šee¹³⁹ iz' svoego oskr'blen'ê otšastъ vêre¹⁴⁰ utêšenie edinoe¹⁴¹ .¹⁴²

¹²⁸ egda | kada Broz kogda Pm

¹²⁹ paskou | pasku N₂ Vat₁₉ N₁ Brib Dab Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag Pad

¹³⁰ s' učenic | sь uč(e)n(i)ki svoimi N₂ Vat₁₉ N₁ Brib Vb₂ Pm Pad Metr sa uč(e)n(i)ci Bar Mosk Lab₂ Broz sa učenic Vat₁₀ sa uč(e)n(i)ki svoimi Dab Drag sa učenic svojimi Vb₃

¹³¹ brženo | služivъ N₂ Vat₁₉ N₁ Dab s'lužitъ Brib stvori Vb₂ Vb₃ Pad Metr služi Pm složi Drag

¹³² priëti imêe | imêše preiti N₂ Vat₁₉ N₁ Pm preiti imee biše Kos preiti imêe b(i)še Bar Broz preiti imee biše Mosk preiti imie Lab₂ preiti imiše biše Vat₁₀ imeše preiti Brib imêše prëiti Dab hote prëiti Vb₂ Pad hote preiti Vb₃ Metr i imêše preiti Drag

¹³³ ot sego mira · | ot mira sego N₂ Vat₁₉ ot se mira Pm

¹³⁴ k' o(ť)cu | ka otcu Kos ka o(ť)cu Bar Broz Mosk Lab₂ Dab Drag om. Vat₁₀ ka ocu Vb₃

¹³⁵ sved'bu | s(ve)tbu N₂ Kos Bar Mosk N₁ Broz Brib Dab Vat₁₀ s(ve)tbu Vat₁₉ s(ve)tinû Vb₂ Pm Vb₃ Metr Pad s(ve)tostъ Drag

¹³⁶ postavi | om. Vb₂ Pm Vb₃ Metr Drag illeg. Pad

¹³⁷ êk(o) svoego mučeniê | êko v m(u)č(e)niê svoego N₂ Vat₁₉ êko m(u)č(e)n(i)ê svoego N₁ Brib êk(o) m(u)čen'ê svoego Dab v muki svoee Vb₂ Vb₃ Metr v' svoû muku Pm Drag illeg. Pad

¹³⁸ pomênakъ včini · obrazъ vet'hihъ naplniti | vêč'nu ob'razi vet'hihъ is'pl'nenie N₂ romin(a)къ vêčni obrazъ vêthihъ naplnitvi Kos rominakъ v(ê)čni obraz vethihъ naplnitvi Bar Broz v pametъ vêčnuû obrazi vet'hihъ isplnenie Vat₁₉ rominakъ včini obrazъ vetihihъ naplnitvi Mosk rominakъ vêč'ni obrazъ vet'hihъ naplnit' vi Lab₂ v pametъ vêčnuû obrazi vet'hih isplneno N₁ rominakъ vêčni obrazъ vet'hago nъplnit vi Vat₁₀ v' pametъ v(ê)čnuû obrazi vethihъ is'plnen'e Brib v pametъ vêčnuû obrazъ svoihъ isplnenie Dab v pamet' v(ê)čnuû stvori (finis) Pm pamet vêčnuû stvori Vb₂ pametъ vêčnuû stvori Vb₃ pamet' vêčnuû stvori Metr Pad v pametъ vêčnuû stvori Drag

¹³⁹ čudese ot nego stvorenihъ ~ naivek'šee | naivekšee čudesъ ot nego stvorenihъ N₂ N₁ Vat₁₉ č(u)d(e)se ot nego stvorenihъ naivekš'e Kos čudesъ ot nêgo stvorenihъ naivekše Mosk čudese ot nego stvorenihъ nъivekšee Vat₁₀ naivek'šie čudesъ ot' nego s't'vorenihъ Brib naivek'še čudesъ ot nego s'tvorenihъ Dab om. Vb₂ Vb₃ Metr Pad Drag

¹⁴⁰ iz' svoego oskr'blen'ê otšastъ vêre | i ot svoego ošastiê osk'rblenomъ N₂ i ot svoego ošastiê osk'rblenimъ Vat₁₉ N₁ i ot svoego oskrblenimъ otšastviê Kos i ot svoego otšastiê oskrblenimъ Bar Broz ot svoego oskrblenimъ otšastiê Mosk Vat₁₀ iz' svoego os'krbleniê otšastъ vere Lab₂ i ot s'voego ošas'tiê os'krb'lenimъ Brib i ot svoego ošas'tviê os'kr'blenimъ Dab Dab om. Vb₂ Vb₃ Metr Pad Drag

¹⁴¹ utêšenie edinoe | utešenie edinoe Mosk Vat₁₀ utešene edinoe Lab₂ Dab utišenie edinoe N₁ utišen'e edinoe Brib om. Vb₂ Vb₃ Metr Pad Drag

¹⁴² slat'kostъ poslêe see ... utêšenie edinoe | deest Mavr

Podobaetъ takoe¹⁴³ želēniū¹⁴⁴ vēr'niĥ¹⁴⁵ · častno¹⁴⁶ · vspominati¹⁴⁷ postavlenie stolъ (sic!) sp(a)sonos'nie ·¹⁴⁸ tol'mi¹⁴⁹ že dnevnjie (sic!) sved'bi ·¹⁵⁰ da neizrekomi¹⁵¹ činъ b(o)žstvenago¹⁵² nastoēniē¹⁵³ v s(ve)tbi¹⁵⁴ vidimoi¹⁵⁵ častimъ¹⁵⁶ i hv(a)lit' se b(o)žie sila¹⁵⁷ êže¹⁵⁸ v s(ve)tbi¹⁵⁹ onoe¹⁶⁰ toliko čudese dēlaetъ ·¹⁶¹ takoe že i ot tolъ¹⁶² sp(a)s(i)t(e)lna¹⁶³ · tol'mi¹⁶⁴ že slat'ka bl(a)-godēt'stviē is'platet' se¹⁶⁵b(og)u · hv(a)lъ¹⁶⁶ držaniē¹⁶⁷ dēēniē¹⁶⁸ · v istinu¹⁶⁹ i

¹⁴³ Podobaetъ takoe | I t(a)ko podobaetъ N₂ Vat₁₉ Dab Podobaetъ takožde Kos Lab₂ I t(a)koe podobaetъ N₁ v. *Dodatak* Vb₂ Vb₃ Metr Pad Drag

¹⁴⁴ želēniū | želeniū N₂ Bar Lab₂ N₁ Broz Dab želeni Vat₁₀

¹⁴⁵ vēr'niĥ | verniĥ Kos Vat₁₉ Lab₂ N₁ Vat₁₀ Dab

¹⁴⁶ častno | čьstno Kos čas'no Lab₂

¹⁴⁷ vspominati | vsp(o)menuti Kos vьspominati Vat₁₉ add. i Dab

¹⁴⁸ stolъ sp(a)sonos'nie · | toliko sp(a)s(i)t(e)l'nie N₂ Vat₁₉ N₁ t(o)l spa(sono)snie Kos tolъ sp(a)sonosnie Bar Vat₁₀ toli sp(a)sonosnie Mosk tolъ spas'onos'noe Lab₂ tolъ sp(a)senosnie Broz toliko sp(a)sitelnoe Dab

¹⁴⁹ tol'mi | toliko Dab i tol(i)ko N₁

¹⁵⁰ dnevnjie sved'bi · | divnie s(ve)tbi N₂ N₁ dnevnjie s(ve)tbi Kos Bar Broz Mosk Vat₁₀ divnie s(ve)tъbi Vat₁₉ dnev'noe sved'bi Lab₂ div'ni svētbi Dab

¹⁵¹ neizrekomi | nezrekomi Mosk N₁ nezremi Vat₁₀ neizrēkomi Dab

¹⁵² b(o)žstvenago | božastvenago Lab₂

¹⁵³ nastoēniē | prižrēbieniē N₂ Vat₁₉ približaniē N₁ Dab nъstoēniē Vat₁₀

¹⁵⁴ v s(ve)tbi | v svēt'bi N₂ v s(ve)tъbi Kos v sved'bi Lab₂

¹⁵⁵ vidimoi | div'nimo Dab

¹⁵⁶ častimъ | čьstimъ N₂

¹⁵⁷ sila | močъ N₂ Vat₁₉ N₁ Dab siē Mosk

¹⁵⁸ êže | ka Vat₁₀ Broz iže Dab

¹⁵⁹ v s(ve)tbi | v' s(ve)tъbi Vat₁₉ v sved'bi Lab₂

¹⁶⁰ onoe | toizde N₂ Vat₁₉ onoi Bar Mosk Broz tožde N₁ toždē Dab

¹⁶¹ toliko čudese dēlaetъ · | tolika čudesa tvoritъ N₂ Vat₁₉ N₁ Dab toliko č(u)d(e)se delaetъ Kos toliko čudese dēlaetъ Mosk toliko čudese delaetъ Lab₂ Kos Vat₁₀

¹⁶² takoe že i ot tolъ | tьkožde že i ot tolē N₂ Vat₁₉ takožde že i ot tolъ Kos tьkoe že i ot tolъ Mosk tako eže o i tolъ Lab₂ t(a)kožde že i ot (t)oli N₁ takoe ot tolъ Vat₁₀ takoe že ot toli Dab

¹⁶³ sp(a)s(i)t(e)lna | sp(a)s(i)t(e)lni Mosk spasitel'na Lab₂

¹⁶⁴ tol'mi | tolimi N₁ toži mi Dab

¹⁶⁵ slat'ka bl(a)godēt'stviē is'platet' se | sl(a)vna bl(a)godēt'st'viemъ vzdadut' se N₂ Vat₁₉ slatka bl(a)godet'stviē izpl(a)tet se Kos slat'ka blagodet'stviē isplatet' se Lab₂ slat'ka bl(a)-godēt'stviē i vzdadut' se N₁ slatka blagodet'stviē isplnaet se Vat₁₀ i slat'ka blagodēt'stviē i v'zdadut' se Dab

¹⁶⁶ hv(a)lъ | h(va)la Vat₁₀

¹⁶⁷ držaniē | dl'žnago N₂ Vat₁₉ dlžnaē Kos Bar Lab₂ Broz *illeg.* Mosk Dab dužna Vat₁₀

¹⁶⁸ dēēniē | diēniē Bar Broz deēniē Lab₂ Vat₁₀

¹⁶⁹ v istinu | v istini N₁

ače¹⁷⁰ v d(ь)нъ¹⁷¹ večere¹⁷² egda¹⁷³ s(ve)tba¹⁷⁴ prědъrečenaê znaet' se¹⁷⁵ po-
stavlena meû¹⁷⁶ mašъ¹⁷⁷ čačeniê¹⁷⁸ ot postavljeniê ee vlačee ·¹⁷⁹ pomenuet' se
imat' se¹⁸⁰ v(ь)сѣ obače¹⁸¹ ·ostali onogožde d(ь)ne činъ pristoitъ h(ръstov)u
mučen'û prěmo egože mučen'ê čačeniû ·¹⁸² cr(ь)k(ь)въ¹⁸³ v no vr(ê)me¹⁸⁴
zadržit' se¹⁸⁵ ~¹⁸⁶

¹⁷⁰ i ače | ako Vat₁₀ i ako Broz

¹⁷¹ d(ь)нъ | danъ Kos Vat₁₉ Vat₁₀ Dab

¹⁷² večere | vêčere N₂ vêčere Vat₁₉ vičere Lab₂ Vat₁₀ *illeg.* Dab

¹⁷³ egda | kada Vat₁₀ Broz *illeg.* Dab

¹⁷⁴ s(ve)tba | s(ve)tъba Vat₁₉ sobota Lab₂ *illeg.* Dab

¹⁷⁵ prědъrečenaê znaet' se · | pridъrečen(a)ê znaet se Kos pred'r(e)čenaê znaet se Bar Mosk N₁
Vat₁₀ Broz predъrêčenaê znaet' se Lab₂ *illeg.* Dab

¹⁷⁶ meû | meždu Vat₁₉

¹⁷⁷ mašъ | mise Kos miseвъ Mosk mišъ Vat₁₀ *illeg.* Dab

¹⁷⁸ čačeniê | čьčeniê N₂ čačen'ê N₁ *illeg.* Dab

¹⁷⁹ ot postavljeniê ee vlačee · | *om.* Vat₁₀

¹⁸⁰ pomenuet' se imat' se | pomenutie imat' se N₂ Vat₁₉ Lab₂ Dab spom(e)n(u)tie imat se Kos
vspomenut'e imat se Bar Mosk Broz pomenut'e imat' se N₁ vspomenutie imat se Vat₁₀

¹⁸¹ v(ь)сѣ obače | obьče v(ь)сѣ N₂ vasъ ubo ob(a)če Kos obače ubo vistinu vasъ Vat₁₉ vasъ
obače Lab₂ obače v(ь)сѣ N₁ obače vasъ Dab

¹⁸² ostali onogožde d(ь)ne činъ pristoitъ h(ръstov)u mučen'û prěmo egože mučen'ê čačeniû
· | činъ proči onogožde d'ne h(ръsto)vu mučeniû N₂ ostali onogožde dne čin prist(o)it
h(ръsto)vu m(u)čeniû premo egože m(u)č(e)niê čačen(i)û Kos ostali onogoe d'ne činъ
pristoitъ h(ръsto)vu m(u)č(e)niû premo · egože m(u)č(e)niê čačeniû Bar činъ proči ono-
gožde d(ь)ne k'rstovu mučeniû pristoitъ prěmo egože muč(e)niê Vat₁₉ ostali on<o>gae dne
činъ pristoitъ h(ръsto)vu m(u)č(e)niû primo egože m(u)čene čačen'û Mosk ostalo onogo-
žde dne činъ pristoitъ h(ръsto)vu mučeniû premo egože mučeniê čačeniû Lab₂ čin' proči
onogožde d(ь)ne h(ръsto)vu mučen'û pristoitъ prěmo eg(o)že mučen'ê čačen'û N₁ ostali
onogo d(ь)ne činъ pristoitъ h(ръsto)vu m(u)čeniû premo egože m(u)č(e)niê čačeniû Vat₁₀
č(i)нъ proči onogoždê d(ь)ne h(ръsto)vu m(u)čeniû pristoitъ prěmo ego m(u)čen'ê čačeniû
Dab ostali onogoe d(ь)ne činъ pristoitъ h(ръsto)vu m(u)č(e)niû premo koga m(u)č(e)niê
čačeniû Broz

¹⁸³ cr(ь)k(ь)въ | crikavъ Lab₂ crkvъ Dab

¹⁸⁴ v no vr(ê)me | vь ono vr(ê)me N₂ Vat₁₉ v(ь) ono vtime Kos Bar Vat₁₀ Broz va ono vtime
Mosk v ono vtime Lab₂ va ono vr(ê)me N₁ va ono vtime Dab

¹⁸⁵ zadržit' se | zadržitъ N₂ Vat₁₉ N₁ Dab zadržit se Kos Bar Broz

¹⁸⁶ Podobaetъ takoe ... zadržit' se | *deest* Mavr Brib

Otnudêže¹⁸⁷ i da cêlimь¹⁸⁸ bržen'stviê¹⁸⁹ činomь postavlene¹⁹⁰ tolíkie¹⁹¹ s(ve)tbi¹⁹² častno¹⁹³ vspominali¹⁹⁴ bi pl(ь)къ v(êr)ni¹⁹⁵ rim'ski arhierêi¹⁹⁶ ur'banь¹⁹⁷ četvrti¹⁹⁸ · see¹⁹⁹ s(ve)tbi²⁰⁰ želêniemь²⁰¹ · prilêplêny²⁰²m(i)l(o)-st(i)vo postavi²⁰³ pridьrečen(a)go²⁰⁴ postavleniê²⁰⁵ pametь²⁰⁶ v prvuû feriû petuû²⁰⁷ po oktabê²⁰⁸ pet(i)k(o)stь²⁰⁹ ot vsêhь vêr'nihь brže se²¹⁰ daže²¹¹ (sic!)

¹⁸⁷ Otnudêže | Otnûdeže N₂ Bar Broz Vb₃ Metr Otnudeže Kos Lab₂ Vat₁₀ Dab Otnûdeže Mavr Vat₁₉ N₁ Brib

¹⁸⁸ cêlimь | celim Kos Lab₂ celeniemy Mavr Brib cêmy N₁ cel'ímь Vat₁₀ Vb₃ Metr celiemy Dab

¹⁸⁹ bržen'stviê | br'ženičьs'tviê N₂ brženičastviê Kos Bar Broz brženačastviê Vat₁₉ brženič'stviê Mosk božastviê Lab₂ N₁ Brib Dab brženičestviê Vat₁₀

¹⁹⁰ postavlene | postavlениmь N₂ Vat₁₉ post(a)vlenie Kos Bar Vat₁₀ Broz Vb₃ Metr post(a)-vlênie Mosk *illeg.* Dab

¹⁹¹ tolíkie | toliki Brib tolikoe Dab

¹⁹² s(ve)tbi | s(ve)tьbi N₂ Mavr Vat₁₉ sved'bê Lab₂ sьvet'bi Brib

¹⁹³ častno | čьstno N₂ Mavr Metr časno Mosk Lab₂ N₁

¹⁹⁴ vspominali | vs'pominal' N₂ Vat₁₀ Brib vspominal Kos Bar Mavr Vat₁₉ Mosk Lab₂ N₁ Broz Dab Vb₃ vspomin'l Metr *illeg.* Dab

¹⁹⁵ v(êr)ni | verni Vat₁₉ Mosk Lab₂ N₁ Vat₁₀ Vb₃ Metr vernie Brib *illeg.* Dab

¹⁹⁶ arhierêi | arhierei Lab₂ Vat₁₀ Vb₃ Metr *illeg.* Dab

¹⁹⁷ ur'banь | or'banь Brib Dab

¹⁹⁸ četvrti | četrti N₂ Bar Broz Metr ·g̃· ti Mavr

¹⁹⁹ see | sêe Kos Vb₃ se Mosk sie Lab₂ Vat₁₀ Brib

²⁰⁰ s(ve)tbi | s(ve)tьbi N₂ Vat₁₉ sved'bi Lab₂ sv(e)tbe Dab

²⁰¹ želêniemь | želeniemy N₂ Kos Bar Vat₁₉ Lab₂ N₁ Vat₁₀ Broz Brib Vb₃ Metr i želeniemy Dab

²⁰² prilêplêny | prilipleny N₂ Kos Bar Vat₁₀ Broz Brib Dab Vb₃ Metr prilêpleny Mavr Vat₁₉ Mosk prilepleny Lab₂ N₁

²⁰³ postavi | post'vi Mavr postaviti Mosk *add.* pametь N₁

²⁰⁴ pridьrečen(a)go | prêd'r(e)čenago N₂ Bar Broz Mosk prêdrečenago Kos Dab sprêdьr(e)-č(e)n(a)go Mavr prêžderêčenago Vat₁₉ pred'rečenago Lab₂ N₁ Vat₁₀ Brib Vb₃ Metr

²⁰⁵ postavleniê | nareždeniê N₂ nareždêniê Vat₁₉ poureen'ê N₁ pourejeniê Brib pour'enê Dab

²⁰⁶ pametь | om. N₂ Vat₁₉ N₁

²⁰⁷ v prvuû feriû petuû | prvi četrtakь N₂ Mavr Vat₁₉ Dab v prvu petuû feriû Bar Broz prvi četv'rtakь N₁ Brib v prvuû feriû petu Vb₃ Metr

²⁰⁸ oktabê | okt(a)bi N₂ Mosk Lab₂ Brib Vb₃ Metr oktavi Kos Bar Vat₁₀ Broz Dab

²⁰⁹ pet(i)k(o)stь | petikosti Kos Lab₂

²¹⁰ ot vsêhь vêr'nihь brže se | vs(ê)my vêrnimь čtovati N₂ Vat₁₉ N₁ otъ vsehь vêrnihь brže se Kos ot vsêhь vêrnihь da bržet se Bar Broz ot vs(ê)hь vêr'nihь bržet' se Mavr ot v'sêhь v(ê)rno br'žet' se Mosk ot vsihь ver'nihь brže se Lab₂ ot vsehь vernihь bržet' se Vat₁₀ vs(ê)my ver'nimь čtovati Brib vsemь ver'nimь čtovati Dab ot vsehь vernihь brže se Vb₃ ot vs(ê)hь vernihь brže se Metr

²¹¹ daže | da iže mi N₂ Vat₁₉ N₁ Brib Dab da iže Bar Ta iže Mavr Da ki Broz

po vseмь²¹² lêta²¹³ obručî²¹⁴ sieû²¹⁵ s(ve)tboû²¹⁶ viknemь k' sp(a)s(e)niû²¹⁷
 ee²¹⁸ postavlenie^{219 220} v'²²¹ ono n'vlač'no²²² vr(ê)me²²³ vspomemь²²⁴ v ne-
 že²²⁵ d(u)hь s(ve)ti²²⁶ · uč(e)n(i)k(o)mь²²⁷ sr(dь)ca²²⁸ iz'učî²²⁹ pl(ь)no pozna-
 ti^{230 231} see taini s(ve)tbe²³² ibo v' onoe²³³ vr(ê)me²³⁴ načetь²³⁵ siê s(ve)tba²³⁶
 ot²³⁷ vêr'nihь²³⁸ častiti se²³⁹ · čtet' bo se v dêêni²⁴⁰ ap(usto)lskihь²⁴¹ da bêhu²⁴²

²¹² vseмь | vsego N₂ Bar Vat₁₉ N₁ Broz Dab v'sa Mosk vsega Brib

²¹³ lêta | leta Mosk Lab₂ N₁ Vat₁₀ Dab Metr

²¹⁴ obručî | op'hojeniemь N₂ orpoždeniemь Vat₁₉ ob'hojeniemь N₁ orpoeniemь Brib
 obhoeniemь Dab

²¹⁵ sieû | seû N₂ siû Bar Mavr Vat₁₉ N₁ Vat₁₀ Broz Brib Dab Vb₃ si Metr

²¹⁶ s(ve)tboû | s(ve)tbu N₂ Bar Mavr Vat₁₉ N₁ Vat₁₀ Brib Broz Dab Vb₃ Metr sved'boû Lab₂

²¹⁷ sp(a)s(e)niû | sьp(a)s(e)niû n(a)š(e)mu N₂ add. n(a)š(e)mu Vat₁₉ N₁ Brib Dab

²¹⁸ ee | nee Bar Broz

²¹⁹ postavlenie | postavlen'e Mavr Mosk Brib Dab

²²⁰ k' sp(a)s(e)niû ee postavlenie | om. Lab₂

²²¹ v' | va Kos Vat₁₉ Mosk Lab₂ N₁ Vb₃

²²² n'vlač'no | osob'no N₂ Vat₁₉ N₁ Brib Dab navlačno Kos Bar Mavr Mosk Broz Vb₃ navlaš'no
 Lab₂ nъvlaš'no Vat₁₀

²²³ vr(ê)me | vrime Kos Bar Lab₂ Vat₁₀ Broz Brib Vb₃ Metr add. gor'kimь piteniemь pitêahu
 se Dab

²²⁴ vspomemь | v'spominaemь N₂ Bar Vat₁₉ N₁ Broz Brib Dab spomenemь Metr

²²⁵ v neže | kogda N₂ Vat₁₉ N₁ Brib t(a)ko Bar Broz v nemže Mavr

²²⁶ d(u)hь s(ve)ti | s(ve)ti d(u)hь Brib

²²⁷ uč(e)n(i)k(o)mь | učениковь Kos Bar Vat₁₀ Broz Dab Vb₃ učеникь Vat₁₉ Mosk N₁

²²⁸ sr(dь)ca | sr'ca N₂ Kos Lab₂

²²⁹ iz'učî | пьучî N₂ Brib naučî Vat₁₉ N₁ Dab

²³⁰ poznati | postavi Mavr znati Vat₁₀

²³¹ pl(ь)no poznati | roz'nati pl'no Brib plno rozъnaiti Vb₃

²³² see taini s(ve)tbe | siû tainou svêtoсть N₂ sie taini svetbe Kos see taini s(ve)tbi Mavr siû
 tainiу svetostь Vat₁₉ N₁ Brib see taini s(ve)tbê Mosk sie taini sved'be Lab₂ sie taini s(ve)tbu
 Vat₁₀ Dab sêe taini svedbe Vb₃

²³³ Ibo v onoe | Êže v tožde N₂ Vat₁₉ N₁ Ibo va ono Kos Bar Mosk Broz Êže v' ono Mavr Ibo
 va onoe Lab₂ Vb₃ Ibo v' ono Vat₁₀ êže Brib

²³⁴ vr(ê)me | vrime Kos Bar Lab₂ Vat₁₀ Broz Vb₃ Metr

²³⁵ načetь | naučitь Mosk nъčetь Vat₁₀

²³⁶ s(ve)tba | sved'ba Lab₂ Vb₃ s'vêt'ba Brib služba Metr

²³⁷ ot | o Vb₃

²³⁸ vêr'nihь | vernihь Kos Vat₁₉ Lab₂ Vat₁₀ Dab Vb₃ Metr

²³⁹ častiti se | čьstiti se N₂ Mavr častit(i) se Kos častit' se Mosk tvoriti se Metr

²⁴⁰ dêêni | dêêni N₂ deêni Kos Lab₂ Dab Vb₃ diên'i Bar Broz dêênihь N₁ Brib deêni Vat₁₀
 deênih' Metr

²⁴¹ ap(usto)lskihь | apostolskihь Vb₃

²⁴² bêhu | bihu Kos Mosk Lab₂ N₁ Vat₁₀ Brib Dab Vb₃

prebivaûce²⁴³ v²⁴⁴ učen'i²⁴⁵ ap(usto)l(o)vъ²⁴⁶ i opčen'i lomlen'i²⁴⁷ hlêba²⁴⁸ i²⁴⁹
 v²⁵⁰ m(o)l(it)vahъ · abie²⁵¹ po s(veta)go d(u)ha²⁵² po(s)lan'i²⁵³ daže pridъr(e)-
 čenê petaê feriê²⁵⁴ i²⁵⁵ po oktabahъ slêdečih onoe²⁵⁶ sp(a)s(ite)lnago²⁵⁷
 postavleniê čtenie²⁵⁸ dêet' se²⁵⁹ pametъ · i čačenie²⁶⁰ ot²⁶¹ sego bržitel'nêe²⁶²

²⁴³ prebivaûce | prebivačei N₁ prib'ližauče Brib

²⁴⁴ v' | va Kos Bar Vat₁₉ Mosk Lab₂ Broz Dab Vb₃

²⁴⁵ učen'i | učenji Vb₃

²⁴⁶ ap(usto)l(o)vъ | ap(usto)lscê N₂ Vat₁₉ N₁ Brib ap(usto)l'sci Mavr

²⁴⁷ i opčen'i lomlen'i | i vъ opčinê i v lom'len'i N₂ i opč(e)ni loml(e)ni Kos op'čeni v prelomleni Mavr i vъ opčinê i v lomlenii Vat₁₉ o op'čini lomleni Mosk i va občinê i v prelomleni N₁ i opčenii lomlenii Vat₁₀ i va op'čen'i i v' prelom'len'i Brib i va op'činê i v' prêlomleni Dab

²⁴⁸ hlêba | hliba Lab₂ Vb₃ hleba Vat₁₀

²⁴⁹ i | om. Lab₂

²⁵⁰ v | om. Kos Mosk Vat₁₀ Vb₃

²⁵¹ abie | tud'e Bar Broz tudêe Mavr

²⁵² po s(veta)go d(u)ha | v h(ъst)е Brib

²⁵³ po(s)lan'i | poslanii N₂ Vat₁₀ Dab poslannii Kos poslanii Bar Broz poslany Vat₁₉ poslušannii Lab₂ poslanji Vb₃ poslaniû Metr

²⁵⁴ Daže pridъr(e)čenê petaê feriê | I togo radi čet(v)rt(a)къ sprêd'r(e)čeni N₂ Mavr Dab Daže predrêčenaê petaê feriê Kos Mosk Da ubo prêd'r(e)čenaê petaê feriê Bar Broz I togo radi čet(v)rt(a)къ prêžder(e)čeni Vat₁₉ Daže predъrêčenaê petaê feriê Lab₂ I togo r(a)di četvrtakъ sprêd'rečeni N₁ Da iže predrêčenaê petaê feriê Vat₁₀ I togo radi sa pred'r(e)č(e)ni četvrtakъ Brib Daže predъrêčenaê feriê Vb₃ daže pred'rečenaê peta feriê Metr

²⁵⁵ i | om. Vat₁₀

²⁵⁶ po oktabahъ slêdečih onoe | d(о) os'mago d(ъ)ne N₂ po oktabahъ slêduûčih onogožde Kos po okt(a)vahъ slêdečih onogoe Bar Broz do os'mago d(ъ)ne Mavr Vat₁₉ Dab po okt(a)vahъ slêduûčih onogoždê Mosk po oktabahъ sleduûčih onogoe Lab₂ i d(о) osmago d(ъ)ne N₁ po oktavahъ sledečih otinogože Vat₁₀ i do ·ž· go d'ne Brib po oktabahъ sleduûčih onogožde Vb₃ po okt(a)b(a)hъ slêduûčih onogožde Metr

²⁵⁷ sp(a)s(ite)lnago | spasitel'nago Lab₂

²⁵⁸ čtenie | čъst'nê N₂ častnee Kos častnêe Bar Mosk N₁ Broz č'st'nêe Mavr čast'nê Vat₁₉ Vat₁₀ Dab čas'nee Lab₂ čъstniê Brib častnie Vb₃ č'stie Metr

²⁵⁹ dêet' se | deet se Kos Vat₁₀ Dab dêlaet' se Mosk

²⁶⁰ čačenie | čъčenie N₂ Mavr čačene Lab₂ čačeno Brib č'stnie Metr

²⁶¹ ot | om. Vat₁₉

²⁶² bržitel'nêe | čtovaniê N₂ Vat₁₉ N₁ Dab bržitelnie Kos Bar Vat₁₀ Broz Vb₃ Metr bržitel'nêe Lab₂ br'žetelnêe Mavr Mosk čtovany Brib

imat'se²⁶³ raz'davan'i²⁶⁴ · tēlesnih²⁶⁵ êže²⁶⁶ v cr(ь)kvaň²⁶⁷ prēstol'nih²⁶⁸ podaūt'se · bučim²⁶⁹ (!) kanonik(o)mъ²⁷⁰ vrēmeni²⁷¹ noč'nimi²⁷² naravno²⁷³ že d(ь)nev-nimi²⁷⁴ pridьrečeni²⁷⁵ rim'ski ar'hierēi²⁷⁶ im'že²⁷⁷ sego čina²⁷⁸ vr(ê)men(e)mъ²⁷⁹ vseмъ²⁸⁰ činēn'i²⁸¹ sob'stveno²⁸² v cr(ь)kvaň²⁸³ meū bēli mi (sic!)^{284 285} pl(a)-

²⁶³ imat'se | *om.* Mavr

²⁶⁴ raz'davan'i | razdevanie Kos razdilevani N₁ raz'dēlevan'ê Brib razdēlevanie Dab

²⁶⁵ tēlesnih | telesnih Kos Bar Lab₂ N₁ Vat₁₀ Broz Brib Dab Vb₃ Metr

²⁶⁶ êže | êk(o)že Mosk ka Vat₁₀ Broz

²⁶⁷ cr(ь)kvaň | crikvaň Kos Lab₂ Vb₃ crêkvaň Vat₁₉ creakv(a)ň Mosk

²⁶⁸ prēstol'nih | stolnih N₂ Vat₁₉ N₁ Brib Dab Metr prestolnih Kos Mosk Lab₂ Vat₁₀ Vb₃ prēsv(ê)tlīh Bar Broz *om.* Mavr

²⁶⁹ bučim | budučim N₂ Kos Bar Mavr Vat₁₉ Mosk Lab₂ N₁ Vat₁₀ Broz Brib Dab Vb₃ Metr

²⁷⁰ kanonik(o)mъ | kanov'nikomъ Mavr kьnonikomъ Brib Metr

²⁷¹ vrēmeni | vrīmenmi Kos Bar Broz vremēn'ni Mosk vrīmen'nimi Lab₂ Metr vrīmen'nimъ Vat₁₀ vrīmen'nimi Vb₃

²⁷² noč'nimi | i nočnimъ Vat₁₀

²⁷³ naravno | r(a)vno Kos Bar Mosk Lab₂ Vat₁₀ Broz Vb₃ Metr

²⁷⁴ d(ь)nev-nimi | dnēvnimi Kos dnevn'ni že Lab₂ dnevnimъ Vat₁₀

²⁷⁵ pridьrečeni | predьrečeni Kos Vb₃ Metr prēdrečeni Mosk predrečeni Lab₂ predrečenimi Vat₁₀

²⁷⁶ ar'hierēi | arhieī Mosk arhierēi Lab₂ Vat₁₀ Vb₃ Metr

²⁷⁷ im'že | onimъ ki Bar Broz iže Mosk imъ iže Lab₂ imъ ki Vat₁₀ imiže Vb₃

²⁷⁸ sego čina | čina sego Kos

²⁷⁹ vr(ê)men(e)mъ | vrīmenemъ Kos Bar Broz Vb₃ Metr vrīmenemъ Mosk vrīmenemъ Lab₂ vrīmenimъ Vat₁₀

²⁸⁰ vseмъ | vsimъ Kos vseмъ Lab₂

²⁸¹ činēn'i | čačeni Kos Bar Mosk Lab₂ Broz Vb₃ čačēnii Vat₁₀ č'čēni Metr

²⁸² sob'stveno | sobsvtēno Bar sobstveni Mosk sopstveno Vat₁₀

²⁸³ cr(ь)kvaň | crikvaň Kos Vb₃

²⁸⁴ bēli mi | bili bi Kos Bar Lab₂ Vat₁₀ Broz bil bi Mosk Metr bila bi Vb₃

²⁸⁵ vrēmeni noč'nimi ... bēli mi | i v' pročiň mēstēň sego čina pl'nih služečih · i vs(ê)mъ prihodečimъ t(ê)lomъ svoimъ k zap(o)v(ê)dnimъ i nareenimъ uramъ nočnimъ rav'no že dnevnimъ · tьžde arhierēi sprēd'r(e)čēni N₂ i v pročiň mestēň sego čina plno služečih · I vsēmъ prihodečimъ t(ê)lomъ svoimъ k zap(o)v(ê)dnimъ i nareenimъ g(o)đinamъ noč'nimъ i dnevnimъ · Tae rim'ski ar'hierēi sprēdьr(e)čēni Mavr i v pročiň mestēň sego čina pln'o služečih i vsēmъ prihodečimъ tēlomъ svoimъ k' zap(o)v(ê)dnimъ i nareždenimъ uramъ noč'nimъ rav'no že dnevnimъ tьžde arhierēi sprēdьrečēni Vat₁₉ i v pročiň' mestēň sego čina plno služečih i vs(ê)mъ prihodečimъ telomъ svoimъ k zap(o)v(ê)dnimъ i nareenimъ godinamъ nočnimъ i dnevnimъ tae rimski arhierēi prēd'rečēni N₁ i v' pročiň v' mestēň s(e)go čina pl'no s'lužečih i vs(ê)mъ prihodečimъ telomъ s'voimъ k' zap(o)v(ê)dnimъ i narejenimъ godinamъ noč'nimъ i d'nev'nimъ taje rim'ski ar'hierēi i pred'r(e)čēnimъ Brib i v' pročiň mestēň sego čina pl(ь)no služenih · i vseмъ prihodečimъ telomъ svoimъ k zap(o)v(ê)dnimъ i nareenimъ g(o)d(i)n(a)mъ d'nevnmъ i nočnimъ tae rim'ski ar'hierēi predьreč(e)ni Dab

čeniê duh'ovnaê²⁸⁶ ap(usto)lskoû²⁸⁷ prostranostiû²⁸⁸ podalb e(stb)²⁸⁹ · na to²⁹⁰
 da²⁹¹ simb vêr'nimb²⁹² ka²⁹³ tolika prazdnika²⁹⁴ brž(e)n'stviû²⁹⁵ · hlêp'nêe²⁹⁶
 i obil'nêe²⁹⁷ svršili bi se²⁹⁸ · otnudêže²⁹⁹ vsêmb³⁰⁰ istin'no³⁰¹ kaûčim' se³⁰²
 is'povêdêv'shim³⁰³ ki ûtrn'nemu činu³⁰⁴ sego prazdnika³⁰⁵ · nastoično³⁰⁶ v

²⁸⁶ plačenie duh'ovnaê | mazdi d(u)hov'nje N₂ N₁ Brib Dab m'zdu d(u)h(o)vnu Mavr m'zdi d(u)hovnie Vat₁₉ pla(a)čeniê dohov'naê Lab₂ plečeniê duhovnaê Vat₁₀ plačeniê duhovnaê Vb₃ v pl(a)čeniê d(u)h(o)vnaê Metr

²⁸⁷ ap(usto)lskoû | ap(usto)l'skoû Dab

²⁸⁸ prostranostiû | m(i)l(o)stiû N₂ Mavr Vat₁₉ N₁ Brib Dab

²⁸⁹ podalb e(stb) | polalb e(stb) Vat₁₀

²⁹⁰ na to | togo radi N₂ Bar Mavr Vat₁₉ N₁ Broz Brib Dab

²⁹¹ da | na Mavr *om.* Metr

²⁹² simb vêr'nimb | sice pravovêrni N₂ Vat₁₉ N₁ sim vernim Kos têmb vêrni Bar Broz sice pravover'ni Mavr simb v(ê)rni Mosk simb vernimb Lab₂ Vb₃ simi vernih Vat₁₀ da s(i)ce pr(a)vover'no Brib da sice pravover'ni Dab vsimb vernimb Metr

²⁹³ ka | k N₂ Bar Mavr Vat₁₉ N₁ Broz Dab Metr

²⁹⁴ prazdnika | *om.* Kos Vat₁₀ Vb₃ Metr praz'nika Lab₂

²⁹⁵ brž(e)n'stviû | čtovanî N₂ Vat₁₉ N₁ Brib Dab brženstviû Kos Mosk Lab₂ Vb₃ Metr čačeniû Bar Broz čtovan'û Mavr brženstviê Vat₁₀

²⁹⁶ hlêp'nêe | hlepnie Kos Brib hlpnie Bar Broz Vb₃ hlapnêe Mavr hlp'nêe Vat₁₉ Mosk hlpnee Lab₂ hlêb'nje N₁ hupnei Vat₁₀ hlêpnje Dab brže Metr

²⁹⁷ obil'nêe | ob(i)ln'e Kos obilnie Bar N₁ Broz Brib Dab Vb₃ Metr obilnee Vat₁₀

²⁹⁸ svršili bi se | shodili se bi N₂ Vat₁₉ Brib Dab s(a)šl(i) b(i) se Kos sašli bi se Bar Mosk Broz svr'silo se bi Mavr shodilo se bi N₁ sašli se bi Vat₁₀ s'sli bi se Vb₃ Metr

²⁹⁹ Otnudêže | Otnudêže N₂ Metr Otnudêže Kos Mosk Lab₂ Vat₁₀ Dab Vb₃ Otkuda Bar Broz Otnudêže Mavr Vat₁₉ N₁ Brib

³⁰⁰ vsêmb | vsem Kos vsimb Bar N₁ Broz Brib Vb₃ Metr vsemb Vat₁₀ Dab

³⁰¹ istin'no | istino Kos Vb₃ *om.* Brib

³⁰² kaûčim' se | *add.* i N₂ Kos Bar Mavr Vat₁₉ Broz Brib Dab kazaûčim' se Mosk k'ûčim se Metr

³⁰³ is'povêdêv'shim | i isp(o)v(ê)daûčim' grêhi svoje N₂ Mavr Vat₁₉ N₁ isprovêdav'shim Kos Vat₁₀ Vb₃ i isp(o)v(ê)дав'sim se Bar Broz Metr isprov(ê)dêv'sim se Mosk ispovidav'shim Lab₂ isp(o)v(ê)daûčim' grêhi s'voe Brib isp(o)v(ê)daûčim' grêhi grêhi svoje Dab

³⁰⁴ ki ûtrn'nemu činu | iže k' činu naûtrnû N₂ Vat₁₉ N₁ Dab iže ûtrnemu činu Kos ki k činu naûtrnû Mavr iže k' ûtrnemu činu Mosk iže ûtrn'nemu činu Lab₂ ki k ûtrnemu činu Vat₁₀ iže k' činu Brib ki k' ûtrnnomu činu pridub Vb₃ ki k' ûtrn'nemu činu Metr

³⁰⁵ prazdnika | praznika Kos Lab₂

³⁰⁶ nastoično | naistoično Mosk n'stoično Vat₁₀ nastoično Vb₃

cr(ь)kvi³⁰⁷ id'êže³⁰⁸ · služilo se blizъ bili bi ·r̄· d(ь)ni³⁰⁹ a iže³¹⁰ mise³¹¹ toli-
koe³¹² · onim že iže³¹³ meû bili³¹⁴ v prvihъ³¹⁵ togo prazdnika³¹⁶ večer'nahъ³¹⁷
takoe ·r̄·³¹⁸ a iže³¹⁹ v družihъ³²⁰ tolikoe imъ³²¹ takoe iže³²² v prvoe³²³ tretoe³²⁴
šestoe³²⁵ devetoe³²⁶ svršitel'noe³²⁷ blizъ bili bi³²⁸ činomъ · za kuûže³²⁹ godi-
nu³³⁰ ·k̄³³¹ onêm' že iže³³² po togo prazdnika³³³ osminahъ³³⁴ v' ûtrn'nih'³³⁵ .

³⁰⁷ cr(ь)kvi | crikvi Kos Vb₃

³⁰⁸ id'êže | ideže Kos Lab₂ Vb₃ Metr kadê Bar Broz kadi Vat₁₀

³⁰⁹ služilo se blizъ bili bi ·r̄· d(ь)ni · | služilo bi se bliz bil(i) bi ·r̄· Kos Mosk služilo se bi blizъ
bil bi ·r̄· dni Bar Broz služilo bi se blizъ bili bi ·r̄· Mosk služilo bi se blizъ bili bi ·r̄· d(ь)ni
Lab₂ služit se blizъ bili bi ·r̄· d(ь)нъ Vat₁₀ služilo se bi bliz' bili bi · sto dni Vb₃ služilo se bi
blizъ bili bi · sto dni Metr

³¹⁰ a iže | a ki Bar Vat₁₀ Broz *om.* a Metr

³¹¹ mise | misi Bar Broz Metr mese Vat₁₀

³¹² tolikoe | tolikožde Mosk Lab₂ toliko Vat₁₀

³¹³ oni^m že iže | A onimъ ki Bar Broz onimžde iže Mosk onim'žde iže Lab₂ Onimъ ki Vat₁₀
onimže ki Vb₃ Metr

³¹⁴ bili | *add.* bi Kos Bar Mosk Lab₂ Vat₁₀ Broz Vb₃ Metr

³¹⁵ v prvihъ | v prvih Kos vъ prvihъ Vat₁₀

³¹⁶ prazdnika | praz'nika Lab₂

³¹⁷ večer'nahъ | vičernahъ Kos Bar Lab₂ Vat₁₀ Vb₃ večernahъ Mosk vičernihъ Metr

³¹⁸ ·r̄· | *add.* d'ni Bar Vat₁₀ Broz Metr s'to Mosk sto d'ni Vb₃

³¹⁹ a iže | a ki Bar Broz ki Vat₁₀ *om.* Vb₃ Metr

³²⁰ družihъ | družêhъ Mosk Lab₂

³²¹ imъ | im Kos Onimъ Bar Broz tolikoe Vat₁₀ i Vb₃ Metr

³²² iže | ki Bar Vat₁₀ Broz Metr *om.* Vb₃

³²³ v prvoe | *om.* Bar Broz v prvoi Mosk

³²⁴ tretoe | tercê Bar Broz i v tretoi Mosk *praec.* i Lab₂ Vat₁₀

³²⁵ šestoe | šekstê Bar Broz

³²⁶ devetoe | ž· toe Kos nonê Bar Broz *praec.* i Lab₂

³²⁷ svršitel'noe | *praec.* i Kos Mosk Lab₂ Vat₁₀ Vb₃ Metr i kumplêtu Bar Broz

³²⁸ bili bi | bil bi Broz

³²⁹ kuûže | kuûžde Kos Mosk Lab₂ Vb₃ vsaku Bar Vat₁₀ Broz

³³⁰ godinu | godinъ Kos Mosk Vb₃ Metr

³³¹ ·k̄· | *add.* d'ni Bar Vat₁₀ Broz četrdeseti danъ Vb₃ *add.* d'нъ Metr

³³² onêm' že iže | Onim že iže Kos Metr A onimъ ki Bar Broz onêmžde iže Mosk onem'žde
iže Lab₂ Onimže ki Vat₁₀ Vb₃

³³³ prazdnika | praznika Kos Lab₂

³³⁴ osminahъ | osminah Kos meû okt(a)vu Bar Broz oktahaъ Vat₁₀

³³⁵ ûtrn'nih' | ûtrnahъ Bar Vat₁₀ Vb₃ Metr Broz ûtrnihъ Lab₂

večer'nahъ³³⁶ mise³³⁷ i prid'reč(e)nниhъ³³⁸ godinъ³³⁹ činomъ³⁴⁰ nastoeče³⁴¹ bili
bi³⁴² kimiždo³⁴³ d(ь)n(ь)mi³⁴⁴ · oktabъ³⁴⁵ têhъ³⁴⁶ · ṛ̌.³⁴⁷ d(ь)nъ³⁴⁸ · otpručenîe³⁴⁹
m(i)l(o)srdnê³⁵⁰ daľ e(stъ)³⁵¹ · věčnimi³⁵² vrêmeni³⁵³ · trpimoe³⁵⁴

³³⁶ večer'nahъ | vičernihъ Kos vičer'nahъ Mosk Lab₂ Vb₃ vičern'nhъ Metr

³³⁷ mise | om. Vat₁₀

³³⁸ prid'reč(e)nниhъ | pridrečeniъ Kos i prpred'r(e)č(e)nниhъ Bar prêdъrečeniъ Mosk
predъrečeniъ Lab₂ predrečeniъ Vat₁₀ spredr(e)č(e)nниhъ Broz pridъrečeniъ Vb₃ Metr

³³⁹ godinъ | urahъ Metr

³⁴⁰ činomъ | činomъ Kos

³⁴¹ nastoeče | nastoeči Bar Broz nъstoično blizъ Vat₁₀

³⁴² bili bi | bil bi Bar Broz bilo bi Lab₂

³⁴³ kimiždo | om. Bar Broz kimižde Lab₂ kimiže Vat₁₀

³⁴⁴ d(ь)n(ь)mi | danmi Kos Mosk Lab₂ Vb₃ vs(a)kimъ dnem' Bar Broz

³⁴⁵ oktabъ | okt(a)vъ Bar Vat₁₀

³⁴⁶ têhъ | tihъ Kos Vat₁₀ Vb₃ Metr tehъ Lab₂

³⁴⁷ ṛ̌ | ṛ̌ Vat₁₀ sto Vb₃

³⁴⁸ d(ь)nъ | dan Kos dni Bar Mosk Broz d(ь)ni Lab₂ Vat₁₀ add. i Vb₃

³⁴⁹ otpručenîe | i otpručeni Kos i otpručen'e Bar Mosk Broz otpručenîe Lab₂ Metr

³⁵⁰ m(i)l(o)srdnê | m(i)l(o)srdîe Vat₁₀ Metr

³⁵¹ e(stъ) | om. Vat₁₀

³⁵² věčnimi | večnimi Mosk več'nimi Lab₂ Vat₁₀ Vb₃ Metr

³⁵³ vrêmeni | vrim(e)ni Kos vremeni Mosk vrim'eni Lab₂ Vat₁₀ Vb₃ Metr

³⁵⁴ nastoično ... čten'î | t(ê)les'no v' cr(ь)kvi saš'li se bi · idêže služît' se siê služba ṛ̌ d'ni · a
iže k' maši tolikoe · I têmhъ iže k' prvoî věčerni togo prazd'nika s'hodet' se tьkožde ṛ̌ d'ni
· I onêmhъ iže k' prêmê k' t(e)rcê k' šek'stê k' n(o)nê · i kumpletu prišli bi · za vs(a)ku godinu
ṛ̌ d'ni · I oče onêmhъ iže po sego prazd'nika dn'evi do okt(a)bi prazdn(i)ka k' ūtr(ь)ni i k
v(e)č(e)rni · i k' godinama k' činu pridutъ · na vsaki d(ь)nъ do okt(a)bi · i na okt(a)bu takoe
otpručaemo m(i)l(o)st(i)vo daŭče · N₂ t(ê)l(e)sno v cr(ь)kvъ s'š'li se bi · k' dê služît' se b(o)-
žîe služba ṛ̌ d(ь)ni · a ki k' misi ṛ̌ d(ь)ni · I têmhъ ki k' prvoî v(e)č(e)rni togo prazdnika
shodečim' se ṛ̌ d(ь)ni · I onêmhъ ki k' prêmê k' ter'cê k' š(e)kstê k' nonê · i k' kum'pletu
priš'li bi · za vs'ku g(o)d(i)nu ṛ̌ d(ь)ni · Oče i onêmhъ ki po semъ prazdnicê do okt(a)bi
k' ūtrni i k' misi i k' v(e)č(e)rni · i k' više r(e)čeniъ g(o)din'mi k' činu prihodetъ · na vs'ki
d(ь)nъ do okt(a)bi i n' okt(a)bu t(a)koe otpručaemъ m(i)l(o)st(i)vo daŭče · Mavr t(ê)l(e)sno
v cr(ь)kvъ sašli se bi idêže služît' se siê služba ṛ̌ d'ni · a iže k' maši tolikoe I têmhъ iže k
prvoî věčêr'ni togo pr(a)zdn(i)ka shodet' se t(a)koe ṛ̌ d'ni · I onêmhъ iže k' prvoî v(e)č(e)-
r'ni na si bl(a)gd(a)nъ t(a)koe ṛ̌ d'ni · I onêmhъ iže k' prêmê k' t(e)rcê k' š(e)kstê · k' n(o)nê
k' kumpletu priš'li bi za vsaku godinu ṛ̌ d'ni · Oče i onêmhъ iže po sego prazd'nika dnevi
do okt(a)bi k' ūtrni i k' v(e)č(e)rni i k' g(o)d(i)n(a)mъ k' činu pridutъ na vs(a)ki d(ь)nъ do
okt(a)bi i na okt(a)bu t(a)koe otpručaemъ m(i)l(o)st(i)vo daŭče Vat₁₀ telesno v cr(ь)kvъ
sašli se bi · idêže služît' se b(o)žîe služba ṛ̌ d(ь)ni · a iže k' maši tolikoe I têmhъ iže k
prvoî v(e)č(e)rni togo prazdnika s'hodet' se t(a)koe ṛ̌ d(ь)ni · A onêmhъ iže k' prêmê k
t(e)rcê k' š(e)kstê k' n(o)nê i k' kumpletu prišli bi · za vsaku godinu ṛ̌ d(ь)ni · oče i onêmhъ
iže po semъ prazdnicê do okt(a)bi k' ūtrni i k' v(e)č(e)rni i više rečeniъ godinama činu
prihodetъ na vsaki d(ь)nъ do okt(a)bi i na okt(a)bu t(a)koe · otpručaemo · milostivo daŭče N₁
t(ê)l(e)sn'ê v cr(ь)kvъ saš'li se bi idêže služîtъ se b(o)žîe s'luz'ba ṛ̌ d'ni · a iže k' misi

Dodatak

BrVb₂

Podobaet že rьče³⁵⁵ po b(o)ž'stvu³⁵⁶ vēr'nih³⁵⁷ čtučem³⁵⁸ prazdnik' · vspomenuti³⁵⁹ službu h(ръsto)vu tolika sp(a)seniê radi prêčudne³⁶⁰ s(ve)ti-ne³⁶¹ · nemoguêee se³⁶² isp(o)vêdêti³⁶³ b(o)ž'stva s nami³⁶⁴ prêbivaûčago³⁶⁵ · molêm' se³⁶⁶ i h(va)li vsilaim³⁶⁷ b(og)u o(tъ)cu vsemogučumu³⁶⁸ · i edinočodomu³⁶⁹ s(i)nu ego g(ospod)u n(a)šemu³⁷⁰ is(u)h(ръst)u prêbivaûčumu³⁷¹ s nami do skon'čaniê³⁷² v(ê)ka³⁷³ sego v hlêbê³⁷⁴ na s(ve)têem³⁷⁵ oltarê³⁷⁶ · po

---

tolikoe · I tímь iže k' prvoi večer'ni togo prazdn(i)ka s'hodet' se takoe ṛ· d'ni · I onimь iže k' preme k' ter'ce k šek'stê k' noni i kum'pletu priš'li bi za vs(a)ku godinu · ḱ· oče i onimь iže po semь prazdn(i)ce do ok't(a)vi k ūtrni i k' večer'ni i k' više r(e)čenimь g(o)d(i)n(a)-mь činu pridut' na vs(a)ki d(ъ)нь do okt(a)vi i na ok'tavu tolikoe otručaeмь m(i)l(o)st(i)-vo daûce Brib teles'no v cr(ъ)kvъ saš'li se bi · Ideže služit' se b(o)žie služba ṛ· d'ni · A iže k' maši tolikoe · I temь iže k prvoi v(e)č(e)rni togo prazdnika s'hodet' se takoe ṛ· d(ъ)ni · A onêmь iže k prêmê k t(e)rcê k š(e)kstê k nonê i h(u)mplêtu priš'li bi za v'saku godinu · ḱ· d(ъ)ni · Oče i onêmь iže po semь prazdnice do okt(a)bi k' ūtrni i k v(e)č(e)rni i više reč(e)nimь god(i)namь činu prihodetъ na v'saki d(ъ)нь do okt(a)bi i na okt(a)bu · takoe otručamo · m(i)l(o)stivo daûce Dab

³⁵⁵ rьče | pače Vb₃ Pad *om.* Drag

³⁵⁶ b(o)ž'stvu | božastvu Vb₃

³⁵⁷ vēr'nih' | vernihь Vb₃ Metr vēr'nimь Drag

³⁵⁸ čtučem' | čtučim' Vb₃ Metr čtučomь Drag

³⁵⁹ vspomenuti | spomenuti Metr vspomenutie Drag

³⁶⁰ prêčudne | prečud'ne Metr predivnoe Drag

³⁶¹ s(ve)tine | s(ve)tosti Drag

³⁶² se | *om.* Drag

³⁶³ isp(o)vêdêti | ispovedati Vb₃ isp(o)v(ê)dati Drag

³⁶⁴ b(o)ž'stva s nami | v n(a)сь b(o)žstva Drag

³⁶⁵ prêbivaûčago | prebivaûč'go Metr prebivaûčago Drag

³⁶⁶ molêm' se | molim se Vb₃ Metr molimo se Drag

³⁶⁷ vsilaim' | vsilaem' Vb₃ Metr vzdaemь Drag

³⁶⁸ vsemogučumu | vsemogučemu Vb₃ vs(e)meguč(u)mu Metr *illeg.* Pad

³⁶⁹ edinočodomu | edinočedomu Vb₃ Metr Drag *illeg.* Pad

³⁷⁰ g(ospod)u n(a)šemu | *om.* Drag

³⁷¹ prêbivaûčumu | prebivaûčumu Vb₃ Metr prebivaûču Drag

³⁷² skon'čaniê | iskončaniê Vb₃ konca Drag

³⁷³ v(ê)ka | veka Vb₃ Metr mira Drag *illeg.* Pad

³⁷⁴ hlêbê | hlibi Vb₃ hlêbi Drag

³⁷⁵ s(ve)têem' | s(ve)teem' Vb₃ s(ve)toem' Metr s(ve)tomь Drag

³⁷⁶ oltarê | oltari Vb₃ Drag

čistêhь³⁷⁷ erêihь³⁷⁸ svečeno pravuû³⁷⁹ vêru³⁸⁰ imučih' s(ve)tie³⁸¹ rim'skie³⁸²
 cr(ь)kve³⁸³ katolič'skie³⁸⁴ · dostoino est' h(va)liti i veličati · rêsnago³⁸⁵ b(og)a
 i³⁸⁶ istin'nago³⁸⁷ č(lovê)ka život' vêčni³⁸⁸ n(a)mь davšago ·

I togo radi da³⁸⁹ kr'stên'ski pl'кь ot h(гьsto)va imene ime imuči³⁹⁰ · isь³⁹¹
 sr'dacь³⁹² ne ispustil' bi³⁹³ · tolikie³⁹⁴ čьsti³⁹⁵ s(ve)tine³⁹⁶ · rim'ski arhierêi³⁹⁷
 ur'banь četvrti³⁹⁸ · zap(o)v(ê)daet'³⁹⁹ i ukazuetь⁴⁰⁰ vêr'nim'⁴⁰¹ pametiti⁴⁰²
 · čistim' sr(дь)cem' i tihimь · prêžde⁴⁰³ rečenie⁴⁰⁴ s(ve)tine⁴⁰⁵ · svr(ь)hu⁴⁰⁶
 tâla⁴⁰⁷g(ospod)a b(og)a⁴⁰⁸ n(a)š(e)go is(u)h(гьst)a · roždenago⁴⁰⁹ ot d(ê)-

³⁷⁷ po čistêhь | po čistihь Vb₃ Drag

³⁷⁸ erêihь | erejihь Vb₃ erêihь Metr

³⁷⁹ pravuû | rêsnuû Drag

³⁸⁰ vêru | veru Vb₃ Metr

³⁸¹ s(ve)tie | s(ve)te Metr

³⁸² rim'skie | rimske Vb₃ Metr

³⁸³ cr(ь)kve | crikve Vb₃

³⁸⁴ katolič'skie | katoličaskie Vb₃

³⁸⁵ rêsnago | resnago Vb₃ Metr

³⁸⁶ i | *om.* Vb₃

³⁸⁷ istin'nago | resn(a)go Metr rêsnago Drag

³⁸⁸ vêčni | večni Vb₃ Metr

³⁸⁹ da | *add.* bi Drag

³⁹⁰ imuči | imuče Drag

³⁹¹ is' | i<зь> Drag

³⁹² sr'dacь | sr(ь)d(ь)cь Metr

³⁹³ ispustil' bi | otpustil bi Vb₃ Metr *om.* bi Drag

³⁹⁴ tolikie | tolike Drag

³⁹⁵ čьsti | časti Vb₃ Drag

³⁹⁶ s(ve)tine | s(ve)tosti Drag

³⁹⁷ arhierêi | arhieri Metr

³⁹⁸ četvrti | četrti Metr

³⁹⁹ zap(o)v(ê)daet' | zap(o)v(ê)da Drag

⁴⁰⁰ ukazuetь | ukazaet' Metr ukaza Drag

⁴⁰¹ vêr'nim' | vernim Vb₃ Metr *praec.* vsêmь Drag

⁴⁰² pametiti | pameti Drag

⁴⁰³ prêžde | prežde Vb₃ prie Metr prijê Drag

⁴⁰⁴ rečenie | rečenoë Drag

⁴⁰⁵ s(ve)tine | s(ve)tosti Drag

⁴⁰⁶ svrьhu | svrhu Vb₃ Metr vr'hu Drag

⁴⁰⁷ tâla | tela Vb₃ Metr

⁴⁰⁸ b(og)a | *om.* Vb₃ Metr

⁴⁰⁹ roždenago | rojênago Vb₃ roenago Metr

vi marie ⁴¹⁰ prěčyst'nago ⁴¹¹ i prěs(ve)tago ⁴¹² · rǫvvi ⁴¹³ četvrt(a)kь ⁴¹⁴ po okьtabê ⁴¹⁵ petikost' vsêm ⁴¹⁶ vĕnim' ⁴¹⁷ h(ǫsto)vim' pametiti ⁴¹⁸ · iže ⁴¹⁹ mi po vsem' lĕtê ⁴²⁰ siû s(ve)tinû ⁴²¹ dĕlaem' ⁴²² · k' sp(a)seniû n(a)m ⁴²³ · vь ⁴²⁴ ono osobno vrĕme ⁴²⁵ pametimo · egda ⁴²⁶ s(ve)ti d(u)hь uč(e)nikь sr(dь)ca nauči ⁴²⁷ · pl'no poznati see skr'venie s(ve)tine ⁴²⁸ razumĕnie ⁴²⁹ · ěže v tožde ⁴³⁰ vrĕme ⁴³¹ · poče siê svĕtlost' ⁴³² ot vĕr'nihь tvoriti se ⁴³³ · ⁴³⁴

I togo radi četvrt'kь ⁴³⁵ svrhu ⁴³⁶ pisani · i d(о) osmago d(ь)ne služ'ba plьna ⁴³⁷ vspomenet se ⁴³⁸ · v cr(ь)kvaň ⁴³⁹ stol'nihь i v' ⁴⁴⁰ pročiň · sego čina

⁴¹⁰ roždenago ot d(ĕ)vi marie | d(ĕ)vi m(a)rie s(i)na Drag

⁴¹¹ prěčyst'nago | prečast'nago Vb₃ preč'stn(a)go Metr Drag

⁴¹² prěs(ve)tago | pres(ve)tago Vb₃ Metr Drag

⁴¹³ rǫvvi | prvi Vb₃ Metr Drag

⁴¹⁴ četvrt(a)kь | četrtak' Vb₃ Metr četvrt'k' Pad

⁴¹⁵ okьtabê | oktabi Vb₃ Metr okt(a)vi Drag oktabe Pad

⁴¹⁶ vsêm' | vsimь Metr

⁴¹⁷ vĕnim' | vernim' Vb₃ Metr

⁴¹⁸ pametiti | častiti Metr Drag čьstiti Pad

⁴¹⁹ iže | eže Drag

⁴²⁰ lĕtê | lĕti Vb₃ Metr leti Drag

⁴²¹ s(ve)tinû | pres(ve)toû s(ve)tostь Drag

⁴²² dĕlaem' | delaem' Metr

⁴²³ n(a)m | nam' Vb₃ Metr Drag

⁴²⁴ vь | va Vb₃ vo Drag

⁴²⁵ vrĕme | vrime Vb₃ Metr

⁴²⁶ egda | kogda Drag

⁴²⁷ nauči | n'uči Metr

⁴²⁸ see skr'venie s(ve)tine | siû tainu s(ve)tostь Drag

⁴²⁹ razumĕnie | razumenie Vb₃ razumnĕe Drag

⁴³⁰ tožde | tože Drag

⁴³¹ vrĕme | vrime Vb₃ Metr

⁴³² svĕtlost' | s(ve)tost Metr Pad

⁴³³ ot vĕr'nihь tvoriti se | tvoriti se ot vernihь Vb₃ ot vernihь tvoriti se Metr

⁴³⁴ poče siê svĕtlost' ot vĕr'nihь tvoriti se | pres(ve)taê s(ve)tostь silь ot vĕnihь poče tvoriti se Drag

⁴³⁵ četvrt'kь | četrtakь Vb₃ Metr četvr'takь Drag četvrt'k' Pad

⁴³⁶ svrhu | više Vb₃ Metr Drag

⁴³⁷ plьna | om. Vb₃ plna Metr

⁴³⁸ vspomenet se | vspom(i)naet se Vb₃ Drag spomenet se Metr

⁴³⁹ v cr(ь)kvaň | v crikvaň Vb₃ om. v Drag

⁴⁴⁰ v' | om. Vb₃

plъno⁴⁴¹ služečihъ · i vsêm⁴⁴² prihodečim' tѣlom⁴⁴³ svoim'k' zapovѣdnim⁴⁴⁴
 i načinenim' uram⁴⁴⁵ · nočnim' i d(ь)n'nim⁴⁴⁶ tažde⁴⁴⁷ rimski ar'hierêi⁴⁴⁸
 m'zdu⁴⁴⁹ d(u)h(o)vnu b(la)ž(e)noû⁴⁵⁰ apustolu⁴⁵¹ p(e)tra i pavla · i pročiъ⁴⁵²
 ap(usto)lъ dara upvae⁴⁵³ · i⁴⁵⁴ vzda⁴⁵⁵ vsêm⁴⁵⁶ istinnim⁴⁵⁷ pokornim⁴⁵⁸ ·
 isp(o)vêdaûčihъ se⁴⁵⁹ grêhъ svoihъ⁴⁶⁰ · iže k činu na ûtrnû⁴⁶¹ pridutъ⁴⁶² · kъ
 cr(ь)kvê⁴⁶³ v nei že služit se · r̃⁴⁶⁴ d'ni a iže k maši⁴⁶⁵ tolikožde⁴⁶⁶ · onêmže⁴⁶⁷
 iže k prvoi vêčerni⁴⁶⁸ sego prazdnika shodet se · r̃⁴⁶⁹ d(ь)ni · a⁴⁷⁰ iže k drugoi

⁴⁴¹ plъno | plno Vb₃ Metr

⁴⁴² vsêm' | vsemъ Vb₃ vsim' Metr

⁴⁴³ tѣlom' | telom Vb₃ telom' Metr

⁴⁴⁴ zapovѣdnim' | zapovednim' Vb₃

⁴⁴⁵ načinenim' uram' | narejenimъ g(o)d(i)n(a)mъ Drag

⁴⁴⁶ d(ь)n'nim' | dnebnimъ Vb₃ dnevnim' Metr Drag

⁴⁴⁷ tažde | taže Drag tъžde Pad

⁴⁴⁸ ar'hierêi | arhierci Metr

⁴⁴⁹ m'zdu | mazdu Vb₃ Drag

⁴⁵⁰ b(la)ž(e)noû | s(ve)toû Drag

⁴⁵¹ apustulu | apostolu Vb₃

⁴⁵² pročiъ | *add.* s(ve)tiъ Drag

⁴⁵³ upvae | ufaûč' Metr

⁴⁵⁴ i | *om.* Drag

⁴⁵⁵ vzda | vazda Vb₃ zda Metr Pad vъzda Drag

⁴⁵⁶ vsêm' | vsemъ Vb₃ vsimъ Metr

⁴⁵⁷ istinnim' | vѣrnimъ i rѣsnimъ poslušlivimъ Drag

⁴⁵⁸ pokornim | pokornimъ Vb₃ Metr Drag

⁴⁵⁹ isp(o)vêdaûčihъ se | isp(o)vedaûčihъ se Vb₃ ispov(ê)daûčim se Metr Pad isp(o)v(ê)daûčimъ Drag

⁴⁶⁰ grêhъ svoihъ | grêhi svoe Drag

⁴⁶¹ ûtrnû | ûtrnu Vb₃

⁴⁶² pridutъ | pridetъ Drag

⁴⁶³ cr(ь)kvê | crêkve Vb₃ cr(ь)kvi Metr Drag

⁴⁶⁴ r̃ | sto Vb₃ *praec.* b(og)u Drag

⁴⁶⁵ maši | misi Vb₃ Metr Drag

⁴⁶⁶ tolikožde | tolikoъ Vb₃ Metr r̃ d(ь)ni Drag

⁴⁶⁷ onêmže | onimže Vb₃ onêmžde Metr i timъ Drag

⁴⁶⁸ vêčerni | večerni Vb₃ vič(e)rni Metr Drag

⁴⁶⁹ r̃ | sto Vb₃

⁴⁷⁰ a | i Metr Drag

vêčêrni⁴⁷¹ tolikožde⁴⁷² · a onê⁴⁷³ iže k' prêmê⁴⁷⁴ i⁴⁷⁵ kь⁴⁷⁶ tercê⁴⁷⁷ i k šestê⁴⁷⁸
i⁴⁷⁹ k nonê⁴⁸⁰ i k⁴⁸¹ kumplêtu⁴⁸² egda budutъ · službi⁴⁸³ na⁴⁸⁴ vsъku⁴⁸⁵ uru
·ḳ⁴⁸⁶ d(ь)ni · i oče onom⁴⁸⁷ iže po sem' prazdnicê⁴⁸⁸ d(o) okt(a)bi⁴⁸⁹ ·kь⁴⁹⁰
ûtrni i⁴⁹¹ k' maši⁴⁹² i⁴⁹³ k'⁴⁹⁴ vê[čer]ni · i k svrhu⁴⁹⁵ rečenim' uram⁴⁹⁶ [k či-
nu⁴⁹⁷ prihodetъ na vsaki⁴⁹⁸ d'нь do oktabê⁴⁹⁹ i] na oktabu⁵⁰⁰ ·ṛ⁵⁰¹ d(ь)ni ·
otpučaem⁵⁰² m(i)l(o)stivo daûce ·

471 vêčêrni | večerni Vb₃ vič(e)rni Metr Drag

472 tolikožde | tolíkoe Vb₃ Metr Drag

473 a onê⁴⁷³ | a onim' Vb₃ Metr om. Drag

474 prêmê | primi Drag *illeg.* Pad

475 i | om. Vb₃

476 kь | k Vb₃ Drag om. Metr *illeg.* Pad

477 tercê | terci Vb₃ Metr Drag

478 šestê | šeksti Vb₃ Metr Drag *illeg.* Pad

479 i | om. Drag *illeg.* Pad

480 nonê | noni Vb₃ Metr Drag *illeg.* Pad

481 k | k' Vb₃ Drag Pad

482 kumplêtu | kumpletu Vb₃ Metr kuplêti Drag *illeg.* Pad

483 budut službi | tvorit' se služ'ba b(o)žie Drag *illeg.* Pad

484 na | n' Metr *illeg.* Pad

485 vsъku | vsaku Vb₃ Drag *illeg.* Pad

486 ·ḳ | četrdeseti Vb₃

487 i oče onom' | i oče onimъ Vb₃ i oče onê⁴⁷³ Metr oče i onimъ Drag i oče i onê⁴⁷³ Pad

488 prazdnicê | prazdnici Metr Drag

489 okt(a)bi | okt(a)ve Drag

490 kь | *praec.* i Vb₃

491 i | om. Metr Drag

492 k' maši | k m'ši Metr om. Drag

493 i | om. Metr Pad

494 k' | k Vb₃

495 svrhu | više Drag

496 uram' | godinamъ Drag

497 k činu | vinu Metr

498 vsaki | vs'ki Metr

499 oktabê | okt(a)bi Metr Pad okt(a)ve Drag

500 oktabu | okt(a)vu Drag

501 ·ṛ | d(ь)ni | sto d'ni Vb₃ takođe Drag

502 otpučaem' | otpučeniemъ Drag

Sermo S. Thomae Aquinatis

Immensa divinae largitatis beneficia, exhibita populo Christiano, inestimabilem ei conferunt dignitatem. Neque enim est, aut fuit aliquando tam grandis natio, quae habeat deos appropinquantes sibi, sicut adest nobis Deus noster. Unigenitus siquidem Dei Filius, suae divinitatis volens nos esse participes, naturam nostram assumpsit, ut homines deos faceret, factus homo. Et hoc insuper, quod de nostro assumpsit, totum nobis contulit ad salutem.

Corpus namque suum pro nostra reconciliatione in ara crucis hostiam obtulit Deo Patri: Sanguinem suum fudit in pretium simul et lavacrum; ut redempti a miserabili servitute, a peccatis omnibus mundaremur. Ut autem tanti beneficii jugis in nobis maneret memoria, Corpus suum in cibum, et Sanguinem suum in potum, sub specie panis, et vini sumentum, fidelibus dereliquit.

O pretiosum, et admirandum convivium, salutiferum, et omni suavitate repletum! Quid enim hoc convivio pretiosius esse potest? in quo non carnes vitulorum et hircorum, ut olim in lege, sed nobis Christus sumendus proponitur verus Deus. Quid hoc Sacramento mirabilius? in ipso namque panis et vinum in Christi Corpus et Sanguinem substantialiter convertuntur: ideoque Christus, Deus, et homo perfectus, sub modici panis, et vini specie continetur.

Manducatur itaque a fidelibus, sed minime laceratur: quinimo, diviso Sacramento, sub qualibet divisionis particula integer perseverat. Accidentia autem sine subjecto in eodem subsistunt, ut fides locum habeat, dum visibile invisibiliter sumitur aliena specie occultatum: et sensus a deceptione reddantur immunes, qui de accidentibus iudicant sibi notis. Nullum etiam Sacramentum est isto salubrius, quo purgantur peccata, virtutes augentur, et mens omnium spiritualium carismatum abundantia impinguatur.

Offertur in Ecclesia pro vivis et mortuis: ut omnibus prosit, quod est pro salute omnium institutum. Suavitatem denique hujus Sacramenti nullus exprimere sufficit, per quod spiritualis dulcedo in suo fonte gustatur: et recolitur memoria illius, quam in sua passione Christus monstravit, excellentissimae caritatis. Unde ut arctius hujus caritatis immensitas fidelium cordibus infingeretur, in ultima coena, quando Pascha cum discipulis celebrato, transiturus erat de hoc mundo ad Patrem, hoc Sacramentum instituit, tanquam passionis suae memoriale perenne, figurarum veterum impletivum, miraculorum ab ipso factorum maximum: et de sua contristatis absentia solatium singulare reliquit.

Convenit itaque devotioni fidelium, sollemniter recolere institutionem tam salutiferi, tamque mirabilis Sacramenti; ut ineffabilem modum divinae praesentiae in Sacramento visibili veneremur; et laudetur Dei potentia, quae in Sacramento eodem tot mirabilia operatur; nec non et de tam salubri, tamque suavi beneficio exsolvantur Deo gratiarum debitae actiones. Verum, etsi in die Coenae, quando Sacramentum praedictum noscitur institutum, inter Missarum sollemnia de institutione ipsius specialis mentio habeatur, totum tamen residuum ejusdem diei officium ad Christi passionem pertinet, circa cujus venerationem Ecclesia illo tempore occupatur.

Ut autem integro celebritatis officio institutionem tanti Sacramenti recoleret plebs fidelium, Romanus Pontifex Urbanus quartus, hujus Sacramenti devotione affectus, pie statuit, praefatae institutionis memeoriam prima quinta Feria post Octavam Pentecostes a cunctis fidelibus celebrari: ut, qui per totum anni circulum hoc Sacramento utimur ad salutem, ejus institutionem illo tempore specialiter recolamus, quo Spiritus sanctus corda discipulorum edocuit ad plene cognoscenda hujus mysteria Sacramenti. Nam et in eodem tempore cepit hoc Sacramentum a fidelibus frequentari. Legitur enim in Actibus apostolorum, quod erant perseverantes in doctrina apostolorum et communicatione fractionis panis et orationibus, statim post sancti spiritus missionem. Ut autem praedicta quinta Feria, et per Octavas sequentes, ejus salutaris institutionis honorificentius agatur memoria, et solemnitas de hoc celebrior habeatur, loco distributionum materialium, quae in Ecclesiis Cathedralibus largiuntur existentibus Horis Canonicis nocturnis, pariterque diurnis, praefatus Romanus Pontifex eis, qui hujusmodi horis in hac solemnitate personaliter in Ecclesiis interfuerint, stipendia spiritualia apostolica largitione concessit: quatenus per haec fideles ad tanti Festi celebritatem avidius et copiosius convenirent. Unde omnibus vere poenitentibus et confessis qui matutinali officio huius festi praesentialiter in Ecclesia ubi celebraretur adessent centum, qui vero Missae totidem, illis autem qui interessent in primis ipsius festi vespersis similiter centum, qui vero in secundis totidem. Eis quoque qui primae, tertiae, sextae, nonae ac completorii adessent officiis, pro qualibet horarum ipsarum, quadraginta; illis vero qui per ipsius festi octavas in matutinalibus, vespertinis, Missae ac praedictarum horarum officiis praesentes existerent, singulis diebus octavarum ipsarum centum dierum indulgentiam misericorditer tribuit perpetuis temporibus duraturam.

Častnimъ prazdnikomъ

Sacris solemniis

BrPm

im(ь)n(ь)¹

Častnim² prazdnikom³ pridružena⁴ budete⁵ Sacris solemniis iuncta sint
veseliê⁶ gaudia,

· i⁷ ot⁸ sr(ь)d(ь)c⁹ zvanête¹⁰ klicaniê¹¹ · Et ex praecordiis sonent
praeconia,

otidite¹² vet'ha¹³ nova budete¹⁴ vsa Recedant vetera, nova sint
omnia,

sr(ьдъ)ca¹⁵ i¹⁶ gl(a)si i dêla¹⁷ Corda, voces et opera.

noçi pomenet¹⁸ se večera¹⁹ poslêdna²⁰ · Noctis recolitur coena novis-
sima,

¹ im(ь)n(ь) | im(ь)na Vb₂ Vat₆ Mavr Metr imna Mosk im(ь)nъ Lab₂ Bar Broz im(ь)n' N₂
imnъ Vat₁₉ Vat₁₀ Dab imanъ Kos Brib om. Rom N₁

² Častnim' | Čьs'tnimъ Rom Pad Vb₂ S(ve)timъ Lab₂ Vat₆ Kos Bar Mosk Broz Vat₁₀ Dab N₁
Brib

³ prazdnikom' | prazdnikomъ Kos Lab₂

⁴ pridružena | složene Vat₁₉ Lab₂ Vat₆ Kos Bar N₁ Mosk Broz služene Dab složeni Vat₁₀
služena N₂ Brib

⁵ budete | budete Mavr budête Pad Vb₂

⁶ veseliê | radosti Vat₁₉ Lab₂ Vat₆ N₂ Kos Bar N₁ Mosk Broz Vat₁₀ Dab Brib

⁷ i | om. Vat₁₀ Mavr Brib Dab

⁸ ot' | od Kos iz' Lab₂ Mosk Bar Broz

⁹ sr(ь)d(ь)c' | srd['c'] Vat₆ srdacъ Kos Mavr Rom Metr Drag Brib Vb₂ Pad prisrči Lab₂
prisr(ь)d(ь)cъ Bar Broz prisrča i Mosk

¹⁰ zvanête | zvanite Vat₁₉ N₂ N₁ Drag Vat₁₀ Dab Rom Metr Brib zv'nite Mavr zvъnête Pad Vb₂
vzučite Lab₂ Vat₆ Kos Bar Broz Mosk

¹¹ klicaniê | prop(o)v(ê)d(a)niê Vat₁₉ Brib Mosk Vat₆ N₂ Bar N₁ Broz Vat₁₀ Dab propovedaniê
Kos propovidaniê Lab₂ add. i Lab₂ Vat₆

¹² otidite | otidête Vat₆ Mavr Pad Vb₂ oтъ idite Kos

¹³ vet'ha | vet'haê Lab₂ N₁ Mosk Dab Vat₆ vêthaê Kos

¹⁴ budete | budête Vat₆ Pad Vb₂ Mavr Metr

¹⁵ sr(ьдъ)ca | om. Lab₂ N₁ vsa sr(ьдъ)ca | sr'ca vsa N₂

¹⁶ i | om. Vat₁₉ Lab₂ Vat₆ N₂ Kos Bar Mosk Broz Drag Vat₁₀ Mavr Brib Dab Rom Metr Pad
Vb₂

¹⁷ dêla | dela Mosk Vat₁₀ Mavr Rom Metr deli · a Dab

¹⁸ pomenet' | vspominaet Vat₁₉ Bar N₁ Broz Lab₂ N₂ Mosk Kos Vat₁₀ vspom(e)net Vat₆ Brib
vspomenit' Dab

¹⁹ večera | vêčera Vat₁₉ vêčera N₂ Bar Broz vičera Dab Metr večira Vb₂ večer'na N₁

²⁰ poslêdna | posledna Vat₁₀ Metr Rom posl(ê)dnaê Vat₁₉ N₂ Kos Bar Broz Dab N₁ Mosk Brib
posled'naê Lab₂ Vat₆

egda ²¹ h(ġst)ь vĕruet ²² se · agnaca ²³ i ²⁴ oprĕsnaċ ²⁵	Qua Christus creditur agnum et azyma
da ²⁶ br(a)tii ²⁷ po ²⁸ za ^{ko} ne ²⁹ ·	Edidisse fratribus, iuxta legitima
isprva ³⁰ otruċae ³¹ br(a)tii ³² ·	Priscis indulta patribus.
po agnacĕ ³³ zap(o)v(ĕ)dnom ³⁴ svr'šae ³⁵ ĕdenie ³⁶	Post agnum typicum, expletis epulis,
t(ĕ)lo ³⁷ g(ospodь)ne ³⁸ da ³⁹ uč(e)n(i)k(o)m' ·	Corpus Dominicum datum discipulis

²¹ egda | v nŭže N₂ Bar N₁ Mosk Brib Metr v nŭže posl(ĕ)dnaĕ Vat₁₉ v nuže Lab₂ Kos Vat₁₀ Dab v nŭže Vat₆ v ku Broz

²² vĕruet' | veruet Vat₁₉ Kos Metr Pad Lab₂ Vat₁₀ N₁ Brib Dab Rom

²³ agnaca | agn(ь)сь Vat₁₉ Mosk Mavr Pad agn(ь)сь ĉis'toti Vat₁₀ agnacь Lab₂ N₂ Drag Metr Rom aganca N₁ Dab. Tekst Vb₂ neĉitak je odavde do *po*.

²⁴ i | *om*. Vat₁₉ Lab₂ N₂ Vat₁₀

²⁵ oprĕsnaċ' | oprĕsn(ь)къ Vat₆ Mavr Pad opres'nak' Lab₂ Brib Rom opr[e]snaċ Mosk oprisnaċ Drag opresnaċom' Metr *om*. Vat₁₉ N₂ Vat₁₀

²⁶ da | davь Vat₁₉ N₂ Bar Broz Vat₁₀ Dab N₁ Brib Vat₆ Kos dastь Drag

²⁷ br(a)tii | braii (sic!) Kos br(a)ti Mosk Drag Vat₁₀ brat'i Dab

²⁸ po | premo Lab₂ Bar Broz prĕmo Kos Mosk Vat₆

²⁹ zakonĕ | z(a)k(o)nu Vat₁₉ N₂ N₁ Brib Vb₂ Drag Vat₁₀ Dab z'konu Mavr zakonьnimь Lab₂ Kos Bar Broz zak[o]nimь Vat₆ zak(o)nomь Mosk

³⁰ isprva | prvĕemь Vat₁₉ prvĕe N₂ prvim N₁ Vat₁₀ Brib prvieemь Dab pr(ĕ)dnimь Vat₆ pred'nimь Lab₂ Mosk pridnimь Kos Bar Broz

³¹ otruċae | otruĉ'e Mavr pov(e)leno Vat₁₉ N₂ pov(e)leniĕ N₁ Vat₁₀ povelĕniĕ Dab p(o)v(e)-l(ĕ)niemь Brib vpuĉenii Lab₂ v'puĉeniimь Mosk vpuĉenimь Kos vplĉeniĕ Bar Broz *illeg*. Vat₆

³² br(a)tii | br(a)ti Drag o(т)с(е)мь Vat₁₉ Bar N₁ Broz Lab₂ Vat₆ N₂ Mosk Brib Dab Kos Vat₁₀

³³ agnacĕ | agancĕ Vat₁₉ [a]gn'ĉe Mosk ag'n(ь)ĉe Mavr agan'ĉi Lab₂ Vat₁₀ aganci N₂ Brib Metr Vb₂ ag[...]ci Pad agancu Kos agnaci Bar Broz zakonu Drag. Tekst Dab neĉitak je odavde do *takoŭde vse*.

³⁴ zap(o)v(ĕ)dnom' | zap(o)v(ĕ)dnĕem' Mavr Vb₂ Pad zap(o)v(ĕ)dnĕemь Metr z(a)p(o)-v(ĕ)danomь Rom zap(o)v(ĕ)ď novu Drag obrazov(a)niemь Vat₁₉ Brib Kos Vat₁₀ obrazovanĕemь Lab₂ N₂ N₁ Mosk obrazovaneem(ь) Broz Bar *illeg*. Vat₆

³⁵ svr'šae | svr'siv' Drag i po isplnen'i Vat₁₉ N₁ Vat₆ Brib i po is'plnenii N₂ Vat₁₀ Dab isplnemi Lab₂ isplnenimi Kos Bar Broz Mosk

³⁶ ĕdenie | ĕdeniĕ Vat₁₀ ĕĕeniĕ Brib dĕeniĕ Vat₁₉ N₂ N₁ piĉami Lab₂ Vat₆ Kos Bar Mosk Broz

³⁷ t(ĕ)lo | telo Lab₂ Kos N₁ Vat₁₀ Metr

³⁸ g(ospodь)ne | gos'pod'skoe Lab₂ Vat₆ Kos Mosk

³⁹ da | dano Lab₂ Vat₆ Kos Bar Mosk Broz Drag Mavr Metr Pad Vb₂ vse b(i)si dano Vat₁₉ v'se dano b(i)si N₂ Brib Dab N₁ Vat₁₀

takožde ⁴⁰ vse ⁴¹ vsêm ⁴² êkože ⁴³ komuždo ⁴⁴	Sic totum omnibus, quod totum singulis
ego rcimo ⁴⁵ rukama ·	Eius fatemur manibus.
da ⁴⁶ skrušenim ⁴⁷ t(ê)la ⁴⁸ piču ⁴⁹ ·	Dedit fragilibus corporis ferculum,
da ⁵⁰ i ⁵¹ dreselim ⁵² krvi pitie	Dedit et tristibus sanguinis poculum,
gl(agol)e ⁵³ · primite ⁵⁴ iže ⁵⁵ daū ⁵⁶ s̄sud ⁵⁷ · ⁵⁸	Dicens: Accipite quod trado vasculum,
vsi iz nego ⁵⁹ piite ·	Omnnes ex eo bibite.

⁴⁰ takožde | takoje Drag takoe Metr sice Vat₁₉ Lab₂ N₂ Kos Bar N₁ Mosk Broz Vat₁₀ Brib i Mavr Vb₂

⁴¹ vse | om. Vat₁₉ N₂ N₁ Vat₁₀ Mavr Brib Rom Vb₂ i Metr Pad

⁴² vsêm' | vseмъ Lab₂ N₁ Vat₁₀ Rom vsim Kos Bar Broz Metr

⁴³ êkože | daûc' se Vat₁₉ N₂ N₁ Brib Dab daûci se Vat₁₀ davъ se Lab₂ Vat₆ Kos Mosk daet se Bar Broz om. Mavr Metr Pad Vb₂

⁴⁴ komuždo | koiždo Lab₂ koi[...] Vat₆ koemždo Kos komždo Bar Broz koimždo Mosk

⁴⁵ rcimo | r(ь)cêmo Rom rechenoe Drag isp(o)v(ê)daemъ Vat₁₉ N₂ Kos Bar N₁ Broz Brib Dab Vat₁₀ Mosk ispovidaemъ Lab₂ isp(o)v[...] Vat₆

⁴⁶ da | dastъ Lab₂ Kos Bar Broz Drag Vat₆ Metr Vb₂ Mosk Pad

⁴⁷ skrušenim' | slabimъ Vat₁₉ N₂ N₁ Vat₁₀ Mavr Dab Brib kŕhъkimъ Lab₂ Kos Bar Broz Mosk. Tekst u Vat₆ mjestimično je nečitak odavde do *uredi*.

⁴⁸ t(ê)la | tela N₁ Vat₁₀ Metr telese Lab₂ telêse Kos t(ê)l(e)se Bar Mosk Broz [t(ê)]lese Vat₆

⁴⁹ piču | êstvinu Lab₂ Kos Bar Broz Mosk om. Vat₆

⁵⁰ da | dastъ Vat₁₉ Lab₂ Vat₆ N₂ Kos Bar N₁ Mosk Vb₃ Broz Drag Vat₁₀ Mavr Dab Metr Vb₂ Pad

⁵¹ i | om. Vat₁₉ N₂ Drag Brib Rom

⁵² dreselim' | skŕbnimъ Vat₁₉ N₁ Kos Vat₁₀ Dab Lab₂ N₂ Mosk Mavr Bar Broz Brib sk[...] Vat₆

⁵³ gl(agol)e | reki Vat₁₉ Lab₂ N₂ Bar N₁ Mosk Broz Vat₁₀ Mavr Kos rêki Brib Dab

⁵⁴ primite | primête Mosk Vb₂

⁵⁵ iže | ki Broz ũže Drag

⁵⁶ daū | predaū Vat₁₉ Lab₂ N₂ Kos Bar N₁ Mosk Broz Vat₁₀ Mavr Brib Dab

⁵⁷ s̄sud' | s̄sutъ (sic!) N₂ sasudъ Vat₁₉ Lab₂ Kos Bar Vb₃ Broz N₁ Mosk Vat₁₀ Dab Rom čašu Drag

⁵⁸ · | i Vat₁₉ Lab₂ Kos Bar Vb₃ Broz N₂ Drag Mavr Metr Pad Vb₂

⁵⁹ iz nego | iž nego Vat₁₉ Vb₃ Metr Broz iz nee Drag

sice siû s(ve)t(o)st' ⁶⁰ uredi ⁶¹	Sic sacrificium istud instituit,
komuždo ⁶² čin' pustiti ⁶³ vshotê ⁶⁴ ·	Cuius officium committi voluit
edinêm' ⁶⁵ erêom' ⁶⁶ imže ⁶⁷ podobaetъ ⁶⁸ ·	Solis Presbyteris, quibus sic congruit,
da iže ⁶⁹ êdut' ⁷⁰ i pročim' vzdauîtъ ⁷¹ · ⁷²	Ut sumant, et dent ceteris.
hlêbъ anĵ(e)lski e(stъ) ⁷³ hlêb' ⁷⁴ č(lovêčъ)- ski ⁷⁵	Panis angelicus fit panis hominum;

- ⁶⁰ siû s(ve)t(o)st' | s(ve)t(o)st' Drag siû svêtlost' Vb₂ Vb₃ Pad Metr siû s(ve)tinû Vat₁₉ N₂ N₁ Mavr Brib Dab siû s(ve)tinu Vat₁₀ prinošenje sie Lab₂ Bar Mosk Broz prinošenoie sie Kos
- ⁶¹ uredi | posveti ni Lab₂ Kos Mosk postavi Bar Broz stvori Vb₃ Metr Pad Vb₂
- ⁶² komuždo | eeže Vat₁₉ N₂ N₁ Vat₁₀ Mavr Brib Dab egože Lab₂ Kos Bar Vat₆ Mosk koga Broz
- ⁶³ pustiti | preporučiti Vat₁₉ N₂ Lab₂ Vat₆ N₁ Mosk Vat₁₀ Mavr Brib priporučiti Kos prêporučiti Bar Broz prê(po)ručiti Dab
- ⁶⁴ vshotê | vshote Lab₂ Vat₁₀ Brib
- ⁶⁵ edinêm' | edinińъ Drag Rom Metr samêmъ Vat₁₉ N₂ Vat₆ Kos N₁ Mosk Mavr Dab samim' Lab₂ Bar Broz Brib sьmimъ Vat₁₀
- ⁶⁶ erêom' | ereomъ Lab₂ Mosk Metr erêemъ Vat₆ Kos Drag Vb₃ ereemъ Vat₁₀ Brib Rom
- ⁶⁷ imže | add. sice Vat₁₉ N₂ Bar N₁ Dab Lab₂ Brib add. sicê Mosk add. sie Vat₁₀ iže sice Vat₆ kêmъ sice Broz kimъ sie Mavr
- ⁶⁸ podobaetъ | podobaûtъ Rom podobaetъ se Vat₁₉ Brib Lab₂ Kos Bar Broz N₂ Mosk Vat₁₀ Dab podobet se Vat₆ podaeť se Mavr. Tekst u N₁ mjestimice je nečitak odavde do *hlêbъ anĵ(e)lski e(stъ)*.
- ⁶⁹ da iže | [...]mže Rom da sami Vat₁₉ N₂ N₁ Vb₃ Metr Pad Vb₂ da Lab₂ Vat₆ Bar Mosk Broz Vat₁₀ Mavr Brib Dab sice da Kos
- ⁷⁰ êdut' | êdetъ Drag primutъ Vat₁₉ Vat₆ N₂ Kos Bar N₁ Mosk Broz Vat₁₀ Mavr Brib Dab
- ⁷¹ vzdauîtъ | dadutъ Vat₁₉ Vat₁₀ dadetъ Mavr Brib Dab vzdadutъ N₂ Metr vzdadetъ Drag
- ⁷² pročim' vzdauîtъ | dadetъ pročimъ Lab₂ Kos Bar Mosk Broz om. Vat₆
- ⁷³ hlêbъ anĵ(e)lski e(stъ) | hlêbъ an'el'ski est' Vb₂ hlebъ anĵ(e)lski bivaetъ Lab₂ Vat₁₀ hlêbъ anĵ(e)lski bivaetъ Vat₁₉ N₂ Kos Bar Mosk Broz Brib Dab hl(ê)bъ anĵ(e)lski biv'etъ Mavr om. Vat₆
- ⁷⁴ hlêb' | hlebъ Lab₂ Vat₁₀ Metr add. i Mavr hlêbъ hlêbъ (sic!) Dab
- ⁷⁵ č(lovêčъ)ski | č(lovê)k(o)въ Lab₂ Bar Broz Vat₁₀ Kos č(lovê)komъ Mosk

daet' hlêb ⁷⁶ n(e)b(e)ski ⁷⁷ · ⁷⁸ zn(a)m(e)niû ⁷⁹	Dat panis caelicus figuris
postavu ⁸⁰ ·	terminum:
o ⁸¹ tvar' ⁸² čudna ⁸³ êst' g(ospod)a	O res mirabilis! manducat
	Dominum
ubogi ⁸⁴ rabъ ⁸⁵ i umileni ⁸⁶ · ⁸⁷	Pauper, servus et humilis.
tebe ⁸⁸ troice ⁸⁹ edino ⁹⁰ b(o)ž(ъ)stvo ⁹¹ edin-	Te trina Deitas, unaque posci-
nê ⁹² pr(o)s(i)mъ ⁹³ ·	mus:

⁷⁶ hlêb' | hlebъ Vat₁₀ om. Mosk

⁷⁷ n(e)b(e)ski | č(lovê)k(o)vъ Vat₆

⁷⁸ daet' hlêb' n(e)b(e)ski | om. Drag

⁷⁹ zn(a)m(e)niû | zn'meniû Metr znamenuet' Vb₃ obrazomъ Vat₁₉ Lab₂ N₂ Kos Bar N₁ Broz Vat₁₀ Mavr Dab Mosk Brib daetъ Vat₆

⁸⁰ postavu | postavi Rom kon'činu Vat₁₉ N₂ Mosk Vat₁₀ Mavr Brib Dab Vat₆ Kos Bar N₁ Broz konač'nu Lab₂ om. Drag

⁸¹ o | i Dab. Tekst u Pad nečitak je odavde do ubogi.

⁸² tvar' | tvari Drag većъ Vat₁₉ N₂ Kos Bar N₁ Broz Mosk Vat₁₀ Mavr Brib Dab veči Vat₆

⁸³ čudna | čudnaê Vb₃ Drag Metr Vb₂ div'naê Vat₁₉ Lab₂ N₂ Mosk Vat₁₀ Dab Vat₆ Kos Bar N₁ Broz Mavr Brib [...]naê Pad

⁸⁴ ubogi | uboga Brib

⁸⁵ rabъ | om. Drag

⁸⁶ umileni | smêr(e)ni Vat₁₉ Vat₆ Kos Dab N₂ N₁ smereni Lab₂ Bar Mosk Broz s'merêni Brib smerenni Vat₁₀ smêr'ni Mavr b(o)g(a)ti Drag

⁸⁷ ubogi rabъ i umileni | umileni rab' i ubogi Vb₃ Vb₂

⁸⁸ tebe | tebê Drag Vat₁₀

⁸⁹ troice | trojice Vb₃ troiee Dab troe Lab₂ Kos Bar Mosk Broz Vat₁₀ Mavr Brib

⁹⁰ edino | edno Metr om. Lab₂ Kos Bar N₁ Mosk Broz Vat₁₀ Mavr Brib Dab ed(i)nst[ve]no Vat₆

⁹¹ b(o)ž(ъ)stvo | božastvo Lab₂ Vb₃ Dab om. Vat₆ [...]tvo Pad b(o)ž(ъ)stvie N₂

⁹² edinnê | edinni Drag edinne Metr om. Vat₁₉ N₂ edino že Lab₂ Kos Bar N₁ Broz Vat₁₀ Brib Dab Vat₆ Mosk Mavr

⁹³ pr(o)s(i)mъ | add. da Drag

êk(o)že ⁹⁴ n(a)sъ ⁹⁵ posêčaeš ⁹⁶ tako ⁹⁷ te ⁹⁸ pomnim ⁹⁹ ·	Sic nos tu visita, sicut te colimus:
po tvoih ¹⁰⁰ stazahъ ¹⁰¹ vodi n(a)sъ ¹⁰² êmože ¹⁰³ idem ¹⁰⁴	Per tuas semitas duc nos, quo tendimus,
v ¹⁰⁵ s(vê)тъlosti ¹⁰⁶ · v neiže ¹⁰⁷ prebivaeši ¹⁰⁸ · am(e)n(ъ) ¹⁰⁹ ·	Ad lucem, quam inhabitas. Amen.

⁹⁴ êk(o)že | da Vat₁₉ Lab₂ Vat₆ N₂ Kos Bar N₁ Mosk Broz Vat₁₀ Mavr Dab Brib

⁹⁵ n(a)sъ | ni Vat₁₉ N₂ Kos Bar N₁ Broz Dab

⁹⁶ posêčaeš' | posêčaeši Vb₃ Vb₂ posê[čaeš]i Pad posečaeši Metr posêtiši N₂ posêtiš' Vat₁₉
Vat₆ Kos N₁ Vat₁₀ Mavr Brib posetišъ Lab₂ Mosk Bar Broz posetitъ Dab

⁹⁷ tako | êk(o)že Vat₁₉ Mosk Brib Lab₂ N₂ Kos Bar N₁ Broz Vat₁₀ Mavr Dab Vat₆ *add.* i mi
Drag

⁹⁸ te | tebe Drag *om.* Vat₆ N₁ Mosk Brib Dab

⁹⁹ pomnim' | pominaemъ Drag pominaemъ Rom častimъ Vat₁₉ Lab₂ Vat₆ Kos Bar Mosk Broz
Vat₁₀ Dab Brib čьstimъ N₂ N₁ Mavr

¹⁰⁰ tvoih' | tvojihъ Vb₃

¹⁰¹ stazahъ | st'zahъ Mavr Pad

¹⁰² vodi n(a)sъ | vavedi ni Lab₂ vedi ni Kos vodi ni Vat₁₉ Lab₂ N₂ Kos N₁ Vat₆ Dab vedi nas'
Vb₃ Pad vedi n(a)sъ Drag Vat₁₀ Mavr Metr vedi nasъ Vb₂ vede n(a)sъ Brib vedeni Vat₆
Dab

¹⁰³ êmože | *add.* imože Brib êk(o)že Vat₆ kamo Broz

¹⁰⁴ idem | idemъ Brib idemo Drag

¹⁰⁵ v | k' Vat₁₉ N₂ N₁ Lab₂ Vat₆ Kos Mosk Vat₁₀ Mavr Brib Dab Bar Broz

¹⁰⁶ s(vê)тъlosti | s(vê)tlostъ Drag s(vê)tu Lab₂ Vat₆ Bar Mosk Broz Vat₁₀ svetu Kos s(vê)tlêi
Brib

¹⁰⁷ neiže | nêiže Vat₁₉ Brib Pad nemže Lab₂ Vat₆ Kos Bar Mosk Vat₁₀ komъ Broz koi Mavr

¹⁰⁸ prebivaeši | prêbivaeši Vb₂ Pad prebiv'eši Mavr prebivaeše Vat₆ prebivaeemъ N₂ prebivaešъ
Rom ti prebivaešъ Drag obitaeši Lab₂ Kos Bar Mosk Broz

¹⁰⁹ am(e)n(ъ) | *om.* Vat₆

Glaṣ izide ot viš'niḥ / Slovo viš'nee**Verbum supernum prodiens**

BrPm

imn¹Gl(a)ṢB izide² ot viš'niḥ³

Verbum supernum prodiens

iže⁴ o(ṭ)ca⁵ ne⁶ pusti⁷ desnice⁸ ·

Nec Patris linquens dexteram,

k dĕlu⁹ svoemu izlĕze¹⁰ ·

Ad opus suum exiens,

i¹¹ pride¹² k¹³ životu¹⁴ večer'nemu¹⁵ ·

Venit ad vitae vesperam.

¹ imn | im(a)ṇ Drag Vb₃ Vat₁₀ N₂ Bar Broz imaṇ Brib imṇ Dab im(ṭ)n(ṭ) N₁ Mavr im(ṭ)-na Lab₂ Vat₆ Kos imna Metr Mosk

² izide | vzide Drag

³ Gl(a)ṢB izide ot viš'niḥ | Sl(o)vo viš'nee ishodečee Lab₂ Vat₆ N₂ Vat₁₉ Kos Bar N₁ Mosk Broz Vat₁₀ Mavr Brib Dab

⁴ iže | ni Lab₂ Vat₆ N₂ Vat₁₉ Kos Bar N₁ Broz Vat₁₀ Mavr Brib Dab ot Mosk Drag *add.* ot Vb₃ Rom Metr

⁵ o(ṭ)ca | oca Vb₃ Rom *add.* i Drag očee Lab₂ očee Vat₆ Kos Bar Broz Vat₁₀ Brib oče Dab o(ṭ)če N₂ Vat₁₉ o(ṭ)čee N₁ Mavr

⁶ ne | *om.* Lab₂ Vat₆ N₂ Kos Bar N₁ Mosk Broz Vat₁₀ Mavr Brib Dab

⁷ pusti | ostavlaič̣ Lab₂ Vat₁₉ Kos Bar N₁ Mosk Broz Vat₁₀ Mavr Dab N₂ Brib ostavlaiči Vat₆

⁸ desnice | dĕsnice Vb₃ dĕs'nice Brib

⁹ dĕlu | delu Lab₂ Vat₁₉ N₁ Vat₁₀ Mavr Dab Metr

¹⁰ izlĕze | iz'lĕze Rom izlize Metr iz'sad'se Lab₂ Mosk iz'sadše Vat₆ izš(ṭ)dše Kos izšadše Bar Broz izašadše Vat₁₀ izašaḍ N₂ isš(ṭ)d' Vat₁₉ iz'saḍ N₁ Brib Dab iz's'ḍ Mavr snide Drag

¹¹ i | *om.* Lab₂ Vat₆ N₂ Vat₁₉ Kos Bar N₁ Mosk Broz Mavr Dab

¹² pride | pridĕ Brib

¹³ k | k' končinị Vat₁₉ ḳ kon'čini N₂ ka kon'čini N₁ Brib Dab k' kon'čini Mavr

¹⁴ životu | života Lab₂ Vat₆ N₂ Vat₁₉ Kos Bar N₁ Mosk Broz Brib Dab živ(o)ta Mavr

¹⁵ večer'nemu | vĕčernemu Vb₃ večeru Lab₂ Vat₆ Kos Bar N₁ Mosk Broz Vat₁₀ Brib Dab vĕčeru N₂ Mavr več(er)u Vat₁₉ vĕčnomu Drag več'nomu Rom

v smrti	In mortem a discipulo
ego predan ¹⁶ nepriâtelemъ ¹⁷ ·	Suis tradendus aemulis,
prvič ¹⁸ v ¹⁹ životno ²⁰ pitênie ²¹	Prius in vitae ferculo
sebe ²² vzda ²³ uč(e)n(i)k(o)m' ·	Se tradidit discipulis.
imže ²⁴ pod' edinêmbъ ²⁵ obrazom'	Quibus sub bina specie
plt' da ²⁶ i kr' vъ ·	Carnem dedit et sanguinem,
da dvoim ²⁷ razumomъ ²⁸	Ut duplicis substantiae
sego ²⁹ pita ³⁰ č(lovê)ka ³¹ ·	Totum cibaret hominem.

¹⁶ v smrti ego predan' | v smrti ego prêdanъ Vb₃ Drag na smrtъ ot uč(e)nika svoimъ predadimъ Dab N₁ Lab₂ Kos Bar Mosk Broz nъ smrtъ ot uč(e)n(i)ka svoim' predadimъ Vat₁₉ nъ smrtъ od uč(e)nika svoimъ predadimъ Vat₁₀ nъ s(e)mrтъ ot uč(e)n(i)ka s'voimъ predadimъ Brib na smrtъ ot uč(e)n(i)ka svoimъ predanimъ Vat₆ na smr'tъ ot uč(e)nika predadimъ svoimъ Mavr na smrtъ ot uč(e)nika svoimъ prêdademъ Dab na smr'tъ ot uč(e)n(i)ka svoimъ predenimъ N₂

¹⁷ nepriâtelemъ | nepriâtelomъ Vb₃

¹⁸ prvič' | prie Lab₂ Vat₁₀ prijê Broz Drag prêje N₁ prêe Mavr prêjde Vat₆ Kos Bar Mosk prêjde N₂ Vat₁₉ Dab prêž'dê Brib prvoc Vb₃ Metr

¹⁹ v | om. Vat₆ Mosk Vat₁₀ Metr

²⁰ životno | života Lab₂ Vat₆ Kos Bar Mosk Broz Vat₁₀ život'noi N₂ N₁ Mavr Brib Vat₁₉ Dab

²¹ pitênie | pitenie Vb₃ Rom Metr êstvini Lab₂ Vat₆ Kos Broz Vat₁₀ Mosk êstvinu Bar piči N₂ Vat₁₉ N₁ Brib Dab pičê Mavr

²² sebe | s(e)bê N₁ Brib Mosk

²³ vzda | predastъ Lab₂ N₂ Vat₁₉ Vat₁₀ Mavr Dab Vat₆ Kos N₁ Brib preda Bar Mosk Broz

²⁴ imže | iže Vat₁₉ kemъ Broz ki Mavr

²⁵ pod' edinêmbъ | pod' edinimъ Drag Rom Vb₃ Metr pod dvoimъ Kos Bar Vat₁₉ Mosk N₂ Brib pod d(ъ)voimъ Broz po(d) dvoimъ Lab₂ Vat₁₀ Dab pod' (d)voimъ N₁ Mavr pod' tvoimъ Vat₆

²⁶ da | dastъ Lab₂ Vat₆ N₂ Vat₁₉ Kos Bar Mosk Vb₃ Broz Vat₁₀ Mavr Dab N₁ Metr om. Brib Rom

²⁷ dvoim' | dvojimъ Vb₃ sugub'nim' Lab₂ Vat₆ N₂ Vat₁₉ Bar N₁ Broz Vat₁₀ Mavr Dab sugubniem Kos sugub'nemъ Mosk gub'nimъ (sic!) Brib

²⁸ razumomъ | sučastviemъ Lab₂ Kos N₁ Bar Broz sučstviemъ Vat₆ Mosk suč'stviemъ Mavr sučast'vomъ N₂ Brib Vat₁₉ Vat₁₀ Dab obrazomъ Drag Rom

²⁹ sego | v sebe Lab₂ vsego Vat₁₉ N₂ Kos Bar Mosk Vat₁₀ Mavr Broz N₁ Brib Dab

³⁰ pita | pitê Rom piteetъ Vb₃ pitiet' (!) Metr napitalъ bi Lab₂ Vat₆ Vat₁₉ Bar Broz Mavr Brib napitelъ bi Vat₁₉ Bar Broz Mavr Brib napitel bi N₂ Kos Mosk Dab nъritel bi Vat₁₀ napitel bê N₁

³¹ č(lovê)ka | človika Vb₃

sebê ³² rojen ³³ da ³⁴ druga ³⁵	Se nascens dedit socium,
êdučimъ ³⁶ v ³⁷ piču ³⁸ .	Convscens in edulium,
iže ³⁹ umiraûce ⁴⁰ v ⁴¹ piču ⁴¹ cenu ⁴² .	Se moriens in pretium,
iže ⁴³ c(êsa)rstvuûce ⁴⁴ da ⁴⁵ v ⁴⁶ plaču ⁴⁷ .	Se regnans dat in praemium.

³² sebê | sebi Vb₃ Metr sebe Lab₂ Vat₆ N₂ Vat₁₉ Kos Bar Mosk Broz Drag Vat₁₀ Mavr Dab Rom N₁

³³ rojen' | roenъ Vb₃ Rom Metr rode se Lab₂ Vat₆ Kos Bar Mosk Broz Mavr rodivъ se N₂ Vat₁₉ N₁ rodi se Vat₁₀ roj' se Brib roi se Dab

³⁴ da | dastъ Lab₂ Vat₆ N₂ Vat₁₉ Kos Bar N₁ Mosk Broz Drag Vat₁₀ Mavr Dab Brib

³⁵ druga | v druga N₁ Drag Dab Brib

³⁶ êdučimъ | za edinъ êdei Lab₂ Vat₆ Kos Bar Vat₁₀ Mavr za edinъ êdei Mosk za edanъ êdei Broz za edinъ jide N₁ za edinъ jidê Brib za edinъ jidei Dab za edinъ sebe êde N₂ Vat₁₉

³⁷ v | om. Drag

³⁸ piču | êstvinu Lab₂ Vat₆ Kos Bar Mosk Broz Vat₁₀ Mavr

³⁹ iže | i Vb₃ sebe Lab₂ Vat₆ N₂ Kos Bar Mosk Broz Mavr Dab Vat₁₉ s(e)bê N₁ Brib Vat₁₀ om. Metr

⁴⁰ umiraûce | umiraûcee Rom umiraûci Drag umirae Lab₂ Vat₆ N₂ Vat₁₉ Kos Bar N₁ Mosk Broz Mavr Brib Dab umarae Vat₁₀

⁴¹ v | om. Metr

⁴² cenu | cênu Vat₆ N₂ Kos Bar Broz m'zdu Vb₃ Metr mazdu Drag Rom

⁴³ iže | i Vb₃ Metr sebe Lab₂ Vat₆ Kos Bar Mosk Broz Vat₁₀ N₂ Vat₁₉ s(e)bê Brib Dab om. Mavr

⁴⁴ c(êsa)rstvuûce | cesarastvuûcee Vb₃ c(êsa)ruûcee Rom c(êsa)r(st)vue Lab₂ c(êsa)rstvue Vat₁₉ Mavr c(êsa)rsъtvue N₂ ce(sa)rstvue Bar Broz cesarastvue Kos c(êsa)r(stv)ue N₁ Brib Dab c(êsa)rstvue sebe c(êsa)rstvo Vat₆ c(êsa)rstvu (sic!) Mosk c(êsa)rstvuûts Drag c(êsa)rstvueъ Vat₁₀

⁴⁵ da | vzdаетъ Lab₂ Mavr daetъ Vat₆ N₂ Kos Bar N₁ Mosk Broz Dab Vat₁₉ Brib dae Vat₁₀ om. Drag

⁴⁶ v | om. Lab₂ Vat₆ Bar Broz Mavr

⁴⁷ plaču | palču (sic!) Kos vzdarenъ Lab₂ Vat₆ Mosk Vat₁₀ Mavr vzdaren'e Bar vzdarene Broz mazdu N₂ Vat₁₉ N₁ Dab Brib pol'zu Drag

⁴⁸ sp(a)sitelna | spasitel'ni Lab₂ Vat₆ N₁ Dab N₂ Brib Vat₁₉ Bar Broz Vat₁₀ Mavr spasitetelni (sic!) Kos

o sp(a)sitelna ⁴⁸ žr'tva ⁴⁹	O salutaris Hostia,
êže ⁵⁰ n(e)bu ⁵¹ otvaraеш ⁵² vrata ⁵³ .	Quae caeli pandis ostium:
iže ⁵⁴ potiska ⁵⁵ rat' vragov' . ⁵⁶	Bella premunt hostilia,
vzdai ⁵⁷ krêpostь ⁵⁸ i ⁵⁹ prinesi ⁶⁰ pomoćь ⁶¹ .•	Da robur, fer auxilium.
edinomu ⁶² i ⁶³ troemu ⁶⁴ pače ⁶⁵ g(ospod)u ⁶⁶	Uni Trinoque Domino
budi v(ê)čna ⁶⁷ sl(a)va . ⁶⁸	Sit sempiterna gloria:

⁴⁹ žr'tva | prinose Lab₂ Vat₆ Bar Broz Vat₁₀ prnose Mavr prinosь N₂ Vat₁₉ Kos N₁ Mosk Brib prino[sъ] Dab

⁵⁰ êže | iže Lab₂ Kos Vat₁₉ N₁ Mosk Brib ki Vat₆ Bar Broz Vat₁₀ Mavr. Tekst u Dab mjestimice je nečitak odavde do *prinesi*.

⁵¹ n(e)bu | n(e)b(e)se Lab₂ Vat₆ Vat₁₉ Broz Vat₁₀ Kos Mosk Mavr s n(e)b(e)se N₂ N₁ Bar Brib nebeska Vb₃ Drag Metr

⁵² otvaraеш' | otvaraеши Bar N₁ Mosk Vb₃ Broz Drag Mavr Brib Metr otv'rzaеши N₂ Vat₁₉ Rom

⁵³ vrata | dvar' Lab₂ N₂ Vat₁₉ Kos Bar Broz Vat₁₀ Dab Brib dv'гъ Mavr d'vari Vat₆ N₁ Mosk om. Drag

⁵⁴ iže | ihže Vb₃ Metr êže Drag

⁵⁵ potiska | popra Vb₃ Metr pogruzi Drag

⁵⁶ iže potiska rat' vragov' | i brani pognêtaût' n(a)съ nepriêtel'skie Brib i brani [...]atel'skie Dab brani pognêtaût' ni nepriêtel'skie N₂ Vat₁₉ Bar N₁ Broz brani pognêtaût' nepriêtel'skie Lab₂ Vat₆ Kos Mosk branь pognêtaût' nepriêtel'skie Mavr brani pognetaeтъ nepriêtel'skie Lab₂ brani pognêtaût' nepriêtel'ski Vat₁₀

⁵⁷ vzdai | dai Lab₂ Vat₆ N₂ Vat₁₉ Kos Bar N₁ Mosk Broz Vat₁₀ Mavr Brib da Dab

⁵⁸ krêpostь | krepostь Lab₂ Kos Vat₁₀ Rom Brib kripostь Drag

⁵⁹ i | om. Lab₂ Vat₆ N₂ Kos Mosk Vat₁₀

⁶⁰ prinesi | pronesi Vat₆ prnesi Vb₃ Metr

⁶¹ pomoćь | moćь Drag

⁶² edinomu | danom(u) že Mosk edinu Metr *add.* že Mavr

⁶³ i | om. Lab₂ Vat₆ N₂ Vat₁₉ Kos Bar N₁ Vb₃ Broz Vat₁₀ Brib Rom Metr že Dab

⁶⁴ troemu | Mosk triimennomu Vb₃ Metr trimь Drag om. Rom

⁶⁵ pače | že Lab₂ Vat₆ N₂ Vat₁₉ Kos Bar N₁ Mosk Broz Vat₁₀ Brib [ž]e Dab om. Vb₃ Metr Mavr

⁶⁶ g(ospod)u | g(ospode)vê Lab₂ Vat₆ N₂ Kos Bar N₁ Mosk Broz Vat₁₀ Mavr Brib Dab b(og)u Vb₃ Metr

⁶⁷ v(ê)čna | večna Vb₃ Metr vsagdaš'naê Lab₂ Dab Vat₆ Vat₁₉ Bar Broz Kos Mosk Brib vs'gdaš'naê Mavr v's(ъ)gdaš'na N₂ Vat₁₀ om. Drag

⁶⁸ v(ê)čna sl(a)va | sl(a)va vsagdašnaê N₁

i⁶⁹ život'⁷⁰ beskonač'ni⁷¹ Qui vitam sine termino
 n(a)mь⁷² podai⁷³ v⁷⁴ z(e)mli životnoi⁷⁵ Nobis donet in patria. Amen.
 am(e)нь ·

KRATICE IZVORA

Misali:

- M Vat₄ – Vatikanski misal *Illirico 4*, početak 14. st.
 M Kop – Kopenhagenski misal, kraj 14. st.
 M Hrv – Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića, oko 1404.
 M Roč – Ročki misal, oko 1420.
 M Lab₁ – Ljubljanski misal *Ms 162*, 15. st.
 M Lab₂ – Ljubljanski misal *Ms 164*, 15. st.
 M Oxf₁ – Oxfordski misal *Ms. Canon. lit. 373*, 15. st.
 M Oxf₂ – Oxfordski misal *Ms. Canon. lit. 349*, 15. st.
 M Vb₁ – I. vrbnički misal, 1456.
 M Vb₂ – II. vrbnički misal, 1462.
 M Pt – Prvotisak Misala po zakonu rimskoga dvora, 1483.
 M Modr – Misal Pavla Modrušanina (tiskan), 1528.
 M Kož – Kožičićev Misal hruacki (tiskan), 1531.

Brevijari:

- Br Pad – Padovanski brevijar, sredina 14. st.
 Br Vb₂ – II. vrbnički brevijar, sredina 14. st.

⁶⁹ i | iže Lab₂ Vat₆ N₂ Vat₁₉ Kos Bar N₁ Mosk Dab ki Broz Vat₁₀ Mavr Brib

⁷⁰ život' | živuť Vat₆ živetъ Mosk Dab

⁷¹ beskonač'ni | beskon'čni Drag bes' kon'ca Lab₂ Vat₆ Bar Broz Kos N₁ Mosk Dab bez
 kon'ca Vat₁₉ Vat₁₀ Mavr večni Vb₃ Metr

⁷² beskonač'ni n(a)mь | n(a)mь bes kon'ca N₂ Brib

⁷³ podai | darui Lab₂ Vat₆ N₂ Vat₁₉ Kos Bar Mosk Broz Vat₁₀ Mavr

⁷⁴ v | va Lab₂ Vat₆ Kos Bar Mosk Broz Vat₁₀ Brib Dab

⁷⁵ z(e)mli životnoi | otočastvi Lab₂ otočьs'tvê N₂ ot'čstvě Vat₆ otačastvě Vat₁₉ Bar Broz ot(ь)-
 častve Kos otočas'tvê Mosk Brib otočastve Vat₁₀ otč'stvê Mavr otač(ь)stvo N₁ ot(')č(ь)-
 stvo Dab

- Br Pm – Pašmanski brevijar, druga polovica 14. st.
 Br Vat₅ – Vatikanski brevijar *Illirico 5*, sredina 14. st.
 Br Vat₆ – Vatikanski brevijar *Illirico 6*, treća četvrt 14. st.
 Br Drag – Dragučki brevijar, 1407.
 Br Vb₃ – III. vrbnički brevijar, prva polovica 15. st.
 Br Metr – Brevijar Metropolitanske knjižnice u Zagrebu *MR 161*, 1442.
 Br Mosk – Moskovski brevijar, 1442.-1443.
 Br Lab₂ – II. ljubljanski brevijar, 15. st.
 Br Rom – Rimski brevijar *D 215*, 15. st.
 Br N₁ – I. novljanski brevijar, 1459.
 Br Mavr – Brevijar popa Mavra, 1460.
 Br Vat₁₉ – Vatikanski brevijar *Vat. Slav 19*, 1465.
 Br Brib – Bribirski brevijar, 1470.
 Br Vat₁₀ – Vatikanski brevijar *Illirico 10*, 1485.
 Br Dab – Dabarski brevijar, 1486.
 Br Kos – Prvotisak Brevijara po zakonu rimskoga dvora, 1491.
 Br Bar – Baromićev brevijar (tiskan), 1493.
 Br N₂ – II. novljanski brevijar, 1495.
 Br Broz – Brozićev brevijar (tiskan), 1561.

LITERATURA

- BENVIN, A. 1988. Pitanje predložaka Kožičićevih izdanja. M. Bogović (ur.). *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 151-185.
- BREVIARIUM 1814. *Breviarium Romanum. Pars aestivalis*. Budaë: Typis Regiæ Universitatis Hungaricæ.
- CEJTLIN, R. M. 1986. *Leksika drevnebolgarskih rukopisej X-XI vv.* Sofija: Izdatel'stvo Bolgarskoj akademii nauk.
- ČASOSLOV 1984. *Časoslov rimskog obreda III. Vrijeme kroz godinu I-XVII*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- DAMJANOVIĆ, S. 2003. *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- DÜRRIGL, M.-A. 2008. *Abrahamova vizija između »kazivanja« i »prikazivanja«*. *Slovo 58*: 45-61.
- FARMER, D. H. 1987. *The Oxford Dictionary of Saints : Second Edition*. Oxford: Oxford University Press.
- GLUHAK, A. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.

- GORTAN, V.; O. GORSKI; P. PAUŠ. 1993. *Latinska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- GORYS, E. 2003. *Leksikon svetaca*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- HAMM, J. 1974. *Staroslavenska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- HERCIGONJA, E. 1965. Iz radova na istraživanju sintakse i stila nekih glagoljskih neliturgijskih kodeksa 15. stoljeća. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 7: 119-141.
- IVAN PAVAO II. 1998. *Naučitelj Čovječnosti (Doctor humanitatis) i drugi spisi o suvremenosti sv. Tome Akvinskoga*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- JONKE, LJ. 1964. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb: Nakladni zavod Znanje.
- JURČEVIĆ, I. 1990. *Problem funkcije determiniranih i indeterminiranih glagola kretanja u staroslavenskom i crkvenoslavenskom jeziku hrvatske redakcije*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- KATIČIĆ, R. 1986. *Sintaksa hrvatskoga književnoga jezika. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Globus.
- KURZ, J. 1969. *Učebnice jazyka staroslověnského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- LADAN, T. 2000. *Riječi. Značenje, upotreba, podrijetlo*. Zagreb: ABC naklada.
- LUČIĆ, V. 2006-2007. Značenje hrvatskokrkvenoslavenske osnove *smēr-* i prevođenje na starocrkvenoslavenski. *Slovo* 56-57: 303-318.
- LUČIĆ, V. 2008. *Semantička raščlamba hrvatskoga crkvenoslavenskoga leksika koji izriče osjećajnost / doktorska disertacija*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- LUČIĆ, V. 2009. The Conceptual Background of Semantic Research on the Croatian Church Slavonic Lexis of Sensitiveness. K. Loudová, M. Žáková (ur.). *Early European Languages in the Eyes of Modern Linguistics. Proceedings of the Colloquium on the Ancient Indo-European Languages and the Early Stages of the Modern Romance, German and Slavonic Languages. 28 September-1 October 2008, Brno*. Brno: Masaryk University, 203-212.
- MENAC, A. 1953-54. O upotrebi dvostruke negacije s glagoljskim pridjevom *trpnim*. *Jezik* 2/1: 18-22.
- MIHALJEVIĆ, M. 1990. Veznici *ašće* i *ako* u hrvatskoglagoljskim tekstovima. *Suvremena lingvistika* 29-30: 99-117.
- MIHALJEVIĆ, M. 2007. (Orto)graphic reforms in Croatian glagolitic texts. Referat na skupu Medzinárodná vedecká konferencia »Hlaholika a cyrilika – história a písomné pamiatky«, Bratislava, 6.-7. 6. 2007.
- MIHALJEVIĆ, M. 2008. Udvojeni suglasnici (geminate) u hrvatskoglagoljskim tekstovima. M. Samardžija (ur.). *Vidjeti Ohrid. Referati hrvatskih sudionica i sudionika za XIV. Međunarodni slavistički kongres (Ohrid, 10.-16. rujna 2008.)*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo i Hrvatska sveučilišna naklada, 43-64.
- MIHALJEVIĆ, M. 2009. Hrvatski crkvenoslavenski jezik. J. Bratulić i dr. *Povijest*

- hrvatskoga jezika. 1. knjiga : srednji vijek*. Zagreb: Croatica, 283-349.
- MIHALJEVIĆ, M.; J. REINHART. 2005. The Croatian Redaction : Language and Literature. *Incontri Linguistici* 28: 31-82.
- MIKLOSICH, F. (ed.) 1862.-1865. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Vindobonae: Guilelmus Braumueller.
- NAZOR, A. 1984. Tiskana glagoljska knjiga od prvotiska Misala 1483. do Brozićeva brevijara 1561. *Slovo* 34: 7-16.
- PANTELIĆ, M. 1965. Glagoljski brevijar popa Mavra iz godine 1460. *Slovo* 15-16: 94-149.
- REINHART, J. 1990. Eine Redaktion des kirchenslavischen Bibeltextes im Kroatien des 12. Jahrhunderts. *Wiener slavistisches Jahrbuch* 36: 193-241.
- RJEČNIK CRKVENOSLAVENSKOGA 2000. *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije. I. svezak. A¹ – VRÉDB*. Zagreb: Staroslavenski institut.
- RJEČNIK HRVATSKOGA 1880.-1976. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SILIĆ, J. 1984. *Od rečenice do teksta (Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrećeničnoga jedinstva)*. Zagreb: Sveučilišna naklada »Liber«.
- SIMEON, R. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. I. svezak: A – O*. Zagreb: Matica hrvatska.
- SKOK, P. 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knjiga prva: A – J*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SKOK, P. 1972. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knjiga druga: K – poni¹*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SLOVNÍK 1959.-1997. *Slovník jazyka staroslověnského*. Praha: Academia.
- STIPIŠIĆ, J. 1972. *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*. Zagreb: Školska knjiga.
- SUDEC, S. 2005. Komparacija pridjeva u hrvatskoglagojskim tekstovima. *Riječ* 11/1: 89-98.
- ŠIMIĆ, M. 2004. Moravizmi u hrvatskoglagojskim tekstovima. M.-A. Dürriegl, M. Mihaljević, F. Velčić (ur.). *Glagoljica i hrvatski glagolizam: Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskoga instituta (Zagreb-Krk 2.-6. listopada 2002.)*. Zagreb-Krk: Staroslavenski institut i Krčka biskupija, 577-586.
- TANDARIĆ, J. L. 1993. *Hrvatskoglagojska liturgijska književnost*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Provincijalat franjevac trećoredaca.
- TOMA AKVINSKI 2005. *Izabrano djelo*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- VUKOJA, V. 2009. Prijevodni obrasci, konceptualizacija i značenje leksema hrvatske crkvenoslavenske osnove *smêr*- u nebiblijskim tekstovima. *Slovo* 59: 189-230.
- WALTERS, B. R.; V. CORRIGAN; P. T. RICKETTS. 2006. *The Feast of Corpus Christi*. University Park, PA: The Pennsylvania State University Press.

S u m m a r y

THE CROATIAN CHURCH SLAVONIC TRANSLATION OF THE TEXTS
OF ST. THOMAS AQUINAS

This work is a description of the language of the Croatian Church Slavonic translation of the texts from the Office of the *Corpus Christi* feast written by St. Thomas Aquinas. The texts of the Office comprise *Hvali Sione – Laud O Zion (Lauda, Sion)* preserved in the Croatian Glagolitic missals and three liturgical hymns: *Vspoi êzikъ – Sing My Tongue (Pange, lingua)*, *Častnimъ prazdnikomъ – At this our Solemn Feasts (Sacris solénniis)*, *Glasъ izide ot višnihъ / Slovo višnee ishodečee – The Word of God (Verbum supérnum)* and *Slovo sv. Tome Akvinskoga – A Reading by St. Thomas Aquinas*, all in the Croatian Glagolitic breviaries. In addition to the comparative translation analysis, the texts from the Office are presented with the parallel Latin sources as well as the critical apparatus comprising all known Croatian Glagolitic sources in which the office has been preserved.

The comparative analysis of the breviary office shows that there are older and more recent translations of the three hymns and the *Slovo*. The older translations are freer and less literal than more recent ones that are more faithful to the original source on the level of content and structure. An older translation does not always presume the language conservatism, especially when we look at its morphology.

The characteristics of more recent translations are lexical and syntactic innovations according to the Latin source. With very few exceptions the freer and older translations may be found in Vb₂, Pad, Pm, Drag, Rom and in the first part of the *Corpus Christi* feast office in Metr i Vb₃, while the more recent literal translations are preserved in Mosk, Lab₂, Vat₅, Vat₆, Metr and Vb₃ in the part of the feast octave and in the printed breviaries: Kos, Bar and Broz. The special (transitional) group consists of N₁, N₂, Brib, Dab, Vat₁₉ and Vat₁₀, which, as a whole, have more recent translation, but here and there they have preserved the older one. The Mavr has a special place because, like Metr and Vb₃, it combines both older and more recent translations. It is significant that this kind of distribution in many ways matches the state found in the period after the third revision of the Croatian Glagolitic codices, in which the difference between the Glagolitic North and South

is visible. The translations in the North are older while those in the South are more recent ones. The transitional group is concentrated in the central Vinodol – Lika region. Two different attitudes toward the Latin source are not so obvious in the missal Sequence. It is significantly different only in the Kožičić's Missal. The office of *Corpus Christi* confirms that the linguistic revision did not take place only in the biblical texts which had to be harmonized with the Vulgate, as it is usually highlighted in literature, but also in the non biblical contents. Although translated from Latin, they had to be harmonized again with the Latin missal and breviary texts because of their earlier freer translations.

According to the oldest known missals and breviaries (MVat₄, BrVat₅, BrPad, BrVb₂) and their linguistic characteristics, as well as the scribe mistakes which show that there were already several copies before their translation, it can be concluded that the *Corpus Christi* office by St. Thomas Aquinas was translated into Croatian Church Slavonic very soon after it was written in the 13th century.

Key words: Croatian Church Slavonic language, Croatian Glagolitic texts, St. Thomas Aquinas, Corpus Christi

Translated by Marica Čunčić

Prikazani rezultati proizašli su iz dvaju znanstvenih projekata, »Gramatika hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika« i »Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije«, provedenih uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

Izvorni znanstveni članak

Autori: Ana Kovačević,

Milan Mihaljević,

Sandra Sudec

Staroslavenski institut

Demetrova 11

HR-10000 Zagreb

akovacevic@stin.hr

mihalj@stin.hr

sudec@stin.hr

Primljen: 21. IX. 2010.

Prihvaćen: 10. XII. 2010.